

REFAH DEVLETİNE OECD VE TÜRKİYE YAKLAŞIMI

Bil. Uzm. Ayşegül GÜLLER

REFAH DEVLETİNE OECD VE TÜRKİYE YAKLAŞIMI¹

Bil. Uzm. Ayşegül GÜLLER²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10934307>

¹ Bu kitap çalışması yazarın Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Prof.Dr. Tarık VURAL danışmanlığında hazırladığı "Refah Devleti Bağlamında Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: 1980 Sonrası Türkiye ve Seçilmiş OECD Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi" konulu Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Doktorant, Orcid: 0000-0002-9768-292X

Copyright © 2024 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods,
without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses
permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-367-688-9
Cover Design: İbrahim KAYA
April / 2024
Ankara / Turkey
Size = 21x29,7 cm

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ	iv
GRAFİK LİSTESİ	v
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	vi
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
REFAH DEVLETİNE KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIM	4
1.1. Devlet Kavramı.....	4
1.2. Refah ve Refah Devleti Kavramı.....	5
1.3. Tarihi Süreçte Refah Devleti	7
1.3.1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönem	7
1.3.2. Sanayileşme Dönemi	8
1.3.3. Altın Çağ.....	9
1.3.4. 1970 Sonrası	10
1.4. Refah Devletinin Sınıflandırılması.....	13
1.4.1. Harold L. Wilensky – Charles N. Lebeaux’un Sınıflandırması.....	13
1.4.2. Richard Titmuss’un Sınıflandırması.....	13
1.4.3. Stephan Leibfried’in Sınıflandırması	13
1.4.4. Jane Lewis’in Sınıflandırması	14
1.4.5. Gosta Esping-Andersen’in Sınıflandırması	14
1.4.5.1. Liberal Refah Rejimi	14
1.4.5.2. Muhafazakar Refah Rejimi.....	15
1.4.5.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimi	15
1.4.6. Castles ve Mitchell Modeli	16
1.4.7. Siaroff’un Modeli	17
1.4.8. Ferrera Modeli	17
1.5. Refah Devletinin Anayasal Çerçevesi	17
1.6. Refah Devleti ve Küreselleşme	18
1.7. Kamu Hizmetlerinin Sağlanmasında Refah Devleti.....	19
1.7.1. Refah Devletinin Amaçları	19
1.7.1.1. Yoksullukla Mücadele Amacı	19
1.7.1.2. Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Amacı	20
1.7.1.3. Gelir Dağılımında Adalet Amacı.....	20
1.7.1.4. İktisadi İstikrar Amacı	20
1.7.1.5. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Amacı.....	20
1.7.2. Refah Devletinin Araçları.....	21
1.7.2.1. Kamu Harcamaları.....	21
1.7.2.2. Vergi Politikaları	22
1.7.2.3. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Devletleştirme.....	22
1.7.2.4. Sosyal Güvenlik Politikaları	22
1.8. Refah Devleti Anlayışının Üstlendiği Temel Fonksiyonlar	23
1.8.1. Eğitim Hizmeti Sunma	23
1.8.2. Sağlık Hizmeti Sunma	23
1.8.3. Gelirin Yeniden Dağıtımı	24
İKİNCİ BÖLÜM	1
GELİR DAĞILIMINA TEORİK YAKLAŞIM	1
2.1. Gelire Yönelik Teorik Yaklaşımlar	1
2.1.1. Liberal Yaklaşım	1

2.1.2. Müdahaleci Yaklaşım	2
2.1.3. Alternatif Yaklaşım	2
2.2. Gelirin Kriterleri	2
2.3. Gelir Dağılımı Kavramı.....	3
2.3.1. Gelir Dağılımı Politikasının Önemi.....	3
2.3.2. Gelir Dağılımı Politikasının Amaçları.....	4
2.3.3. Gelir Dağılımı Politikasının Araçları.....	5
2.3.4. İktisadi Ekollerin Gelir Dağılımına Yaklaşımı.....	6
2.3.4.1. Fیزیokratlar.....	7
2.3.4.2. Klasik İktisatçılar.....	8
2.3.4.3. Marksistler	9
2.3.4.4. Neo-Klasik İktisatçılar.....	10
2.3.4.5. Keynesyen İktisatçılar	10
2.3.4.6. Neo-Keynesyen İktisatçılar	11
2.3.4.7. Monetarist İktisatçılar.....	11
2.4. Gelir Dağılımı Ölçüm Türleri.....	12
2.4.1. Fonksiyonel (Faktörel) Gelir Dağılımı	12
2.4.2. Kişisel Gelir Dağılımı.....	12
2.4.3. Sektörel Gelir Dağılımı.....	13
2.4.4. Bölgesel (Coğrafi) Gelir Dağılımı	13
2.4.5. Eğitim Düzeyine Göre Gelir Dağılımı.....	13
2.4.6. Yaşa ve Cinsiyete Dayalı Gelir Dağılımı	14
2.4.7. Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı.....	14
Birincil ve İkincil Gelir Dağılımı	15
2.5.1. Devletin Birincil Gelir Dağılımına Müdahale Araçları	15
2.5.1.1. Servet Dağılımı.....	16
2.5.1.2. Eğitim Olanakları.....	16
2.5.1.3. Faktör Fiyatları	17
2.5.2. Devletin İkincil Gelir Dağılımına Müdahalesinde Maliye Politikası Araçları	17
2.5.2.1. Vergi Politikası Aracı	17
2.5.2.2. Kamusal Harcama Politikası Aracı.....	19
2.5.2.3. Borçlanma Politikası Aracı.....	20
2.6. Gelir Dağılımı Ölçüm Yöntemleri.....	21
2.6.1. Lorenz Eğrisi	22
2.6.2. Gini Katsayısı	22
2.6.3. Yüzdellik Pay Analizi.....	23
2.6.4. Pareto Katsayısı	24
2.6.5. Ters U Hipotezi.....	24
2.6.6. Atkinson Eşitsizlik Ölçütü.....	25
2.6.7. Aralık Ölçütü ve Değişim Aralığı.....	25
2.6.8. Theil Endeksi	26
2.7. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler.....	26
2.7.1. Gelir Dağılımını Etkileyen Makroekonomik Faktörler	26
2.7.1.1. Ekonomik Büyüme Faktörü.....	26
2.7.1.2. İşsizlik Faktörü	27
2.7.1.3. Kamusal Harcama Faktörü	27
2.7.1.4. Vergi Faktörü.....	28
2.7.1.5. Enflasyon Faktörü.....	28
2.7.2. Gelir Dağılımını Etkileyen Sosyal Faktörler	28

2.7.2.1. Eğitim Faktörü	29
2.7.2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler	29
2.7.2.3. Demografik Faktörler	29
2.7.2.4. Cinsiyet Faktörü.....	30
2.7.2.5. Yaş Faktörü.....	30
2.7.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Yapısal Faktörler.....	30
2.7.3.1. Ekonomik Yapı ve Ülkenin Gelişmişlik Düzeyi Faktörleri	30
2.7.3.2. Kayıtdışı Ekonomi Faktörü.....	30
2.7.3.3. Beşerî Sermayenin Varlığı Faktörü	31
2.8. Seçilmiş OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de 1980 Yılı Sonrası Gelir Dağılımı Analizi	31
2.8.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı	31
2.8.2. Türkiye’de Gelir Dağılımı	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	52
EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ VE TÜRKİYE	52
3.1. Bir Refah Göstergesi Olarak Eğitim Kavramı.....	52
3.1.1. Kamu Ekonomisinde Eğitimin Yeri	54
3.1.2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bazı Eğitim Göstergeleri.....	55
3.1.3. Türkiye’de Seçilmiş Eğitim Göstergeleri	58
3.2. Bir Refah Harcaması Olarak Eğitim Harcamaları.....	59
3.2.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Eğitim Harcaması Göstergeleri	60
3.2.2. Türkiye’de Eğitim Harcaması Göstergeleri.....	62
3.3. Sağlık Kavramı, Sağlık Hizmeti ve Nitelikleri.....	66
3.3.1. Sağlık Hizmetlerine Kamu Müdahalesi	67
3.3.2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Temel Sağlık Göstergeleri.....	68
3.3.3. Türkiye’de Bazı Sağlık Göstergeleri	73
3.4. Bir Refah Harcaması Olarak Sağlık Harcamaları	74
3.4.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sağlık Harcaması Göstergeleri.....	74
3.4.2. Türkiye’de Sağlık Harcaması Göstergeleri	77
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	85

TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde refah sıralaması.....	12
Tablo 1.2. Esping-Andersen'in üç tür refah kapitalizmi	16
Tablo 1.3. Esping-Andersen'in değişen refah devleti sınıflandırması	16
Tablo 2.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde Gini katsayıları	32
Tablo 2.2. Ülkeiçi ve ülkelerarası gelir eşitsizliği	39
Tablo 2.3. Türkiye'de bölgesel Gini katsayıları.....	45
Tablo 2.4. Türkiye'de kent-kır Gini katsayıları.....	45
Tablo 2.5. Türkiye'de kent-kır P80/P20 analizi	46
Tablo 2.6. Türkiye'de eğitim düzeyine göre yıllık ortalama esas iş gelirleri.....	46
Tablo 2.7. Türkiye'de eğitim düzeyi ve cinsiyete dayalı yıllık ortalama esas iş gelirleri	47
Tablo 2.8. Türkiye'de yaşa göre gelir dağılımı	47
Tablo 2.9. Türkiye'de bireylerin mesleklerine göre gelir dağılımı	48
Tablo 2.10. %20'lik gelir gruplarının millî gelirden aldıkları pay	49
Tablo 3.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde PISA sonuçları.....	56
Tablo 3.2. Seçilmiş OECD ülkelerinde 25-34 yaş arası yüksek öğrenim görmüş nüfus.....	57
Tablo 3.3. Bitirilen eğitim düzeyine göre nüfusun dağılımı	59
Tablo 3.4. İlköğretime ve ortaöğretime yapılan kamu eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı	61
Tablo 3.5. Yükseköğretim harcamalarının kamu – özel dağılımı	62
Tablo 3.6. Türkiye'de eğitim harcamaları.....	63
Tablo 3.7. Harcama gruplarına göre eğitim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı	66
Tablo 3.8. Türkiye'de seçili sağlık hizmetleri göstergeleri.....	73
Tablo 3.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı.....	75
Tablo 3.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde kişi başına düşen kamu toplam sağlık harcamaları.....	75
Tablo 3.11. Seçilmiş OECD ülkelerinde toplam sağlık harcamalarının kamu - özel dağılımı	76
Tablo 3.12. Harcama gruplarına göre sağlık harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı	80

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa

Grafik 2.1. Lorenz eğrisi	22
Grafik 2.2. Gini katsayısı	23
Grafik 2.3. Pareto gelir dağılımı	24
Grafik 2.4. Kuznetz'in ters u hipotezi	25
Grafik 2.5. Seçilmiş OECD ülkelerinde S80/S20 analizi	33
Grafik 2.6. Seçilmiş OECD ülkelerinde P90/P10 analizi	34
Grafik 2.7. Seçilmiş OECD ülkelerinde Palma oranı	35
Grafik 2.8. Seçilmiş OECD ülkelerinde P90/P50 analizi	36
Grafik 2.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde P50/P10 analizi	37
Grafik 2.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde kişi başına düşen GSYİH	38
Grafik 2.11. Seçilmiş OECD ülkelerinde hanehalkı harcanabilir geliri	38
Grafik 2.12. Seçilmiş OECD ülkelerinde en zengin %1'in millî gelirden aldığı pay	40
Grafik 2.13. Seçilmiş OECD ülkelerinde yoksul %50'nin millî gelirden aldığı pay	40
Grafik 2.14. Seçilmiş OECD ülkelerinde en zengin %10'un millî gelirden aldığı pay	41
Grafik 2.15. Seçilmiş OECD ülkelerinde kamu sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı	42
Grafik 2.16. Türkiye'de 2006-2016 dönemi fonksiyonel gelir dağılımı	43
Grafik 2.17. Türkiye'de 1998-2017 yılları arası sektörel gelir dağılımı	44
Grafik 2.18. Türkiye'de en yoksul ve en zengin %20'lik gelir dilimlerinin millî gelirden aldığı pay	50
Grafik 2.19. Türkiye'de P80/P20 analizi	51
Grafik 3.1. Türkiye'de PISA sonuçları	58
Grafik 3.2. Eğitim düzeylerine göre toplam kamu eğitim harcamaları	63
Grafik 3.3. Merkezî ve yerel kamu toplam eğitim harcamaları	64
Grafik 3.4. Kamu toplam eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı	64
Grafik 3.5. Eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki payı	65
Grafik 3.6. Seçilmiş OECD ülkelerinde bin kişiye düşen hastane yatakları	69
Grafik 3.7. Seçilmiş OECD ülkelerinde bin kişi başına düşen hekim. sayısı	70
Grafik 3.8. Seçilmiş OECD ülkelerinde hastaneden taburcu olma süresi	70
Grafik 3.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde yaşam uzunluğu	71
Grafik 3.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde bebek ölüm oranları	72
Grafik 3.11. Türkiye'de toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı	77
Grafik 3.12. Türkiye'de kişi başı kamu sağlık harcamaları	78
Grafik 3.13. Bütçe giderleri içerisinde sağlık harcamaları	79
Grafik 3.14. Sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı	79
Grafik 3.15. Türkiye'de toplam sağlık harcamalarının kamu – özel dağılımı	81

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilâtı
Eurostat	: Avrupa İstatistik Ofisi
HMB	: Hazine ve Maliye Bakanlığı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PISA	: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
EU-SILC	: Gelir ve Yaşam Koşullarına İlişkin Avrupa Birliği İstatistikleri

ÖNSÖZ

Ekonomide devletin rolüne ilişkin görüşler Antik Yunan uygarlığında Platon ve Aristo'ya kadar uzanmaktadır. Bu uzun tarihi süreçte bazen devletin rolünün artması bazen de zorunlu olmadıkça müdahale etmemesi gerektiği yönündeki görüşler, tahteravalli gibi bir dönem önem kazanmakta diğer dönem değerini yitirmektedir.

Salgın hastalıklar insanlık tarihinde defalarca görülmüş olmasına rağmen tıbbi gelişmelerle son yüzyılda gündemden düşmüştür. Yaklaşık yüzyıllık bir aradan sonra 2019 yılında başlayan Covid 19 pandemisi gerek insanların iç dünyalarında gerekse de sosyal ilişkilerinde önemli sorgulamaları beraberinde getirdi. Bu sorgulamalardan devlet de muaf tutulmadı. Pandemi gibi ciddi bir sorun karşısında devletsiz bir çözümün mümkün olmadığı genel bir kabul gördü. Ekonomi paradigmasındaki bu değişim Refah Devleti kavramını tekrar gündeme getirdi.

Akademik kariyerimin ilk aşaması olan yüksek lisans düzeyinde, tez danışmanlığımı yapan sayın Prof.Dr. Tarık VURAL'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimin kitaplaştırılmasında katkılarından dolayı Dr. Arif GÜLLER'e çok teşekkür ederim. Bu çalışmanın refah devleti alanında bilim dünyasına bir katkı olması dileğiyle...

Bilim Uzmanı Ayşegül GÜLLER

*Bugünlere gelmemde en büyük destekçilerim olan canım anneme, babama
ve bu süreçte benden ayrı olmak zorunda kalan sevgili küçük kız kardeşim
Sevim Ecem'e ithafen...*

GİRİŞ

Refah devleti anlayışının temelinde, bireylerin tamamının insan onuruna uygun yaşayabilmelerinin hak olarak sağlanabilmesi düşüncesi yatmaktadır. Esasen, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilir olabilmesi için de eğitimde fırsat eşitliği ve sağlık hizmetlerine erişebilirliğin yeterli düzeyde olması gerekmektedir.

Refah devletinin temel amacı, toplum refahını yükseltmektir. Devletin ekonomi üzerinde geniş ölçüde ve aktif biçimde rol oynamasını gerektiren bir anlayış olan refah devletinin temelinde devletin ekonomiye müdahalesi, piyasa ekonomisindeki başarısızlıkların ortadan kaldırılması için temel gerekçe olarak kabul edilmektedir. Refah devleti anlayışının benimsenmediği ülkelerde sağlık ve eğitim hizmetlerine yeterli düzeyde ulaşamama ve gelir dağılımında adaletsizliklerin ciddi boyutlara ulaşması gibi çeşitli yapısal sorunlar gözlenmektedir. Bu yapısal sorunlar uzun vadede eğitimsiz ve sağlıksız bir toplumun ortaya çıkmasına, yoksulluğun derinleşmesine ve nesilden nesile aktarılmasına yol açmakta, fakirlik kısır döngüsü de kırlanamamaktadır.

Bir ülkede yaşayan bireylerin büyük çoğunluğunun eğitim düzeyi yüksek ise; bu ülkenin sosyo-ekonomik açıdan geliştiği; gelir dağılımında da adalete yönelik bir gidişat izlediğini söylemek mümkündür. Buradan hareketle eğitim, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında fikir sahibi olabilmek açısından önemli bir göstergedir. Aynı şekilde sağlık hizmetlerine rahatlıkla ulaşabilen toplumlar, kişisel faydanın yanında toplumsal fayda da sağlayarak birçok açıdan ülkelerine faydalı olabilmektedir. Gelişmemiş ülkelerde ise, sağlık hizmetlerine erişim olanağının bulunmaması ya da sağlık hizmetlerinin zayıf kalması, mikro ve makro ölçüde birçok problemi beraberinde getirebilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

REFAH DEVLETİNE KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIM

Refah devleti kavramının, derinlerine inildiğinde, zamanında filozofların ilgisini çeken ve **siyaset felsefesi** olarak adlandırılan hükümet, haklar, hukuk, özgürlük gibi kavramları da beraberinde getiren devlet kavramına ulaşılmaktadır. Öyle ki, antik çağın ünlü filozoflarından Platon, Aristoteles; orta çağda Farabi; modern dönemde ise, Niccolò Machiavelli, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürlerin fikirleri ile, devlet kavramı günümüze kadar birçok kez değişime uğramıştır. Refah kavramı ise, toplumsal refahla birlikte kişisel refahı, sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan kapsayan bir terim olarak, refah ekonomisi disiplini altında incelenen bir olgudur.

1.1. Devlet Kavramı

Devlet, toplumu oluşturan bireylerin bir arada düzen ve güven içerisinde yaşayabilmesi amacıyla oluşturulmuş bir kurumdur. Sözlük anlamına göre (Türk Dil Kurumu [TDK], <https://sozluk.gov.tr/>) ise, toprak bütünlüğüne bağlı olup siyasi bakımdan teşkilatlanmış ulus veya uluslar topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık olarak adlandırılmaktadır.

Tarihsel açıdan bakıldığında, “**devlet neden vardır?**” sorusu, birçok filozofun üzerinde durduğu ve tartıştığı bir kavram olmuştur. Platon’a göre devlet, bir arada yaşama zorunluluğu sebebiyle oluşmuştur (Özdemir, 2007: 26). Yine Platon’un Cumhuriyet adlı eserinde bahsedilen ideal devlet kavramında, toplumda üç farklı sınıf mevcut olup en alttaki sınıfta işçi ve zanaatkarlar, orta sınıfta asker, polis gibi kamu görevlileri ve en üst sınıfta da kral vardır. Platon’a göre ideal devlette kral, halkı açısından en iyisinin ne olduğunu bilmekte ve ona göre yönetmektedir. Aristo’ya göre ise devlet, doğal bir oluşumdan ibarettir (Özdemir, 2007: 26). Halk ve devlet arasında herhangi bir fark yoktur. Çünkü Aristo, en iyi devlet yönetme biçiminin etkin yasalar ve iyi politikacılar aracılığıyla oluşturulan anayasa olduğunu savunmuştur.

Devletin varlık sebepleri üzerine birçok yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlardan bir kısmı, devletin varoluş sebebinin, halkı dış saldırılardan koruma

amacından hareketle, askeri güce sahip olan bireylerin veya grupların mutlak iktisadi ve siyasi bir erk hâline geldiğini savunurken; bazıları ise, devletin birtakım ortak ihtiyaçlardan doğduğu ve zaman içerisinde farklı şekillere büründüğünü savunmaktadır (Kirmanoğlu, 2017: 18). Günümüzde ise devlet kavramını, Platon ve Aristo'nun savunduğu argümanların bir bileşimi olarak açıklamak mümkündür.

1.2. Refah ve Refah Devleti Kavramı

Türkçede “gönenc” (TDK) olarak karşılık bulan, bolluk ve rahat içinde yaşama manasında kullanılan, İngilizcede “*welfare*” kelimesi ile ifade edilen ve dilimize Arapçadan geçen refah kavramı, günümüzde genellikle kişilerin veya ülkelerin zenginliğini ifade etmekte kullanılmaktadır.

Refah kavramının iktisadi mutluluğu temsil ettiğini (Çelebi, 2003: 107) veya tamamen bireysel bir olgu olup tatmin olma noktasını ifade ettiğini savunan (Akalin, 1986: 45) görüşler de mevcuttur. Gough'a göre ise, refah kavramı iyi olanı başarmaktır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 15). Mutlak bir tanımı ve kriteri olmaması sebebiyle refah kavramının subjektif olduğunu söylemek mümkündür. Ancak tanımlamalardan hareketle refah kavramı, temel olarak mikro ve makro düzeyde yaşam standardını iyileştirme çerçevesi üzerine kurulmuş bir olgudur.

Refah devleti (*welfare state*) kavramı ilk olarak, bir görüşe göre (Durdu, 2009: 42) Fransa'da İkinci Cumhuriyet döneminde³, devlet müdahalesinin genişlemesine karşı olan liberallerce ortaya atılmışken, bir başka görüşe göre ise İngiltere'de, 1941 yılında Başpsikopos William Temple'in “*Citizen and Churchman*” (Vatandaş ve Rahip) adlı eserinde Nazi Almanyası'nın otoriter devleti ile müttefik devletler arasındaki ayrımı vurgulamak amacıyla (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 16) kullanılmıştır. Literatürde yaygın şekilde kullanımı ise, 1942 yılında hazırlanmış olan Beveridge Raporu'yla⁴ başlamıştır (Özdemir, 2007: 16).

Modern zamanlarda refah devleti, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı ve Kuzey Avupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır (Kirmanoğlu, 2017: 23). Modern

³ Fransa'nın 2. Cumhuriyet Dönemi olarak bilinen bu dönemde, özgürlük ve devrim hareketleri sonucu mevcut hükümet düşmüş, halka seçim hakkı verilerek ölüm cezaları ve esir ticareti yasaklanmıştır. Yine bu dönemde yeni bir Anayasa oluşturularak “sosyal hukuk” kavramına yer verilmiştir.

⁴ Beveridge Raporu'nda temel olarak yoksulluğu önleme, işsizliği azaltma ve ulusal bir sağlık sistemi kurma amaçları yer almaktadır.

anlamda refah devleti kavramının ortaya atılış sebebini, savaş zamanı ülke içerisindeki disiplini koruma içgüdüğü olarak değerlendirmek mümkündür.

Refah devleti kavramı, kamu kaynaklarının finansmanı sonrası çeşitli sosyal harcamalar aracılığıyla halkın refah seviyesini yükseltmeyi amaç edinen bir devlet tipidir (Kirmanoğlu, 2017: 23). Briggs'e göre (1999: 2) piyasa güçlerini yönlendirebilmek amacıyla yönetim ve siyasetin etkin biçimde kullanıldığı bir örgüt olarak tanımlanan refah devleti, toplum üzerinde üç alanda etkilidir;

1-Minimum düzeyde gelir garantisi (zenginden daha fazla vergi alınması ve yoksulun kazancının belirlenen bir ücretin altına inmemesi),

2-Belirli düzeyde güvence sağlama (yaşlılık, işsizlik vb. hallerde destek verme)

3- Tüm bireylere herhangi bir ayırım olmaksızın iyi bir yaşam standardı sağlama.

Bir başka tanıma göre refah devleti, adil gelir dağılımını hedefleyen, korunmaya ve yardıma ihtiyacı olan kesimi gözetken, eğitim ve sağlık gibi temel göstergelerin iyileştirilmesine yönelik politikalar oluşturan ve uygulayan çağdaş bir anlayış olarak kabul edilmektedir (Serter, 1994: 33). Seyidoğlu'na göre (1999: 497) ise, bireyin yaşamının her yönünde var olan, ekonomik ve sosyal alanlardaki olanaklardan yararlanma hususunda bireye eşit fırsat sunan bir devlet türüdür. Bir diğer tanıma göre ise refah devleti, kapitalist toplumda görülen birtakım ekonomik sıkıntıların giderilmesi amacıyla aktif rol üstlenen ve halkın yaşam standardını iyileştirme görevine sahip bir sınıflar üstü devlettir (Seyyar, 2008: 359-360).

Literatürde ise, genel olarak sosyal devlet anlayışının kurumsal düzenlemeler çerçevesinde en ileri safhası olarak kabul edilmektedir (Gül, 2006: 2). Gough ise refah devletini, kapitalist toplumlarda çalışmayanların korunması amacıyla kamu gücünün devreye girmesi şeklinde değerlendirmektedir. (Durdu, 2009: 41).

Refah devleti kavramıyla sık sık birlikte anılan sosyal devlet (*social state*) veya sosyal refah devleti (*social welfare state*) kavramı literatürde aynı olguyu temsil etmekle birlikte (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 16), bazı görüşlere göre sosyal devlet kavramı refah devleti kapsamında yer almakta, sosyal devlet niteliğine sahip her yapılanmaya refah devletidir demenin yanıltıcı olacağından bahsedilmektedir (Eser v.dğr., 2011: 203). Çünkü sosyal devletin sınırları, toplumda dezavantaja sahip olan sınıfı korumak ve onların haklarını gözetmek gibi birtakım amaçlar

doğrultusunda sosyal alana müdahaleyi gerektiren çerçevede çizilmişken; refah devletinin sınırları, toplumsal refahı arttırma gerekçesiyle güçlü politikalar uygulayabilen, sürdürebilen ve sosyal devleti kapsayacak ölçüde geniş olan bir devleti ifade etmektedir.

1.3. Tarihi Süreçte Refah Devleti

Refah devletinin doğuşunu ve tarihsel gelişimini, sistematik olarak dört bölüme ayırmak mümkündür:

1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönem (1880 Yılı Öncesi)
2. Sanayileşme Dönemi (1880 – 1945 Yılları)
3. 1945 – 1970 Dönemi (Altın Çağ)
4. 1970 Sonrası Dönem

1.3.1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönem

Sistematik olarak ilk kez İngiltere’de uygulanan sosyal yardımların (Akyüz, 2008: 59) öncesinde, toplumda oluşan problemlerin çözümü için hasta evleri, manastırlar gibi çeşitli yardım kuruluşları bulunmaktaydı (Bayraktar, 2012: 253). Hiyerarşinin egemen olduğu, asil sınıfın alt tabakayı yoksul olarak kabul ettiği bu dönemde, Kara Ölüm (veba) hastalığının ortaya çıkışı ve akabinde yaşanan işgücü kıtlığı sebebiyle, halkın isyan etmesi endişesi, devletin 1351 yılında İşçi Kanunu, 1388 yılında ise Yoksullara Yardım Yasası (*The 1388 Poor Relief Act*) çıkartmasını gerekli kılmıştır. Bu yasalarla sorunlar önlenmeye çalışılmış, 1576 yılı Yoksullara Yardım Yasası ise, yoksul kesimi iş sahibi yapma amacı taşımıştır (Bayraktar, 2012: 253). İngiltere’nin uygulamış olduğu yoksulluk yasalarının temel özelliği, işsiz kalanlara hastalık vb. durumlarda yardım edecek, yoksulları koruyucu bir tutum sergileyecek yerel bir örgütlenme niteliğinde olmasıdır (Kurşun ve Rakıcı, 2016: 137).

Yardım kuruluşlarının zamanla yetersizleşmesi ve yoksulluk sorununun artması neticesinde, 1576 ve 1589 Yoksullara Yardım Yasalarına ek olarak, 1601 tarihli Yoksullara Yardım Yasası (*The 1601 Poor Relief Act*) çıkarılmış ve böylece yoksullara, çalışamayacak bireylere yardım; çalışabilir konumda olup çalışmayan kesime ise ceza (örneğin çalışmayanların hapsedilmesi, dilencililiğin yasaklanması vb.) öngörülmüştür (Akyüz, 2008: 59).

Yasaların farklı yörelerde uygulama farklılıklarının ortaya çıkması başta sorun oluştursa da, 1782 yılı Gilbert Yasası⁵ (*Gilbert Act*) çıkarılarak, bölgeler kendi aralarında birlik olabilmeyi başarmıştır. Ayrıca bu yasa, yoksul kesime nakdi yardımı yasaklayarak çalışmayı teşvik etmiştir (Akyüz, 2008: 60). 1834 yılında çıkarılan Yoksul Yasalarını İslah Etme Yasası (*The Poor Law Amendment Act*) ise, yoksul kesimi özgür ücretli emekçi hâline getirmek amacıyla çıkarılmıştır (Akyüz, 2008: 63). İngiltere'deki bu gelişmeler, zamanla diğer Batı ülkelerine de örnek teşkil etmiştir. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal yardım programları geliştirilmiş, Prusya'da ise, ilk kez yoksullara yönelik yardım programları uygulanmaya başlamıştır (Gül, 2006: 145). Sanayi devriminin kapıda olması ve artan nüfusla birlikte çıkarılmış olan yoksulluk yasaları mevcut düzene ayak uyduramamış ve zamanla etkinliğini yitirerek sosyal bir krize davetiye çıkarmıştır (Bayraktar, 2012: 253-254).

1.3.2. Sanayileşme Dönemi

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan, yaşamın her alanında etkisini gösteren, başta dokumacılık olmak üzere üretimde makineleşmeye geçişin ve böylelikle birçok yeni iş alanının doğmasında büyük rol oynayan bir dönemdir. Sanayileşmenin etkilerinden biri olan kentlere göç dalgası, yerel sosyal yardım kuruluşlarını yetersiz bırakarak yeni kurumların oluşmasına aracılık etmiştir (Kurşun ve Rakıcı, 2016: 138).

İngiltere'de Sanayi Devrimi ile birlikte önemli sosyo ekonomik gelişmeler yaşanırken, aynı dönemde Almanya'da herhangi bir ilerleme kaydedilemediği gibi yoksulluk da artmaktaydı. Bismarck ile birlikte, Sosyal Sigorta Dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde, ilk olarak çalışanlara yönelik sorunların çözümü amacıyla gerçekleştirilen kamusal müdahalenin yetki alanı daha sonra genişletilerek başta eğitim ve sağlık olmak üzere çalışanların refahını artırma ve istihdama yönelik sorunları ortadan kaldırma gibi birçok alana yaygınlaştırılmıştır (Serter, 1994: 3). Bu dönemde uygulamaya başlanan, hastalık, yaşlılık, iş kazası sigortaları gibi temel reformlar, tüm dünyaya refah devleti anlayışı açısından örnek teşkil etmiştir.

⁵ Gilbert Yasası, sosyal yardımların yönetimini ve kontrolünü sağlamak ve yoksulluk yasalarının daha geniş bir alana yayılabilmesi için yönetim birimlerinin kurulmasını sağlamıştır.

1.3.3. Altın Çağ

Sanayileşmiş ülkelerin, sosyal refah amacına yönelik prensipleri benimsemek ve uygulayabilmek adına oluşturdukları Refah Devleti Sözleşmesi (*Welfare State Agreement*) ve 1947 İtalya Anayasası, 1949 Almanya Anayasası ile 1958 Fransa Anayasası'nın, ekonomik yaşamın adil olması ve herkesi kapsayacak şekilde düzenlenmesi düşüncesini benimsemesi, refah devletinin altın çağında olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Kurşun ve Rakıcı, 2016: 138-139). Bir diğer görüşe göre, refah devletinin benimsenme nedenlerinden biri de sosyalist blok ülkelerinin gelir eşitliği politikası izlemesi ve sosyal harcamalara ağırlık vermesi sonucu ABD ve Avrupa ülkelerinin de bu yoldan ilerlemesidir (Kaymaz, 2018: 119).

Refah devleti anlayışının yükselmesinde etkili olan diğer önemli aktörler ise, 1944 tarihli Philadelphia Bildirgesi⁶, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi⁷, Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi⁸ gibi uluslararası sözleşmelerdir (Özdemir, 2007: 199-200). Bu uluslararası belgeler, yükselmekte olan refah devleti anlayışının benimsenmesini hızlandırmış ve işlevselliğini daha da arttırmıştır. Keynesyen iktisat ekolün etkili olduğu refah devletinin altın çağında, refahın sağlanabilmesi için devletin işlevleri (Gül, 2006: 150):

- Yoksullara ve bakıma ihtiyacı olanlara doğrudan devlet yardımları,
 - Eğitim ve sağlığın devletin müdahale ettiği refah anlayışına dahil olması,
 - İstihdamın devlet tarafından sağlanması,
 - Enerji, ulaşım, altyapı vb. sanayi kollarının millileştirilmesi,
 - Gelir dağılımındaki adaletsizliği önlemek amacıyla adil bir vergilendirmenin olması,
 - Sosyal sigorta sisteminin tüm bireylere sunulması,
 - Azınlık gruplara pozitif ayrımcılığın devlet tarafından uygulanması
- şeklinde sıralanabilir.

⁶ Bu bildirgenin temelinde, emeğin bir mal olarak görülmemesi gerektiği, yoksulluğun herkes için bir tehlike unsuru olduğu ve korunma ihtiyacı duyan herkese asgari yaşam koşullarını sağlayacak ücretler verilmesi gerekliliği yer almaktadır.

⁷ Bu bildirmede herkesin eşit iş karşılığında eşit ücret hakkının olduğundan; gıda, giyim, tıbbi bakım ve barınma gibi refahı temin edecek bir hayat seviyesi hakkına sahip olduğundan söz edilmiştir.

⁸ Bu sözleşmede, analık, hastalık, ölüm ve işsizlik gibi durumlar için işverenlerce yardımlarda bulunulması gerektiğinden bahsedilmiştir.

1.3.4. 1970 Sonrası

Birçok sanayileşmiş ülkede yaşanan yüksek enflasyon, petrol şokları ve stagflasyon, artan kamu harcamaları ve ekonomik büyümede durgunluk yaşanması, istihdam ve sosyal yapı, teknolojik ve demografik değişimler, Bretton Woods sisteminin çökmesi gibi olaylar baş göstermiş ve yeni liberaller (*yeni sağ*) tam rekabet koşulları altında piyasaya müdahale karşıtlığını ve bireyin negatif hak ve özgürlüğünün⁹ egemen olması gerekliliğini ortaya atmışlardır (Gül, 2006: 36).

Özellikle 1970’lerde yaşanan kriz neticesinde, devletlerin başka ekonomik politika arayışlarına yönelmesi, serbest piyasa ekonomisinin güçlenerek ekonomiye müdahale eden devlet anlayışının zayıflamasına yol açmıştır. Ayrıca yeni liberallerin refah devleti için öngördüğü bir diğer konu, politikacıların, yöneticilerin ve bürokratların kişisel çıkarlarını maksimize etmek amacıyla bireysel faydayı baz almalarıdır. Yeni muhafazakar yaklaşım olarak da ifade edilen bu görüşe göre, bürokrasi gereğinden ve halledebileceğinden daha fazla yük alarak bunalıma sürüklenmiştir (Gül, 2006: 167). Literatürde kamu tercihi (*public choice*) olarak geçen bu teori, 1950’li yıllarda yeni liberal yaklaşımın cevap veremediği birtakım sorunlara çözüm bulmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Kızılboğa, 2012: 92). Yeni liberallerin savunduğu piyasa başarısızlığı teorisine karşılık devlet başarısızlığı teorisini geliştiren kamu tercihi teorisyenleri, bürokrasiye duydukları güvensizlik neticesinde devletin vergileme ve harcama gücüne anayasal bir sınırlama önermiştir (Gül, 2006: 42).

Şikago Okulu’nun (*Chicago School*) önde gelen isimlerinden Milton Friedman’a göre ise, piyasa sistemi içerisinde bireysel özgürlük oldukça önemli bir yere sahiptir ancak, mutlak özgürlüğün mümkün olmayacağı gerekçesiyle devlete hakem olması kaydıyla ihtiyaç duyulmaktadır (Gül, 2006: 57). Friedman’ın devlete görev olarak biçtiği bir diğer husus, yardıma muhtaç olan kesime yapılacak müdahalenin, herhangi bir sınıfsallık belirtmeden tamamen bireysel nitelikte olmasıdır (Gül, 2006: 59).

Yeni liberallerin, Keynesyen refah devletinin terk edilip piyasa temelli bir anlayışı savunmaları, Norman Barry’nin Keynesyen refah devletini sosyalist değil, kapitalist bulması ve marksist anlayışın refah devletini kapitalist devletin bir parçası

⁹ Negatif hak ve özgürlükler, temel olarak başkalarının otoritelerine maruz kalınmadan bireylerin özgür olması gerektiğini ifade etmektedir.

olarak görmesi sonucu, 1980’lerde yeni liberal bir refah devleti anlayışı ortaya çıkmıştır (Gül, 2006: 198).

Ekonomideki değişimlerle birlikte, İngiltere’de başbakan Thatcher (*Thatcherizm*) ve ABD’de başkan Reagan’ın (*Reaganizm*) iktidara gelmesiyle birlikte hız kazanan yeni sağ anlayışı, devletin ekonomiye müdahalesinin minimize edilmesini esas almıştır. Ayrıca, küreselleşme kavramı ön plana çıkararak sunulan kamusal hizmetler azaltılmış ve piyasanın hâkimiyetine ağırlık verilmiştir (Eser v.d., 2011: 209). Yeni liberallerin devleti “*problemin kendisi*” olarak görmesi neticesinde devlet, sosyal refah programlarını gerekli ölçüde yerine getirememiş ve bu durum eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi alanları piyasaya açarak hizmet sunumunda kâr amacı güdülmesine olanak vermiş ve devlet müdahalesinin sınırlı tutulması sebebiyle özel sektörün payını genişletmiştir. Bu sebeplerle, küreselleşme sürecinin yoksulluğu arttırarak gelir dağılımında bozulmalara yol açtığı düşünülmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 29).

Refah sıralaması, çeşitli göstergeler aracılığıyla ifade edilebilir. Legatum Refah Endeksi’ne göre, ekonomi göstergesi dört temel alandaki performansı ölçmektedir. Bunlar; makroekonomik politikalar, ekonomik beklentiler, ekonomik büyüme temeli ve finans sektörü verimliliğidir.

Eğitim göstergesi, kızlar ve erkeklerin eğitime eşit oranda erişebilme seviyelerini ölçmekte; sağlık göstergesi ise, ülkelerin hastalıklara karşı yaptıkları aşılama oranları, sağlık harcamaları, sağlık konusunda toplumun memnuniyeti hatta su ve hava kalitesi gibi çevresel faktörleri de içermektedir. Son olarak kişisel özgürlük göstergesi, bireylerin seçim, ifade, inanç ve hareket özgürlüklerini kapsamakla birlikte kişi başına düşen GSYİH’ya karşı, bireylerin memnuniyetlerini değerlendirmektedir.

Hem ekonomik hem de sosyal refahı yansıtan, ülkeleri çeşitli ölçütlerle değerlendiren bu endekse göre, 2010 ve 2020 yılları için seçilmiş OECD ülkelerinin refah sıralamaları Tablo 1.1.’de yer almaktadır.

Tablo 1.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde refah sıralaması

Yıllar	Refah Sıralaması	Ülkeler	Ekonomi	Eğitim	Sağlık	Kişisel Özgürlük
2010	2	Danimarka	4	5	17	6
2020	1		8	3	6	2
2010	3	Norveç	1	4	4	2
2020	2		9	8	7	1
2010	1	İsveç	7	10	9	5
2020	4		7	16	9	3
2010	5	Finlandiya	9	3	10	12
2020	5		20	5	21	4
2010	6	Hollanda	3	13	13	13
2020	6		5	7	15	5
2010	8	Almanya	13	25	6	14
2020	8		4	27	17	11
2010	15	Birleşik Krallık	18	22	20	15
2020	13		16	17	25	19
2010	11	Kanada	5	12	11	1
2020	14		25	6	33	7
2010	14	Avustralya	8	2	15	4
2020	16		32	11	19	16
2010	18	ABD	14	9	1	9
2020	18		17	20	59	22
2010	21	Japonya	11	24	5	42
2020	19		27	9	2	31
2010	19	Belçika	16	18	12	10
2020	23		29	18	24	18
2010	20	Fransa	19	14	7	17
2020	22		28	29	20	23
2010	25	İspanya	33	11	25	18
2020	24		44	26	12	15
2010	28	Portekiz	40	20	27	24
2020	27		47	40	29	13
2010	30	İtalya	29	19	18	27
2020	31		51	35	10	24
2010	34	Polonya	37	26	32	32
2020	36		38	32	40	55
2010	41	Yunanistan	41	21	22	86
2020	41		87	39	37	44
2010	73	Türkiye	69	82	57	95
2020	94		70	89	70	154

Kaynak: 2010 Legatum Prosperity Index, 2020 Legatum Prosperity Index, Legatum Institute. <https://www.prosperity.com/>. (E.T: 07.03.2021)

Refah Endeksi sıralamasında, ilk üç sırada Danimarka, Norveç ve İsveç yer almaktadır. İskandinav ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkeler refah sıralamasında yerlerini korumaktadır. Türkiye ise, 2010 yılında 73. sırada iken 2020 yılına gelindiğinde 21 sıra geriye giderek 94. olmuştur.

1.4. Refah Devletinin Sınıflandırılması

Refah devleti, her ülkenin kendi kültürü, ekonomisi, politik ve tarihi yapısı gibi özellikleriyle farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, refah devletinin mutlak bir sınıflandırmaya tabi tutulamaması anlamına gelmekte, bu yüzden çok sayıda sınıflandırmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple literatürde refah devletine ait birçok sınıflandırma bulunmaktadır.

1.4.1. Harold L. Wilensky – Charles N. Lebeaux’un Sınıflandırması

Wilensky ve Lebeaux’un 1958 yılında yapmış oldukları kalıntı (*residual*) ve kurumsal (*institutional*) sınıflandırmada: kalıntı görüşü devletin, eğer piyasa ve aile kendi refahlarını kendileri sağlayamazsa devreye girmesini; kurumsal görüş ise, refahı doğrudan devletin sağlaması gerektiğini ileri sürmektedir (Toprak, 2015: 155).

1.4.2. Richard Titmuss’un Sınıflandırması

Richard Titmuss’un 1974 yılında ortaya koyduğu çalışmaya göre, refah devletinde üç model yer almaktadır: kalıntı refah modeli (*residual welfare*), endüstriyel başarı-performans modeli (*industrial achievement-performance*) ve kurumsal-yeniden bölüşümcü model (*institutional redistributive*) (Özdemir, 2010: 235). Kalıntı refah modeli, devletin yoksul kesime temel yardımlarda bulunmasını ve müdahalesinin minimal olmasını esas almakta, endüstriyel başarı-performans modeli ise, bireylerin refah hizmetlerinden faydalanabilmeleri için aktif olarak çalışıyor olmaları gerekliliğini baz almakta, kurumsal-yeniden bölüşümcü modelde ise devlet, bireylere kamu hizmetleri sağlamalı ve yeniden dağıtım (*re-distribution*) politikaları uygulamalıdır (Özdemir, 2007: 127-128).

1.4.3. Stephan Leibfried’in Sınıflandırması

Leibfried’in 1992 yılında yaptığı tam gelişmemiş (*rudimentary*) refah devleti modelinde; Yunanistan, Portekiz, İspanya, İtalya ve bir noktada da İrlanda’yı kapsayan, Güney Avrupa refah rejimi veya Latin Kuşağı Modeli de denilen, tam anlamıyla gelişme sağlayamayan ülkeler yer almaktadır (Kol, 2014: 19). Leibfried, Avrupa Topluluğu ülkeleri içinde dört çeşit sosyal politika rejimi

ayrımı yapmaktadır: İskandinav refah devletleri, Bismarck ülkeleri, Anglo-Sakson ülkeleri ve Güney Avrupa ülkeleri (Kol, 2014: 19).

1.4.4. Jane Lewis'in Sınıflandırması

Jane Lewis refah devletlerini, cinsiyete dayalı olarak ekmeğini kazanan erkek modeli üzerinden açıklamış ve benzer özelliklere sahip ülkelerin sosyal politikalarının ekmeğini kazanan erkek ve ev işleri yapan kadın ayrımı (Özdemir, 2010: 237) çerçevesinde oluştuğunu ifade etmiştir. Buna göre, Lewis'in ekmeğini kazanan erkek sınıflandırması kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır: güçlü, ılımlı, zayıf. Örneğin, İngiltere güçlü ekmeğini kazanan erkek rejimine örnek teşkil ederken, Fransa'da ılımlı ekmeğini kazanan erkek rejimi, İsveç'te ise, zayıf ekmeğini kazanan erkek rejimi söz konusudur (Özdemir, 2010: 237).

1.4.5. Gosta Esping-Andersen'in Sınıflandırması

Literatürde yer alan en yaygın sınıflandırma, refah devleti teorisyenlerinden Esping-Andersen'a aittir. Buna göre, devletler üç farklı refah rejimi modeline ayrılır (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2529):

- Liberal Refah Rejimi (Piyasa Merkezli),
- Muhafazakar Refah Rejimi (Kıta Avrupası)
- Sosyal Demokrat Refah Rejimi (İskandinav).

1.4.5.1. Liberal Refah Rejimi

Anglo-Sakson veya Anglo-Amerikan model olarak da adlandırılan liberal refah rejimi modelinde esas olan bireysel özgürlük olup bireyin emeği bir meta olarak görülmüş, devletin amacı ise bireyin sadece piyasaya girişini sağlayacak kadar müdahale etmesi olmuştur (Kirmanoğlu, 2017: 24). Liberal refah devleti rejimine sahip ülkelerde, daha az harcama eğilimi söz konusudur. Kanada, ABD ve Avustralya bu modele örnek verilebilir (Özdemir, 2007: 134). Halk, piyasada kendi refahını kendi arar ve sorunlarla kendi başa çıkmaya çalışır. Ayrıca, piyasa başarısızlıklarından devlet sorumlu tutulamaz. Her yol tükendikten sonra hâlâ birtakım sorunlar çözüme ulaştırılmadıysa, ancak o zaman devlete başvurulabilir (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2531). Devlet son çare olduğu için, örneğin eğer bir gelir transferi yapılacaksa, temel sosyal politikalar düşük düzeyde tutulduğu için

öncelikle gelir testi yapılması gerekmektedir. Bu sebeple, liberal ülkelerde, sosyal adaletsizlikle yoksulluk olgusu temel sorunlarından kabul edilir (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2532).

1.4.5.2. Muhafazakar Refah Rejimi

Almanya, Fransa, Avusturya, Belçika ve İtalya gibi ülkelerde görülen bu modelde, hiyerarşik düzene dayalı bir refah devleti anlayışı söz konusudur. Bu ülkelerde, kilise gibi dini kurumların yeri önemlidir ve muhafazakar bir bakış açısı söz konusudur. Ayrıca sosyal harcamalar, liberal rejime göre daha yüksek, kadın istihdam düzeyi düşük ve gelir transferleri ise erkek aile reislerinin gelir ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeterlidir (Kol, 2014: 18). Devlet, gelir kaybı yaşayanlar için korumacı, telafi edici ve tazmin edici birtakım politikalar üretir ve böylece işgücü piyasasını güvence altına alır. Muhafazakar rejimde, en temel kurum aile olup geliri olan erkeğe yüksek değer verilirken, eş ve anneler işe katılım konusunda yeterli desteği görmemektedir (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2534).

1.4.5.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimi

Bu rejimin temel ülkesi olan İsveç dışında, Norveç, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya da modele örnektir. Eşitlik ve adalet kavramlarının ön planda olduğu bu modelde, devlet, birey için gerekli olan sosyal ve iktisadi hizmetleri sunmaktadır. Yüksek düzeyde gelir güvencesi ve gelirin yeniden dağıtımını konuları önemli yer tutmakla birlikte, kadınların işgücüne katılım oranı da yüksektir. Bu modelde devlet, sosyal politikalardan biri olan istihdamın üzerinde durduğu için, istihdam seviyesi yüksektir. Modeldeki ülkeler, vatandaşların refah ihtiyaçlarının gerek sosyal bağlar gerekse piyasadan bağımsız olabilmesi yani meta-dışlaşması için çalışırlar (Kirmanoğlu, 2017: 24; Yıldırım ve Şahin, 2019: 2535).

Bu model özetle, sosyal haklara değer veren, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi toplumsal ihtiyaçların meta olmaktan çıkarılmasını öngören (*dekomüdifikasyon*), yüksek standartlara sahip bir toplumsal eşitliği hedeflemektedir (Kol, 2014: 18).

Tablo 1.3'te, Esping Andersen'in 1990 ve 1999 yılı değişen refah devleti sınıflandırması yer almaktadır.

Tablo 1.2. Esping-Andersen'in üç tür refah kapitalizmi

Rejim	Liberal	Muhafazakar	Sosyal Demokrat
Önde Gelen Ülkeler	İngiltere, ABD	Almanya	İsveç
Felsefi Temeli	Klasik Liberalizm	Muhafazakar Sosyal Politika	Sosyalizm/Marksizm
Dekomüdfikasyon	Düşük	Orta	Yüksek
Sosyal Haklar	İhtiyaç Temelli	Katkıya Dayalı	Evrensel
Refah Önlemleri	Karma Hizmetler	Transferler	Kamu Hizmetleri
Haklar	Düz Oranlı Ödenekler	Katkıya Dayalı	Yeniden Dağıtıcı
Sosyal Politika Sağlayan Kurumlar	Piyasa	Devlet (Meslekler)	Devlet (Evrensel)

Kaynak: Bernhard Ebbinghaus, Philip Manow (2001). "Introduction: Studying Varieties of Welfare Capitalism", Comparing Welfare Capitalism: Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA, London: Routledge. s. 8.; Rebecca A. Van Voorhis (2002). "Different Types of Welfare States? A Methodological Deconstruction of Comparative Research". Journal of Sociology and Social Welfare, Vol.: 29. No: 4. s. 5.

Tablo 1.3. Esping-Andersen'in değişen refah devleti sınıflandırması

1990 Yılında Yapılan Sınıflandırma	1999 Yılında Yapılan Sınıflandırma
Liberal: Amerika, Kanada, İsviçre, Avustralya, Japonya.	Evrensel: Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya, Hollanda ve (bir dereceye kadar) İngiltere
Muhafazakar: İtalya, Fransa, Avusturya, Almanya, Belçika.	Kalıntı: Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Amerika ve (bir dereceye kadar) İngiltere.
Sosyal Demokrat: Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda.	Sosyal Sigorta: Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya.
Sınıflandırılmayan: İrlanda, Yeni Zelanda, İngiltere.	Sınıflandırılmayan: İrlanda, İsviçre.

Kaynak: Gosta Esping-Andersen (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism, Princeton-N.J.: Princeton University Press. s. 74.; Gosta Esping-Andersen (1999). Social Foundations of Postindustrial Economies. New York: Oxford University Press. s. 85-86.

1.4.6. Castles ve Mitchell Modeli

Castles ve Mitchell'in 1993 yılında yapmış olduğu sınıflandırmanın temel sorusu, sosyal harcamaların, gelirin yeniden dağılımının iyileştirilmesi amacıyla yönelik olarak uygulamanın tek çıkış yolu olup olmadığına ilişkindir. Bu model, Esping-Andersen'in çalışmasına radikal rejimin eklenmesi gerektiğini öngörerek liberal rejim olarak kabul edilen Avustalya, Yeni Zelanda ve İngiltere gibi ülkelerin düşük harcama ve yüksek yeniden gelir dağıtım düzeyleri ile bir radikal rejim ülkesi olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Özdemir, 2007: 153-154).

1.4.7. Sjaroff'un Modeli

Sjaroff, 1994 yılında yapmış olduğu çalışmada, cinsiyete duyarlı refah devleti rejimlerine ulaşabilmek için refah ve istihdam alanlarında cinsiyet eşitsizlikleri göstergelerini inceleyerek cinsiyete dayalı eşitsizliğin refah politikaları konusunda yetersiz kaldığını ileri sürmüş, ülkeler arası erkek ve kadın refah tercihlerini karşılaştırmıştır. Bunun sonucunda, Esping-Andersen'in sınıflandırmasıyla benzerlik gösteren Protestan Liberal, Protestan Sosyal Demokrat, Genç Kadın Hareketliliği ve İleri Hristiyan Demokrat refah devleti rejimleri ayırımını gerçekleştirmiştir (Kol, 2014: 20).

1.4.8. Ferrera Modeli

1996 yılında yaptığı çalışma ile İskandinav, Anglo-Sakson, Bismarck ve Güney Avrupa ülkeleri ayırımından hareket eden Ferrera, sosyal güvenlik sistemlerinin dört etkenini incelemiştir: Erişim kuralları, yardımların verilmiş şartları, sosyal korumanın finansmanı için yapılan yasal düzenlemeler ve farklı sosyal güvenlik programlarının yönetimi için örgütsel düzenlemeler (Kol, 2014: 20). İskandinav ülkelerinin kapsamı evrenseldir ve temelinde sosyal koruma hakkı vardır. Anglo-Sakson refah devletlerinde ise, kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi söz konusu olup sadece sağlık hizmetlerine yönelik evrensel bir risk kavramı mevcuttur. Bismarck ülkelerinde, bireyin işgücü piyasası ve aile içindeki statüsü arasında bir ilişki söz konusu olmakla birlikte nüfusun büyük bir çoğunluğu kendi çalışmaları veya aile bireyleri üstünden sosyal sigorta sistemi kapsamındadır (Kol, 2014: 20).

1.5. Refah Devletinin Anayasal Çerçevesi

Refah devleti anlayışının anayasal düzeydeki ilk göstergesi, 1848 tarihli Fransa Anayasası'dır. Bu belgede ilk kez, klasik haklarla birlikte sosyal ve ekonomik haklar da söz konusu olmuş ve sosyal hukuk anlayışı başlamıştır. 1919 yılında Almanya'da yürürlüğe giren Weimar Anayasası, refah devletinin gelişimi açısından bir diğer önemli belge niteliğindedir. Bu belge, sağlık, çalışma ve eğitim haklarını güvenceye alarak çalışma şartlarının işçiyle işveren tarafından belirlenmesini ve çalışanların işletmelerdeki komitelere katılabilmesini sağlamıştır.

Bu gelişmeleri, 1947 İtalya Anayasası, 1949 Almanya Anayasası, 1958 Fransa Anayasası ile 1961 ve 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları takip etmiştir.

Türkiye’de 1921 Anayasası, 24 maddeden oluşan ve egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu vurgulayan bir anayasadır. Bu sebeple, geniş sosyal ve ekonomik haklar ile sosyal devlet anlayışına yer verilememiştir. O dönem için bu haklara yer verilmesini beklemek de gerçekçi değildir. Bu bağlamda, Türkiye’de ekonomik ve sosyal hakların vatandaşın gözünde bir hak, devletin gözünde ise bir görev olarak görülmesi, 1961 Anayasası ile başlamış, 1982 Anayasası’nda da geniş ekonomik ve sosyal haklar benimsenmiştir (Özdemir, 2007: 23). Bu durumda, Türkiye Cumhuriyeti’nde 1960’lı yıllardan itibaren anayasal düzeyde sosyal devlet anlayışının var olduğunu söylemek mümkündür.

1.6. Refah Devleti ve Küreselleşme

Küreselleşme, birçok alanda geniş boyutlara sahip olduğu için genel geçer bir tanım yapmak mümkün değildir. Ancak, İngilizcede “*globalization*”, Türkçede ise “*globalleşme, evrenselleşme*” gibi kavramlarla eş anlamlı olan bu ifade, ilk olarak Marshall McLuhan’ın 1960 yılı **Komünikasyonda Patlamalar** adlı eserinde geçmiştir.

1970’lerin sonlarında refah devletinin krize girmesinin temel sebeplerinden biri olarak gösterilen küreselleşme, büyük değişim rüzgarlarına yol açarak bu değişime ayak uyduramayanların dışlandığı bir süreç olmuştur. Özellikle Neoliberal politikaların hakim olduğu kapitalist sistemin refah devleti anlayışını kendisiyle uyumlu hâle getirmeye çalışması, refah devletinin gözden düşmesine sebep olmuştur.

Küreselleşme anlayışı, devletin ekonomiye müdahalesini sınırlandırma ve hatta küçültmeyi esas aldığından dolayı kimi iktisatçılara göre refah devleti anlayışı olumsuz etkilenmekte, kimilerine göre ise etkilenmemektedir. İlk görüşe göre, küreselleşme rüzgarı refah devletinin rekabet devletine dönüşümünü başlatmıştır (Özdemir, 2007: 229). Bu sebeple devletin piyasadan çekilmesi ve uluslararası rekabete izin vermesi gerekmektedir. Diğer görüş ise, küreselleşme rüzgarının refah devleti üzerinde ciddi boyutlarda bir olumsuzluğa yol açmadığını ve devletin refah artışına yönelik faaliyetlerini pek değiştirmedini öne sürmektedir (Özdemir,

2007: 229). Bu görüş ayrılıklarının temel sebebi, küreselleşmenin etkisinin ülkeden ülkeye ve devletten devlete çeşitli farklılıklar göstermesidir.

Küreselleşmenin boyutlarından belki de en mühimi, ekonomi üzerine olanıdır. Ekonomik açıdan küreselleşme ve ulus devletlerinin zayıflamasının sonucu olarak refah devleti anlayışının kan kaybetmesi, özellikle refahın adil biçimde dağılımı hususunda olumsuz etkilere sahiptir (Özdemir, 2009: 75). Son yıllarda daha da güç kazanan IMF (*Uluslararası Para Fonu*), Dünya Bankası gibi ulusüstü otoritelerden de anlaşılacağı üzere, ulus-devletin fonksiyonlarında bir aktarma söz konusudur.

Küreselleşme sürecinin refah devletine bir başka boyuttan etkisi ise, devletlerin artan rekabet sebebiyle sağlık ve eğitim gibi refah arttırıcı sosyal güvenlik politikalarına yeterli ölçüde önem gösterememeleridir. Bu durum ise, refah devletinin temel amaçlarından olan fırsat eşitliğinin sağlanması ve yoksullukla mücadele amacını olumsuz yönde etkileyerek gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artmasına neden olmaktadır.

1.7. Kamu Hizmetlerinin Sağlanmasında Refah Devleti

Refah devleti anlayışı, kendine özgü birtakım temel amaç ve araçlara sahiptir.

1.7.1. Refah Devletinin Amaçları

Refah devleti, temel olarak kapitalizmin devamlılığını sağlayan, toplumda dezavantajlı kesime yönelik iyileştirmelerde bulunan ve eşitlikçiliği savunan bir anlayıştır. Refah devletinin amaçları, beş temel başlıkta incelenebilir.

1.7.1.1. Yoksullukla Mücadele Amacı

Yoksulluk, sözlükte “*sefalet, fakir olmak*” anlamlarına gelmekle birlikte, genel olarak yaşamak için temel ihtiyaçları karşılayacak durumda olmama olarak da nitelendirilmektedir (TDK). Yoksulluğu açıklarken dikkat edilmesi gereken husus, ekonomik açıdan yoksulluğun mu yoksa bunun yanı sıra sosyal ve siyasal kriterlerin de mi ele alınıp alınmadığına ilişkindir.

Refah devletinin temel görevleri arasında ilk olarak yoksullukla mücadele gelmektedir. Çünkü bir refah devleti, vatandaşlarına güvenli bir yaşam alanı

sağlamakla yükümlüdür. Refah devletleri, birtakım yöntemler kullanarak mevcut yoksulluğu belirleyebilmekte ve buna yönelik çeşitli yoksullukla mücadele politikaları geliştirebilmektedir. Bu sayede, vatandaşların yaşam standartları iyileştirilebilmektedir.

1.7.1.2. Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Amacı

Vatandaşların daha iyi bir yaşama sahip olabilmesi amacı güden bir diğer faktör, fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Özellikle sağlık ve eğitim alanında fırsat eşitliğinin sağlanması, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin önüne geçilerek refahı yükseltmeyi amaçlayan bir diğer unsurdur.

1.7.1.3. Gelir Dağılımında Adalet Amacı

Gelir dağılımında adaletin sağlanması, tarih boyunca devletlerin uğraştıkları ana problemlerden biri olmuştur. Refah devleti bağlamında gelir dağılımında adaleti sağlamak, toplumda huzuru ve barışı koruyabilmek ve ekonomik açıdan eşitsizlikleri giderebilmek için kilit öneme sahiptir. Öyle ki refah devletleri, vatandaşlarını yoksulluğa ve gelirler arası uçurumlara terk edemezler. Bu durumda ekonomiye müdahale kaçınılmazdır.

1.7.1.4. İktisadi İstikrar Amacı

Refah devletinin iktisadi istikrar amacı yani fiyat istikrarı ve tam istihdamı aynı anda sağlamaya yönelik uğraşı, enflasyon, deflasyon, stagflasyon, slumpflasyonla mücadeleyi ve milli gelirin artması, bütçe dengesinin sağlanabilmesi ve ekonomik büyüme gibi konuları içermektedir. Bu amaç için devletin uygulayabileceği politikalar arasında maliye ve para politikaları önem taşımaktadır.

1.7.1.5. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Amacı

Ekonomik büyüme, bir ülkenin sadece üretim hacmindeki artışı ifade ederken, kalkınma ise ekonomik büyüme ile birlikte siyasi ve sosyal açıdan dönüşümü temel almaktadır. Refah devleti, birtakım unsurları hazır ederek sadece

ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda kalkınmanın gerçekleşebilmesini amaçlar.

1.7.2. Refah Devletinin Araçları

Refah devleti, amaçlarına ulaşabilmek için, kamu harcamaları, vergi politikaları, Kamu İktisadi Teşebbüsleri, devletleştirme ile sosyal güvenlik politika araçlarını kullanır.

1.7.2.1. Kamu Harcamaları

Devletin varlığı ve üstlendiği görevler, kamu harcamalarını vazgeçilmez kılan bir özelliktir. Bu durumda, kamu harcamalarının tanımlamasını yapmak önemlidir. Kamu harcamaları dar ve geniş anlamda tanımlanabilir.

Dar anlamda kamu harcamaları, devlet bütçesinden yapılan harcamaları ifade ederken; geniş anlamda kamu harcamaları ise, devletin sahip olduğu toplam mal varlığında görülen azalmaya neden olan harcamalardır (İpek, 2014: 30). Başka bir tanıma göre ise, devletin toplam mal varlığından herhangi bir kamu gereksinimi için para harcanması durumuna kamu harcaması denilmektedir (Gürsoy, 1975: 60).

Sosyal refah artışı için kullanılan politikalardan biri, kamu harcamalarıdır. Klasik ekole göre kamu harcamaları minimum düzeyde tutulmalıyken, Keynesyen ekol, devletin piyasada aktif şekilde rol oynaması gerektiğini savunarak kamu harcamalarının bir müdahale aracı olarak kullanılabileceğini savunur. Özellikle 1929 Büyük Buhranı sonrası müdahaleci devlet anlayışının yayılmasıyla birlikte kamu harcamalarında ciddi artışlar yaşanmıştır.

Kamu harcamaları, temelde reel ve transfer harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımın ana kriteri, yapılan kamu harcaması sonucunda piyasadan herhangi bir üretim faktörü alınıp alınmadığıdır. Reel harcamalar, milli gelirden artışa sebep olan ve devletin yaptığı kamu harcaması sonucu piyasadan üretim faktörü aldığı harcama türü olup yapılan okul, hastane, yol vb. reel harcama kategorisine girmektedir. Transfer harcamaları ise, devletin yaptığı kamu harcamaları neticesinde piyasadan üretim faktörü almadığı ve milli geliri etkilemeyen harcama türüdür. Transfer harcamaları, satın alma gücünün piyasada el değişimi sağlaması sebebiyle gelir dağılımını doğrudan etkileyebilmektedir.

1.7.2.2. Vergi Politikaları

Vergi, en genel tabiriyle, devletin veya devletten alınan vergilendirme yetkisine sahip kurumların, mali veya mali olmayan amaçların gerçekleştirilmesi için gerçek ve tüzel kişilerden egemenlik yetkisine dayanarak cebren, karşılıksız ve nakdi olarak alınan iktisadi değerlerdir (Şen ve Sağbaş, 2015: 1). Vergi politikaları ise, sosyal adaletin sağlanabilmesi için önemli bir araçtır. Özellikle gelir ve servet dağılımınınin adaletli şekilde sağlanabilmesi amacıyla kullanılan vergi politikaları, piyasanın gerçekleştiremediği eşitliği uygulayabilmek için kurtarıcı bir görev üstlenmiştir. Devlet, özellikle gelir seviyesine göre değişkenlik gösteren artan oranlı gelir vergisi tarifesi uygulayarak, yüksek gelirli kişilerden düşük gelirli kişilere transfer yolu ile refahı arttırmayı amaçlamaktadır. Böylesi bir amaç için, verginin konusu, türü, matrahı, vergilerin toplam hasılat içindeki payları, oranlar, istisna ve muafiyetlerin belirlenmesi gibi hususlar önem arz etmektedir.

1.7.2.3. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Devletleştirme

Gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri azaltma, istihdamı artırma, kaynak kullanımında etkinliği sağlama ve özel girişime sübvansiyon sağlama gibi birçok sosyo-ekonomik amaç barındıran KİTler (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) ekonomide aktif olarak kullanılabilir. KİT'ler, ekonomik kalkınmayı sağlama, özel sektörün yapmadığı işleri yapma ve ekonomiye yön verme gibi çeşitli görevlere sahiptir. Çeşitli mal ve hizmetleri kamu yararı gözeterek ürettiği için, ekonomide refahı artırıcı bir yerleri vardır. Özellikle düşük gelire sahip bireylerin ulaşamadığı mal ve hizmetler, KİT'ler aracılığıyla gerçekleştirildiğinde, ulaşılabilir olabilmektedir.

1.7.2.4. Sosyal Güvenlik Politikaları

Sosyal güvenlik, toplumda yaşayan bireyleri, gelecekte olabilecek herhangi bir tehlike ve riske karşı korumayı amaç edinen bir araçtır (Özdemir, 2007: 87). Sosyal güvenlik politikaları ise, refah devletinin amaçlarına hizmet eden araçlardan biridir. Bu politikalar, sosyal sigorta, sosyal hizmet ve sosyal tazmin olarak üçe ayrılabilir. Sözer'e göre (1994: 14) sosyal sigorta, bireylerin yaşam süreçlerinde, gelecekte olası hastalık, kaza vb. durumlar sebebiyle oluşabilecek zararların,

önceden yapılmış ödemeler karşılığında üstlenilmesidir. Sosyal hizmet ise, kısaca toplumda dezavantaja sahip bireylerin toplumdaki diğer bireylerin seviyesine gelebilmesini amaç edinen bir uygulamadır. Sosyal tazmin, devletin üstlendiği sorumluluklar içerisinde uygulanan faaliyet ve uygulamalardan dolayı zarara uğrayan kesimin zararlarını karşılama anlamına gelmektedir.

1.8. Refah Devleti Anlayışının Üstlendiği Temel Fonksiyonlar

Refah devletinin üstlendiği temel fonksiyonlar oldukça geniş olduğundan ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Ancak Özdemir'e göre (2007: 85) beş temel alanda yoğunlaşmaktadır. Bunlar; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağıtımı ve sosyal refah hizmetleridir. Devlet, temelde fırsat eşitliğini koruyabilme, çalışma şartlarını iyileştirme ve vatandaşlar arasında yaşam standardına bağlı farklılıkları gidererek eşitsizlikleri düzeltme amacı gütmektedir. Özellikle 1945-1975 yılları arası altın çağını yaşayan refah devletinde, kamu harcamaları artış göstermiş, yoksulluğa karşı devletin yaptığı yardımlarla adaletsizlikler giderilmeye çalışılmış, eğitim ve sağlık alanlarında birbiri ardına gelişmeler yaşanmıştır.

1.8.1. Eğitim Hizmeti Sunma

Eğitim, refah devletleri için her zaman önem teşkil etmiş ve kamu harcamalarında büyük bir paya sahip olmuştur. Herkesin faydalanabilmesi amacıyla kamu tarafından karşılıksız olarak sunulan bu hizmet, beşerî sermayeyi güçlendirmek adına da oldukça önemlidir. Devletin eğitime müdahalesindeki bir diğer gerekçe, fırsat eşitliğinin sağlanarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin iyileştirilmesine yöneliktir. Eğer devlet eğitime müdahale etmezse, yüksek gelir gruplarında yer alan kesim ile düşük gelir gruplarında yer alan kesim arasındaki eğitim alma olanağı oldukça farklı olacaktır. Bu durumda, devlet bu farklılığı minimize edebilmek amacıyla eğitime müdahale etmelidir.

1.8.2. Sağlık Hizmeti Sunma

Refah devletinin görevlerinden bir diğeri, sağlık hizmeti sunmaktır. Gelişmiş devletler, yüksek eğitilmiş ve sağlıklı nüfustan faydalanmaktadır. Sağlık hizmeti, doğrudan insana yönelik bir hizmet olmak yanında, kamusal hizmet

niteliğine sahiptir. Refah toplumlarında sunulan sağlık hizmetinin amacı, kaliteli ve etkin bir sağlık sistemi oluşturmaktır. Özellikle gelir eşitsizliği sebebiyle kişilerin gelir düzeylerine bakılmaksızın sunulan sağlık hizmeti, herkese asgari seviyede hizmet sunmayı amaçlamaktadır. Bir ülkede sunulan sağlık hizmetleri ne ölçüde etkin olursa, o ölçüde beşerî sermayesi sağlıklı olan bir toplumdan bahsedilebilir. Sağlıklı insan gücü, aynı zamanda ekonomik hayatta da kendini gösterecektir.

1.8.3. Gelirin Yeniden Dağıtımı

Piyasada, devletin hiçbir şekilde müdahil olmadığı ve kendiliğinden oluşan dağılıma birincil dağılım denmektedir. İkincil dağılım da denilen gelirin yeniden dağıtımını ise, piyasada kendiliğinden oluşan gelir dağılımına devletin birtakım araçları kullanarak aktif biçimde müdahale etmesi anlamına gelmektedir.

Refah devletleri, çeşitli politikalar ve birtakım araçlarla toplumda gelir dağılımındaki adaletsizlikleri iyileştirmek amacıyla gelirin yeniden dağıtımını hedef almaktadır. Bir ülkede, her bireyin yeterli ve düzenli gelir elde edememesi, hastalık, yaşlılık, sakatlık vb. sebepleriyle devlet, yoksulları destekleyerek gelirin yeniden dağıtımına başvurmaktadır (Özdemir, 2007: 113).

İKİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMINA TEORİK YAKLAŞIM

Gelir kavramı sözlükte, ekonomik bir birimin belirli bir zaman diliminde kazandığı getiri olarak açıklanmakta (TDK), genel olarak belirli bir dönem içerisinde üretime katılma karşılığında elde edilen iktisadi değer olarak da tanımlanabilmektedir.

Gelir kavramı, bir bütün olarak ekonomiyi kapsayabileceği gibi, en küçük birim olan aileyi, bir işletmeyi veya bireyi de hedef alabilmektedir. Bu bağlamda gelir, toplumsal ve kişisel olmak üzere iki farklı şekilde incelenebilmektedir. Gelirin ölçülebilir olması, bir ülkedeki refah dağılımını net bir biçimde ortaya koyabilmek açısından ideal bir unsur olarak (refahçı yaklaşım “*welfarist*”) kabul edilmektedir (Kirmanoğlu, 2017: 203).

2.1. Gelire Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Bireylerce veya toplum tarafından kazanılan gelir kavramına, tarih boyunca birçok açıdan dikkat çekilmiş ve bu konuya ilişkin çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Gelirin ne olduğuna yönelik bu teorik yaklaşımlar sırasıyla Liberal Yaklaşım, Müdahaleci Yaklaşım ve Alternatif Yaklaşım olarak üçe ayrılmaktadır.

2.1.1. Liberal Yaklaşım

İktisat disiplininin başlangıcı olarak kabul edilen ve 15. yüzyılda ortaya çıkan, ülke zenginliğinin değerli madenlere endeksli olduğunu savunan Merkantilizm akımı, bir ekonominin güçlü olabilmesi için ihracatı maksimize edip ithalatı minimize etme politikası üretmiş olan bir iktisadi ekoldür. Merkantilistlere göre, ticari yaşamın geliştirilebilmesi için, devletin gerekli tedbirleri alması gerekmektedir (Adaçay ve İslatince, 2009: 23). Devlet müdahalesini benimseyen bu görüşün temel argümanı para miktarını arttırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, değerli madenler ne kadar çoksa, milli servet de o denli yüksektir.

Adam Smith’in önderliğinde, Thomas Robert Malthus ve David Ricardo gibi Klasik İktisatçı düşünürlere göre, piyasada tam rekabet koşulları mevcuttur ve görünmez el (*invisible hand*) sayesinde devlet müdahalesine gerek

duyulmamaktadır. Adam Smith'in Gelir Teorisi'ne göre, geliri oluşturan üç temel unsur vardır. Bunlar: Ücret, rant ve kârdır. Ücret, emeğin fiyatı/değeri niteliği taşımaktadır. Rant ise, özel mülkiyete tabi toprağın kullanımı için toprak sahibine ödenen karşılık olarak tanımlanmaktadır (Smith, 1985: 125). Kâr, müteşebbisin gelirini ve sermaye faizini kapsamaktadır.

2.1.2. Müdahaleci Yaklaşım

Ekonominin kendiliğinden tam istihdam seviyesinde olamayacağını savunan Keynesyen ekole göre, devletin ekonomiye aktif müdahalesi gerekmektedir. Keynesin refah devleti anlayışı ile birlikte, bırakınız yapsınlarçı anlayış terkedilmiş ve karma ekonomik model benimsenmiştir. Keynes'in refah devleti modelinde gelirler arası adaletsizliklerin önlenmesi için kalkınma ve büyümenin varlığı ve özellikle işsizlik problemini çözme amacı ön plana çıkmıştır. Buna göre, bireylerin tasarruf ve tüketim eğilimlerinin gelirlerine göre değiştiği ifade edilmiştir (Adaçay, 2013: 184).

2.1.3. Alternatif Yaklaşım

Liberallerin ekonomideki problemler karşısında çözüm oluşturamaması üzerine müdahaleci yaklaşımın önerilerine karşı, sistemin tamamen değiştirilmesi gerektiğini savunan alternatif anlayış ortaya çıkmıştır. Buna göre Marks, toprak ve sermaye sahiplerini kapitalist gruplar olarak adlandırmış ve bu grupların gelirlerine kâr demiştir. Klasiklere tepki olarak Marksist Dağılım Teorisi'nde gayri safi millî gelir, ücret ve kâra dayanmaktadır (Aksu, 1993: 10). Marks'a göre gelirin dağılımındaki adaletsizlikler ise tarihsel sebeplere dayanmaktadır. Bunun sebebi, özel mülkiyetin varlığıdır. Bu sebeple sistemdeki adaletsizlikleri ortadan kaldırmanın tek yolu, kapitalist üretim sistemini ortadan kaldırmaktır.

2.2. Gelirin Kriterleri

Gelir kavramı, bireyin ortaya koymuş olduğu sermaye ve emek karşılığı olarak kazandığı nakdî veya aynî iktisadi bir değer olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda geliri mikro ve makro ölçekte incelemek mümkündür.

Gayri safi yurtiçi hasıla en genel tanımıyla, belirli bir dönem içerisinde ve ülke sınırları dâhilinde üretilmiş tüm nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerinin

ekonomik ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Bir ülke ekonomisi incelenmek istendiğinde, ilk bakılması gereken göstergelerden biri olan GSYİH’da gelir ve harcama olmak üzere iki kalem önem arz etmektedir. Örneğin, 1 litre süt için 5 TL ödeniyorsa, ödenen 5 TL bir başkasının geliri niteliğine bürünür.

2.3. Gelir Dağılımı Kavramı

Gelir dağılımı; bir ülkede oluşan toplam gelirin, bireylerin her birine düşen diliminin paylaşılma şekli (Sarc, 1970: 5) olarak tanımlanmakta, gelirin üretim faktörleri arasında bölünmesi (Tuncer, 1970: 4) şeklinde de ifade edilmektedir. Bir başka tanımda ise nüfusun, gelirin belirli oranını alması olarak ifade edilmektedir (Karaman, 1995: 154). Ulusal gelirin elde edilmesi sürecinde rol oynayan üretim faktörleri arasındaki dağılım olarak da bilinen bu kavram, literatürde gelir dağılımı (*income distribution*) ve bölüşüm (*distribution*) kelimeleri ile ifade edilmektedir.

En genel tabirle, üretim faktörlerinin gelirden aldıkları pay şeklinde tanımlanan gelir dağılımı kavramının ilk koşulu, bir üretimin varlığıdır. Gelir dağılımı, ülkeden ülkeye değişen ekonomik yapı ve küreselleşme neticesinde farklılıklar göstermektedir.

2.3.1. Gelir Dağılımı Politikasının Önemi

Gelir dağılımının bozuk olduğu bir ülkede, niteliksiz ve düşük düzeyli eğitim seviyesi, sağlıksız bir çevre, toplumun çoğunluğunun yoksul olması gibi sosyo-ekonomik problemlerin baş göstermesi tehlikesi söz konusu olduğu için, böyle bir toplumda ne istikrardan ne de ekonomik kalkınmadan söz edilebilir.

Toplumda önemli bir yeri olan eğitim, sağlık veya beslenme gibi temel ihtiyaçların herkese ulaşamaması neticesinde oluşan adaletsizlik, zamanla yoksulluğu doğuracağı için, gelir dağılımı ile yoksulluk arasında ciddi bir ilişki söz konusudur. Öyle ki, gelir dağılımında adaletsizliğin artışı, yoksulluğun da benzer şekilde arttığına işaret etmektedir.

Gelir dağılımı ile ilişkilendirilebilecek bir diğer ölçüt, tasarruftur. Bireylerin tüketim ve tasarruf eğilimleri ile satın adıkları mal ve hizmetlerin nitelikleri, gelirlerinin büyüklüğüne göre değişmekte olduğundan, gelir dağılımı bir ülkede tasarruf ve tüketim hacmini etkilemektedir (Sarc, 1970: 5). Ayrıca suç oranlarında artış, şehirleşme ve sanayileşme ile birlikte değerlendirildiğinde, temelde gelir

dağılımındaki bozulmaların sebebiyet verdiği bu karmaşa açıkça görülmektedir. Bu sebeple, bir ülkede güçlü bir sosyal ve ekonomik yapıya sahip olmak için, gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi oldukça önemlidir. Zira, gelir dağılımında adaletin olduğu bir ülkede bireylere daha iyi olanaklar sunulabilmektedir.

2.3.2. Gelir Dağılımı Politikasının Amaçları

Literatürde, gelir dağılımında adaletsizliği ölçümüne dikkat çeken ve bunu teorik açıdan inceleyen ilk iktisatçı, Vilfredo Pareto'dur (Tuncer, 1970: 10). Pareto'ya göre, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, doğal ve değişmez bir kanun niteliğinde olsa da bu düşünce daha sonra yapılan çalışmalar neticesinde reddedilmiştir (Aksu, 1993: 26). Değişmez denen fakat sonrasında değiştiği tespit edilen yeniden dağılım sonrası, ideal gelir dağılımı nasıl olmalıdır sorularına yönelmiş, akabinde eşit gelir dağılımı kavramının tamamıyla hayalî olacağına kanaat getirilmiştir. Öte yandan, adil gelir dağılımı kavramı ön plana çıkmış olsa da, bu kavramdan ne anlaşılacağı konusunda fikir birliği sağlanamamıştır. Günümüzde hâlâ subjektifliğini koruyan bu kavramın, herkesçe kabul edilen bir tanımı söz konusu değildir. Bu sebeple, adil bir gelir dağılımı için genel geçer bir formül de mevcut değildir.

Leon Walras'a göre, her birey, diğer bireylerle hem eşit hem de değildir (Aksu, 1993: 27). Eşittir, çünkü hukuksal eşitlik söz konusudur. Eşit değildir, çünkü cinsiyet, yaş ve çalışma durumu vb. faktörler açısından farklılıklar söz konusudur.

Gelir dağılımı politikasının amaçlarından ilki, eşitlik ilkesidir. Tarih boyunca tüm toplumlar ve rejimler, hiyerarşiyle eşitliği uzlaştırmak için çaba harcamıştır. Raymond Aron'a göre (Aksu, 1993: 25), herkesin eşit olduğu bir toplum hiçbir zaman söz konusu olamadığı için iki farklı çözüm önerisi oluşturulmuştur. Bunlardan ilki, hiyerarşik çözümdür. Buna göre, kişiler arası sosyal eşitsizlikler kabullenilmelidir. Diğer çözüm ise, demokratik çözümdür. Bu çözümde, politik eşitlikte ısrarcı olmak ve demokrasi çatısı altında sosyal ve ekonomik eşitliği mümkün merteye korumak esastır. (Aksu, 1993: 25).

Tüm ülkelerde, gelir dağılımı politikasının ön basamağı olarak asgarî yaşama seviyesinde asgarî gelir hakkı ilkesi söz konusudur. Bu ilkeyle herkes için asgarî yaşama düzeyine uygun asgarî gelirin güvence altına alınması amaçlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, işverenler belirlenmiş ücret seviyesinden

daha düşük bir ücret seviyesi benimseyemezler. Bu ilke, daha çok sanayileşme süreci başlarında işçi kesimin büyük kısmının asgarî yaşama seviyesinde bulunması neticesinde önem kazanmıştır.

Milli gelirin bireyler arasında kendi verimlilikleri kriterinde, yani bireysel faaliyetlerine uygun olacak şekilde dağıtılmasını ifade eden çalışma ilkesinde, bu çalışmayı yani verimliliği etkileyen unsurlar, herkes için aynı olmadığı dolayısıyla, statülerin verimliliğe göre dağılımı da adil olamayabilmektedir (Aksu, 1993: 42).

Bir diğer gelir dağılımı politikası amacı, ihtiyaç ilkesidir. Bu ilke, edinilen gelirin bireylerin ihtiyaçlarına yönelik uygun şekilde dağıtılması olarak tanımlanmakta, daha çok sosyal ve dinî görüşlere dayalı şekilde geliştirilmiştir (Aksu, 1993: 45). Herkese ihtiyacına yönelik ödeme yapılması, kıt olan mallar gerekçesi ile pek mümkün değildir.

Gelir dağılımı politikasının amaçlarından sonuncusu, herkese eşit muamele ilkesidir. Irk, sınıf, cinsiyet, din, siyasî görüş açısından ayırım yapılmaması gerektiğini ifade eden bu ilkenin gerçekleştirilmesi, birçok ülkede anayasa hükmü ile güvence altına alınmıştır. (Aksu, 1993: 46). İlkenin amacı, herhangi bir sınıfta yer alma sonucu kimsenin ne zarara ne de yarara uğramaması gerektiğini ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, edinilen gelirden herhangi bir siyasî görüşe veya dine ait olanların veya belirli bir ırkın daha az veya daha çok alması söz konusu olmamalıdır.

2.3.3. Gelir Dağılımı Politikasının Araçları

Gelirin doğuşu ve kullanımı sırasında görülen gelir dağılımı politikası araçları genel çerçevede; ücret, fiyat, servet, maliye ve eğitim politikaları şeklinde ortaya konmaktadır. Bu politika araçlarını uygulama sırasında birbirlerinden kesin sınırlar ile ayırt etmek mümkün değildir (Aksu, 1993: 47). Bu politikalar arasındaki ilişki, ülkeden ülkeye ve toplumdan topluma farklılık göstermekte, ülkelerin mevcut sosyal ve ekonomik koşullarına göre şekil almaktadır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık arz eden ücret politikası, gelişmekte olan ülkeler için daha çok emek sömürsünü engellemek amacıyla ve geliri sadece emeğinden doğan bireylere, geçimlerini sürdürmek üzere bir ücretin sağlanması amacına yöneliktir. Gelişmiş ekonomilerde, daha çok ekonominin genel

dengesini sağlama ve enflasyonun etkilerini önleme amaçlarına yönelik bir araç olarak da kullanılmaktadır.

Fiyat politikasında devlet, ilk olarak düşük gelirlileri korumaya yönelmektedir (Aksu, 1993: 49). Bu korumanın niteliği, gıda malzemeleri gibi temel ihtiyaçlara yönelik olması yanında, fiyat istikrarını sağlama amacı da taşımaktadır.

Servet politikası, gelir dağılımında adaletin teminine yönelik bir diğer araçtır. Temelde, adaletsiz biçimde dağıtılan servetin mümkün merteye adil şekilde dağıtımının gerekliliğini öngörmektedir. Bunun için varlıkların zengin kesimden yoksul kesime doğru yeniden dağıtımını öngörülmektedir.

Maliye politikası aracı ile anlatılmak istenen, birincil gelir dağılımında tamamlayıcı önlemler, ikincil gelir dağılımında ise devletin müdahalesidir (Aksu, 1993: 51). Maliye politikası, özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen servet adaletsizliklerine yönelik sosyal eşitsizlikleri önleme amacı taşımaktadır. Devlet, çeşitli araçlarla gelir dağılımına müdahale ederek farklı kesimler arasındaki dağılımı etkilemektedir. Maliye politikası araçları arasında vergi ve kamu harcamaları (özellikle transfer harcamaları) araçları önem arz etmektedir.

Gelir dağılımında adaletsizliği önlemeye yönelik bir diğer araç, eğitim politikasıdır. Eğitim politikası, yoksul kesimin becerilerini arttırarak sosyal sınıf geçişi ve nitelikli bir iş bulabilme imkânı sağlayan çok önemli bir araçtır. Gelişmiş ülkelerde eğitim politikasının etkin ve verimli biçimde uygulanması sonucu, fırsat eşitliğinin toplumun her kesimine sağlanması amacı büyük ölçüde gerçekleştirilmiş olmaktadır. Bunun sonucunda, toplumdaki bireylerin sınıflar arası geçişi kendiliğinden gerçekleşmektedir.

2.3.4. İktisadi Ekollerin Gelir Dağılımına Yaklaşımı

Adalet kavramı tarih boyunca süregelen, hakkında birçok değerlendirme yapılan ve filozoflardan sosyologlara kadar geniş bir bilim ölçeğine konu olan ancak genel geçer tanımı olmayan ve açıklamasının yapılması güç kavramlardan biridir. Bu kavram, yıllarca hukuk felsefesi alanında değerlendirilmiş ve özellikle Platon ile Aristoteles tarafından dördüncü ana erdem olarak nitelendirilmiştir (Aktan, 2009: 45).

Sözlükteki anlamı, herkese hakkı olanı verme, doğruluk (TDK) olan bu kavram, geçmişten günümüze “**adil gelir dağılımı olgusu nedir?**” sorusuna cevaben, çeşitli yaklaşımların oluşmasında temeli oluşturmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki, 17. Yüzyılda ortaya çıkan **doğal kanun** (*natural law*) düşüncesidir. Buna göre, her birey, emeğinin karşılığını almalıdır; eğer her birey emeğinin hakkını alabiliyorsa, o toplumda adil bir gelir dağılımı söz konusudur (Ünsal, 2016: 447).

Bir diğer yaklaşım, Jeremy Bentham ile John Stuart Mill’in öncülüğünde geliştirilen **faydacılık** (*utilitarianism*) anlayışıdır. Bu anlayışın temelini, devletin toplumsal faydayı maksimize etmesi oluşturmaktadır. Toplumdaki her bireyin mevcut durumdan elde ettiği faydaların toplamını maksimize eden bir dağılım adildir anlayışı söz konusudur (Ünsal, 2016: 448). John Rawls, Adalet Teorisi (*A Theory of Justice*, 1979) adlı eserinde, toplumda en düşük grupta yer alan kesime daha çok fırsat eşitliği ve servet verilecek şekilde düzenlemeler yapılması gereğinden bahsederek **Rawlsçı eşitlik** (*Rawlsian equality*) analizini geliştirmiş; buna karşın **özgürlükçülük** (*libertarianism*) görüşünde, bireyler dürüstçe gelir elde ettiği müddetçe (haksız kazanç olmadan) devletin gelir dağılımını düzeltme hakkının olmadığı ifade edilmiştir (Ünsal, 2016: 451).

2.3.4.1. Fizyokratlar

Gelir dağılımına yönelik teorilerin iktisadi açıdan tartışılması, Fizyokratlarla birlikte başlamıştır. Fizyokrasi, kelime anlamı olarak **doğa yasası** anlamı taşır ve bu ekol, 18. yy.’da Merkantilizm’e tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokrasinin kurucularından François Quesnay, ilk kez gelir akım şeması oluşturan kişi olmuştur (Alkin, 1975: 167). Bu şemayla, hem gelirin oluşumu hem de gelirin kullanımı arasındaki ilişki gösterilerek, denge şartlarının ancak statik bir ekonomide varolabileceğinden bahsetmiştir (Aksu, 1993: 10).

Fizyokratlar tarafından oluşturulan **iktisadi tablo**, tarımdan doğan gelirin sınıflar arası dağılımını göstermektedir. Quesnay, bu tabloda malların ekonomiye nasıl girdiğini ve sınıflar arasında nasıl dağıldığını açıklamaktadır. Fizyokrasi’ye göre, sermaye ve emek kullanılarak tarımsal üretim yapanlar verimli sınıf olarak nitelendirilmektedir. Fizyokratlara göre hem sosyal hem de ekonomik hayata egemen olan yasalar mevcuttur ve bu yasalar hürriyet, güven ve mülkiyet olarak üç

temel ilkeye dayandırılmaktadır. Bu yasalara hiçbir insan müdahale edemez. Doğal yasalar egemenliğinde, piyasa kendiliğinden işlemekte ve doğal düzen söz konusu olmaktadır.

Fizyokratların gelir dağılımı konusu için toplamda 3 farklı teorisi mevcuttur. Bunlardan ilki; **Üretim Teorisi**'dir. Bu teoriye göre, tek üretken sektör tarım olarak kabul edilmiş olup tarımdan doğan gelirin milli gelir anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bir diğer teori, **Gelir Dağılımı Teorisi**'dir ve temel olarak toplumda üç sınıf söz konusudur. Bunlar; çiftçiler ve üretici sınıf, toprak sahipleri ve tüccar sınıftır.. Tüccar sınıfın net hâsıla yaratmadığı gerekçesiyle kısır sınıf olarak nitelendirildiği bu ekolde, tarımdan doğan gelirin nasıl paylaşıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak **Tek Vergi Teorisi**'nde, verginin yalnızca tarımdan alınması gerektiği ifade edilmiş, buna gerekçe olarak ise, sadece tarım sektörünün net hasıla oluşturması ileri sürülmüştür.

2.3.4.2. Klasik İktisatçılar

Klasik ekol, ilk defa 1776 yılında Adam Smith'in **Ulusların Zenginliği** adlı eserin yayımlanması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu eser, bir iktisadi büyüme teorisini geliştirme denemesi olarak da bilinir. Temelde doğal düzen anlayışı yer almakla birlikte, iktisat ilk kez bilimsel bir geçerlilik kazanmıştır.

Devletin ekonomiye müdahalesine karşı olan bu ekole göre, devlet, düşük gelire sahip kesime yardım yapmamalıdır. Çünkü yoksullara olan yardım, bireyleri tembelliğe iterek kârın düşmesine sebebiyet vermektedir. Gelir dağılımı konusunu en çok inceleyen Klasik ekol düşünürü, D. Ricardo'dur. Ricardo, iktisadın en mühim hedefinin millî gelirin, toplumun temel ekonomik sınıfları arası bölüşümüne yönelik temel yasaların araştırılması olduğunu ifade etmiştir (Tuncer, 1970: 8) Bölüşüm sorununa önem vererek çalışmalarını bu alanda yoğunlaştıran Ricardo'nun **Gelir Dağılımı Teorisi**, fonksiyonel gelir dağılımını makro açıdan değerlendiren ilk bilimsel teori olma özelliği taşımaktadır. Bu teoriye göre, ekonomide endüstri ve tarım sektörleri mevcuttur ve önem taşıyan sektör, tarımdır. Ayrıca tarım, **Azalan Verimler Yasası**'na tabidir.

Klasiklere göre gelir dağılımının belirlenmesindeki temel kriter, faktör sahipliği ve faktörlerin nispi kıtlığıdır. Klasikler, gelir dağılımını **Emek Değer Teorisi** başlığıyla analiz ederek emeğin değerinin kaynağı olarak görmüşlerdir.

Devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunan bu ekol, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi problemlerin kendiliğinden ekonomik gelişmeler ışığında çözüleceğini savunmaktadır.

2.3.4.3. Marksistler

Karl Marks'a göre tarihî olayların tümü, siyasal, kurumsal ve ekonomik faktörler arasındaki etkileşimler sonucu doğmuş olup bu etkileşim, toplumların gelişmelerini belirleyici bir rol üstlenmektedir (Aksu, 1993: 11). Marks, kapitalist toplumlarda ciddi toplumsal eşitsizliklerin olduğunu öne sürerek bu eşitsizliklerin kaynağını özel mülkiyet olarak değerlendirmiştir. Marks'a göre kapitalist bir toplumda iki sınıf söz konusudur. Bunlar: Burjuvazi ve Proleterya'dır. Burjuva sınıfı, üretim araçlarının mülkiyetine sahipken Proleterya, emeğini kiralayarak yaşayan sınıftır. Burjuva sınıfı, Proleterya sınıfını çok düşük standartlarda çalıştırarak zenginliğine zenginlik katmaktadır. Bu sebeple sermayenin endüstriye dayalı olduğunu ifade eden Marks, sermayenin çok az kişinin elinde olduğunu belirtmiştir. Gelir dağılımının iyileştirilebilmesi için mevcut iktisadi sistem değiştirilmelidir. Bu ise, Proleterya sınıfının devrimi neticesinde gerçekleşecektir (Aksu, 1993: 11).

Marks'a göre, kapitalistlerin sanayileşme ile birlikte emeğe daha az yatırım yapması sonucu kâr düşecektir. Düşük standartlarda çalışan işçi kesim, zamanla bir sınıf bilincine ulaşarak haklarını arama mücadelesine girerek kapitalizmi ve dolayısıyla eşitsizliğin kaynağını yıkararak yeni bir sistem kuracaklardır. Böylece özel mülkiyet kaldırılarak istenilen toplumsal adalet olgusu sağlanacaktır. Devletin sağlık ve eğitim gibi hizmetleri ücretsiz şekilde sunması sonucu toplumdaki her kesim temel hizmetlerden yararlanabilecektir. Ancak, Marks'ın bu öngörüsü aradan onlarca yıl geçmesine rağmen gerçekleşmemiştir.

Marksistler, toplumsal sınıf çerçevesinde gelir dağılımı problemini ele almış ve gelir dağılımını kapitalistler ile işçi sınıfı arasındaki çatışmaya indirgemişlerdir. Marksist ekole göre, kapitalistlerin üretimden almış oldukları kârın tek kaynağı artı değerdir. Üretim aşamasında kullanılan sermayenin artışı, işgücünün verimliliğinde artışa yol açarken, geçimlik ücret seviyesinin sabit kalması, ücret gelirlerinin toplam gelir ve üretim içindeki payını gittikçe azaltacak, kârdan elde edilen gelirleri ise arttıracaktır.

2.3.4.4. Neo-Klasik İktisatçılar

Neo-Klasik yaklaşımla birlikte kişisel gelir dağılımı yaklaşımları ön plana çıkmaya başlamıştır. Marksist teoriye tamamıyla aykırı olarak geliştirilen **Marjinal Verimlilik Teorisi**'ne göre gelir dağılımı, piyasadaki fiyat oluşumundan hareketle açıklanmaya çalışılmıştır (Aksu, 1993: 12). Marjinal Verimlilik Teorisi gelirlerin bölüşümünde temel unsur hâline gelmiş ve üretim faktörlerinin fiyatlarının nasıl belirlendiğini incelemiştir. Buna göre bir üretim faktörü üretime katkısı oranında değer kazanacaktır. Marjinal Verimlilik Teorisi'nin temeli, bir faktör payının, o faktörün verimliliğine dayalı olduğu görüşünü esas almaktadır. Ancak, makroekonomik Marjinal Verimlilik Teorisi, gelir dağılımı sorununu çözmekte yetersiz kalmaktadır (Aksu, 1993: 12).

Refah iktisadı alanında birçok çalışması olan A. C. Pigou ise, refahın para ile ölçülebileceği üzerinde durarak refah kriterlerini şu şekilde açıklamıştır (Adaçay, 2013: 169):

- a. Üretim araçlarında bir değişim olmadan ulusal gelirden artış.
- b. Servetin zengin kesimden yoksul kesime aktarılması.

Pigou, kişisel refahların toplamında sosyal refahın elde edildiğini, devlet müdahalesinin ekonomik alanda asgarî seviyede tutulmasını, ancak toplam gelirin bireyler arası adaletli ölçüde dağıtılması gerektiğini savunarak devletin mümkün mertebe adaleti sağlamaya yönelik görevi olduğunu ifade etmiştir.

2.3.4.5. Keynesyen İktisatçılar

1929 Büyük Buhranı sonrası önem kazanan Keynesyen ekol, günümüz çağdaş iktisat politikasının temelini oluşturmakta, ekonomiyi düzenlemek amacıyla devletin maliye ve para politikası araçlarını aktif olarak kullanmasını savunmaktadır. Bu teorinin temelinde, ekonominin kendiliğinden tam istihdama ulaşmasının söz konusu olmadığı ve tam istihdamın sağlanabilmesi için devletin ekonomiye çeşitli araçlarla müdahale etmesi gerektiği görüşleri yer almaktadır. Keynesyen görüş, Neo-Klasik iktisadın mikro ölçekte ele aldığı gelir dağılımı kavramını, gelirin fonksiyonel dağılımı üzerine yoğunlaşarak makro ölçekte incelemiştir. Keynes'e göre refah adaletsizliklerinin iyileştirilebilmesi için öncelikle işsizliğin düşürülmesi ve güçlü bir ekonomik büyümenin varlığı gerekmektedir. Devletin ekonomi üzerinde müdahalesinin artmasıyla birlikte

gelirin yeniden dağıtımında vergilerin oldukça önemli bir yere sahip olduğunu ifade eden bu ekolde, vergi aracılığıyla zengin kesimin gelirlerinin azaltılarak yoksul kesimin gelirlerinin artırılması ile efektif talebin yükselteceği, bununla birlikte istihdam seviyesinin artırılabilmesi öne sürülmüştür.

2.3.4.6. Neo-Keynesyen İktisatçılar

Neo-Keynesyen teoride, enflasyonun çözümü oldukça kritiktir. Çünkü süreklilik kazanırsa gelir dağılımında düşük gelirli kesim için ciddi dezavantajlar yaratarak özellikle tüketim harcamaları sebebiyle düşük gelir gruplarından yüksek gelir gruplarına gelir transferi yaşanabileceğini ifade etmişlerdir. Kaldor'a göre, kâr elde eden kesimin tasarruf eğilimleri, ücret elde eden kesimin tasarruf eğiliminden daha yüksektir (Aktan ve Vural, 2002: 6). Ayrıca, tam istihdamın olduğu bir ekonomide, yatırım düzeyinde artış yaşanması, enflasyonu arttıracak ve bu durum, ücret elde eden kesimin reel gelirinde düşüşe yol açarak gelir dağılımında adaletsizliği arttıracaktır.

2.3.4.7. Monetarist İktisatçılar

Monetarist ekolde, ekonomideki istikrarsızlıkların temel sebebi, para arzında meydana gelen düzensiz dalgalanmalar olarak ifade edilmektedir. Sürekli gelir, geçmişteki ve şuan ki gelirin ağırlıklı ortalaması ile ölçülmekte, bu ölçüme göre bireylerin gelecekteki gelirleri hakkında tahminde bulunurken, yakın geçmişe daha çok, uzak geçmişe daha az ağırlık verildiği varsayılmaktadır.

Ekonomide tam rekabetin olduğunu ve makroekonomik istikrarın sağlandığını öne süren Monetarist ekol, devlet müdahalesinin piyasaya zarar vereceğini düşünerek bu müdahaleyi reddeder.

Toplumsal refahın ve bireysel özgürlüklerin artmasının, ancak minimal devlet anlayışı ile mümkün olabileceğini savunan bu ekolde, devlet gelir dağılımını iyileştirme amacıyla dâhi olsa, ekonomiye müdahale etmemelidir (Ulutürk ve Ersezer, 2005: 95). Çünkü devletin sağlayacağı adalet, piyasanın adaletinden daha iyi olamaz.

2.4. Gelir Dağılımı Ölçüm Türleri

Gelir dağılımı kavramı, en genel tabiriyle bir ülke ekonomisinde üretim sürecine dâhil edilen tüm üretim faktörlerinin, gelirden aldıkları pay olarak tanımlanmaktadır. Bu dağılım, kişisel, fonksiyonel, sektörel, bölgesel (coğrafi) olarak tanımlanabileceği gibi, eğitim düzeyine, yaşa, cinsiyete ve hatta meslek gruplarına göre de ifade edilebilmektedir. Her bir gelir dağılımı türü, ülkedeki gelir bölüşümü hakkında farklı bilgiler vermektedir.

2.4.1. Fonksiyonel (Faktörel) Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı en genel tabiriyle, belirli bir dönem içerisinde çeşitli üretim faktörlerinin millî gelirden elde ettikleri payı ifade etmektedir. Bir başka ifade ile, millî gelirin üretilmesine katkı sağlayan üretim faktörlerinin toplam gelirden aldıkları payın (ücret, faiz, rant ve kâr) dağılımını göstermektedir (Aktan ve Vural, 2002: 19; Turhan, 2020: 260).

Bu dağılım türü, kişilerin çeşitli üretim faktörlerinden farklı türde gelir sağlayabiliyor olması ve sosyal sınıfların kendi aralarında mevcut olan farklılıkları göstermemesi sebebiyle kimi zaman yetersiz kalabilmektedir. Teorik olarak, devletin çeşitli politika araçları ile gelir dağılımına aktif olarak müdahale etmediği (birincil dağılım) dağılım şekli olarak da ifade edilen fonksiyonel gelir dağılımı, emek ve emek dışı gelir arasındaki dağılımı göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2.4.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Millî gelirin bireyler veya tüketici birimler (aileler) arasındaki dağılımını ifade eden kişisel gelir dağılımında kişilerin veya ailelerin yalnızca gelir düzeyleri dikkate alınmaktadır (Turhan, 2020: 260). Kişisel gelir dağılımında esas olan, gelirin miktarıdır. Bir ülkede, belirli bir dönemde elde edilen tüm gelirlerin, haneler veya bireyler arasında nasıl bölüştürüldüğünü saptayabilmek ve gelir bölüşümünde oluşan değişikliklerin tespitini yapabilme amacıyla kişisel gelir dağılımına başvurulmaktadır. Sosyal refahın ölçülebilmesine ışık tutan kişisel gelir dağılımının iyi olması, bireylerin sağlık, beslenme ve eğitim gibi olanaklardan yeterli ölçüde yararlanabildiğini ve toplumdaki sınıflar arasında adaletin sağlandığını göstermekte oldukça başarılıdır. Sosyal, ekonomik ve siyasi kararların alınması ve uygulanması

açısından da önem arz eden bu dağılım belirlenirken, iki unsur önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, birim olarak tüketici birimin mi yoksa bireyin mi esas alınacağıdır. Yapılan çalışmalarda, genellikle birim olarak aileler baz alınır. İkinci unsur ise, uygulanacak yöntemde işsiz kesimin gösterilmesidir.

Kişisel gelir dağılımında, ülkenin nüfusu (genellikle) beş eşit gruba ayrılmaktadır. Nüfusun % 20'sine denk gelen her bir gruba düşen millî gelir, yıllar itibariyle hesaplanır ve hanehalkının yüzde dağılımıyla gelirin yüzde dağılımı karşılaştırılarak incelenir. Bu dağılım gelir adaletsizliğini ölçmede kullanıldığı gibi, ülkeler arası gelir dağılımı adaletini karşılaştırmada da önemli bir rol oynamaktadır.

2.4.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörlere göre gelir dağılımı, her bir üretim sektörünün millî gelirden aldığı pay oranını göstermektedir. Günümüzde sektörel gelir dağılımı kavramı, daha çok tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin millî gelirden aldıkları paylar olarak nitelendirilmektedir.

Bu dağılım, ülkelerin ekonomik yapılarında hangi sektörlerin ağırlık kazandığının ve bu sektörlerin uzun dönemde nasıl bir yol izlediğinin açıkça ortaya konması açısından oldukça kullanışlıdır. Ekonomilerdeki gelişmişlik seviyesi, bu dağılım ile tespit edilebilmektedir. Örneğin, gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün millî gelirden aldığı pay düşükken, gelişmemiş ülkelerde bu pay oranı yüksektir.

2.4.4. Bölgesel (Coğrafi) Gelir Dağılımı

Bir ülke sınırları içerisinde oluşan gelirin, bölgelere göre dağılımını göstermekte olan bölgesel gelir dağılımı, bölgelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi vererek gelir dağılımındaki adaletsizliği ölçme açısından önemli bir role sahiptir. Ülke içerisindeki bütün bölgeler eşit ölçüde kalkınmışlık düzeyine sahip değildir. Bazı bölgeler, gelirden yeterince pay alamazken, bazıları daha fazla pay alabilmektedir.

2.4.5. Eğitim Düzeyine Göre Gelir Dağılımı

Farklı eğitim düzeylerindeki nüfusun millî gelirden aldıkları pay olarak tanımlanan bu dağılım türünde her bir eğitim düzeyi için gelir hesaplanarak eğitim düzeyleri ile gelir düzeyleri arasındaki ilişki incelenmektedir. Düşük gelir grubunda

olan kesimin eğitime ayırabileceği bütçe, yüksek gelir grubuna oranla düşük kalmaktadır. Eğitime ayrılan bütçedeki bu adaletsizlik, bir sonraki nesile aktararak toplumda üretkenliği ve verimliliği azaltarak daha adaletsiz bir gelir dağılımına sebep olmaktadır.

2.4.6. Yaşa ve Cinsiyete Dayalı Gelir Dağılımı

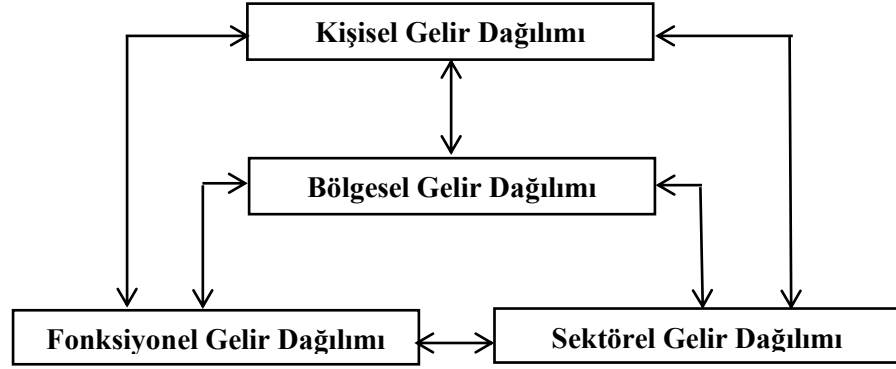
Bir ülkede üretilen millî gelirin, nüfusun yaşına göre bölüşümünü gösteren yaşa dayalı gelir dağılımı ise, gelirin hangi yaş gruplarında toplandığının ölçülmesinde yardımcı olmaktadır.

Cinsiyete dayalı gelir dağılımı sınıflandırmasında, eşitsizliğin temel belirleyicilerini saptamak önemlidir. Bu belirleyicileri; kadının çalışmasına yönelik tutumlar, ücret eşitsizlikleri, ailedeki çocuk sayısı, kadının ve evliyse eşinin eğitim düzeyi ile kadın istihdamını arttırmaya yönelik yasal düzenlemeler şeklinde sıralamak mümkündür (Gregory, 2011: 298).

Toplumsal cinsiyetçiliği oluşturan husus, yine toplumun kendisidir. Günümüz toplumunda hâlâ hemşirelik kadın işi, mühendislik erkek işi gibi iş kollarını cinsiyete yükleme tutumu vardır. Hatta, bu ayırım o kadar büyümüştür ki, kız çocuklarının okutulmaması gerektiğine kadar gitmiştir. Toplumdaki bu tutum, kadın üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Toplumdaki kadın ve erkek arası millî gelirin eşit şekilde paylaşılıyor olması, bir ülkenin sosyal açıdan gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermektedir.

2.4.7. Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı

Millî gelirin meslek gruplarına göre bölüşümünü açıklayan bu dağılım türü, gelirin hangi meslek gruplarında yoğunlaştığının ölçümünde kullanılmaktadır. Bu dağılım, meslek gruplarında yer alan bireylerin sayısı, bireylerin toplam gelirleri ve ortalama gelirlerini göstermekte, hangi mesleklerin daha yüksek gelir sağladığının tespit edilmesinde etkilidir.

Birincil ve İkincil Gelir Dağılımı

Piyasadaki işleyişe müdahale edilmeden oluşan millî gelirden üretim faktörlerinin aldıkları pay, birincil gelir dağılımı olarak adlandırılmaktadır. Bu dağılımın belirleyicisi, piyasanın kendisidir. Birincil dağılım, kimi zaman yeterince adil olmayabilmekte, bu sebeple devlet, piyasadaki işleyişe müdahale ederek gelir dağılımının mümkün mertebe daha adil olması için çalışmaktadır. Çünkü gelir dağılımındaki değişim, diğer makroekonomik göstergelerde de etkiler doğurmaktadır. Devletin bu müdahalesi, ikincil dağılım (*yeniden dağılım*) olarak adlandırılmaktadır.

İkincil dağılımda belirleyici rol, devlete düşmektedir. İkincil gelir dağılımı, kendi içerisinde dikey ve yatay gelir dağılımı şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Dikey gelir dağılımı, gelirin üst ve alt gelir grupları arasında nasıl dağıldığı hakkında bilgi vermektedir. Ancak bu dağılım, bazen düşük gelir gruplarından yüksek gelir gruplarına doğru da olabilmektedir. Bu olguya, tersine dikey dağılımı denmektedir. Yatay gelir dağılımında ise, aynı gelir grubu içerisindeki gelir dağılımı incelenmektedir.

2.5.1. Devletin Birincil Gelir Dağılımına Müdahale Araçları

Devlet, birincil gelir dağılımı sürecinde bazı araçları kullanarak müdahale edebilmektedir. Bunlar sırasıyla, servet dağılımı, eğitim olanakları ve faktör fiyatlarıdır.

2.5.1.1. Servet Dağılımı

Servet, iktisadi birimlerin amaçları doğrultusunda kullanma hakkına sahip oldukları ve parasal olarak ölçülebilen iktisadi değerler olarak ifade edilebilir. Servetin unsurları, gelir elde etmek için dolaylı/doğrudan kullanılabilir. Örneğin, hasılanın yatırımlara yönlendirilmesi sonucu gelecek için üretim olanakları arttırılabilmektedir. Bu sebeptir ki, servet dağılımı - gelir dağılımı - gelirin kullanılış şekli arasında sıkı bir ilişki mevcuttur.

Gelir dağılımında adaletin olmadığı bir ülkede, oluşacak servetin büyük bölümü yüksek gelirli kesimde toplanacaktır. Bu sebeple, servet dağılımının yapısı aynı zamanda bir toplumda gelir dağılımındaki yapıyı da belirleyen faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Servet dağılımına yönelik olarak vergilendirmeler üzerinde yapılacak değişiklikler ile (örneğin, servet üzerinden alınan vergiler) gelir-servet farkının azalmasına ve fırsat eşitliğinin oluşmasına katkıda bulunulabilmektedir.

2.5.1.2. Eğitim Olanakları

Gelişen teknoloji ile birlikte, üretimde kullanılan yöntemlerde yaşanan değişimler, istihdam alanında da boy göstererek nitelikli beşerî sermaye ihtiyacı sürekli olarak artmaktadır. İstihdam alanında ihtiyaç duyulan nitelikli emek gücünün belirli bir sınırının olmaması, niteliksiz-nitelikli işgücü arasında ücret farklılaşmalarına sebebiyet vererek gelir dağılımında bozulmalara yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bireylerin eğitim ve bilgi düzeylerindeki farklılıklar, aldıkları ücretlerin de farklı olması anlamı taşımaktadır.

Nitelikli işgücü kapsamına giren bireylerin toplumda kapladıkları alanın artması, gelir dağılımındaki bozulmaların önüne geçebilmekte hatta düzelmesine katkı sağlayabilmektedir. Ancak, eğitime erişimin sınırlı olduğu, fırsat eşitliğinin coğrafi açıdan büyük farklılıklar arz ettiği ve fırsat eşitliğinin yeterli düzeyde olmadığı bir ülkede, zaten iyi durumda olmayan gelir dağılımındaki bozulmalar, gelecek nesillere de aktararak gittikçe içinden çıkılmaz büyük bir probleme sebebiyet verebilmektedir.

2.5.1.3. Faktör Fiyatları

Tam rekabet şartlarının hakim olduğu piyasalarda, piyasa başarısızlıkları görülmediği için üretim faktörleri, fiyatların belirli bir yerde eşitlendiği noktaya dek, düşük fiyata tabi sektörlerden yüksek fiyata tabi sektörlerle doğru hareket edebilmektedir. Ancak günümüzde, gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere piyasa aksaklıkları varlığını sürdürmektedir. Bu sebeple gelir dağılımında bozulmalar ortaya çıkmaktadır. Devlet bu durumda, emek, sermaye, girişimci ve toprak sahipleri arasındaki bölüşümü düzenleyerek üretim faktörlerinin fiyatlarına müdahalede bulunabilmektedir. Örneğin, toplu iş sözleşmelerinde emeğin karşılığı olarak ödenecek olan ücretin belirlenmesinde rol oynayabileceği gibi, aşırı kâra ve ranta engel olabilmek için temel tüketim mallarının fiyatlarını belirleyebilmektedir. Ayrıca, çeşitli sübvansiyonlar ve tarım ürünlerine yönelik destekleme alımları vb. hususlarda da rol üstlenebilmektedir.

2.5.2. Devletin İkincil Gelir Dağılımına Müdahalesinde Maliye Politikası Araçları

Gelir dağılımındaki bozulmalara karşın, devletin aktif şekilde rol üstlendiği ikincil (yeniden) dağılımda, çeşitli maliye politikası araçları kullanılarak gelir dağılımını iyileştirici yönde amaçlara yönelik hareket edilmektedir. Bu aşamada devlet, adaletsizliğin kaynağını değiştirmek yerine, oluşan gelir dağılımını yeniden düzenlemektedir. Özellikle yoksul gelir grubunda yer alan kesimin üzerindeki yük azaltılarak uçurum törpülenmeye çalışılmaktadır. Hem yatay hem de dikey gelir dağılımını adaletini sağlayacak maliye politikası araçlarının kullanılması, özellikle eğitim ve sağlık harcamalarının artırılmasıyla birleştiğinde, daha etkili olabilmektedir.

2.5.2.1. Vergi Politikası Aracı

Vergiler, kamusal harcamalar yapabilmek amacıyla devletin egemenlik yetkisine dayanarak vatandaşlardan cebren aldığı bir gelir çeşididir. Vergilerin tasnifi ise, birçok kritere göre şekillenebilmektedir. Örneğin, konularına göre, mükelleflerin kişisel ve ailevî durumlarına göre, tarifelerine göre, amaçlarına göre,

vasıtalı olup olmamasına göre, yansıma durumlarına göre vb., literatürde çeşitli tasnif ölçütleri bulunmaktadır.

Türkiye’de, konuları açısından vergiler üçe ayrılmaktadır: Gelir vergisi, servet vergisi ve harcama vergisi. Gelir üzerinden alınan vergiler gelir vergisi; servet üzerinden alınan vergiler servet vergisi; mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler ise harcama vergisi olarak adlandırılmaktadır.

Matrahına göre vergiler ise; artan oranlı, sabit oranlı ve azalan oranlı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Matrahın artmasıyla vergi oranında artış varsa artan oranlı; matrahın değişiminden etkilenmeyerek vergi oranının sabit kalması söz konusuysa sabit oranlı; matrahın artması ile vergi oranında azalış varsa azalan oranlı vergi tarifesi söz konusudur.

Vasıtalarına göre vergiler ise, dolaylı (vasıtalı) ve doğrudan (vasitasız) olarak ikiye ayrılmaktadır. Wagner’e göre tarifeye dayanan vergiler dolaylı; beyannameye dayanan vergiler doğrudan vergiler iken; Soden ve Hoffman’a göre tahmini önceden mümkün olan vergiler doğrudan; tahmini önceden mümkün olmayan vergiler ise dolaylı olarak kabul edilmektedir (Turhan, 2020: 105). Bu tasnifin temel kriteri, vergi konusunun sürekliliği ile ilgili olup vergiyi doğuran olaya dayandırılmaktadır. Neumark’a göre ise, vergi ödeme bilincinin benimsenmesini amaçlayan vergiler doğrudan; bu amaca dolaylı şekilde ulaşmak isteyen vergiler ise dolaylı vergilerdir (Turhan, 2020: 107).

Türkiye’de vergi gelirlerinin neredeyse üçte birini oluşturan gelir vergisi, artan oranlı bir tarifeye dâhil olduğundan, vergi sonrası gelirin düşük gelir grubundaki kesimin lehine düzelmesi beklenmektedir (Pınar, 2019: 282). Verginin fiyatın içinde olduğu, kişinin maldan veya hizmetten ne kadar tüketirse o kadar ödediği bir vergi çeşidi olan harcama vergilerinde ise, bireylerin geliri arttıkça ödenen verginin gelire oranı düşer. Düşük gelire sahip olan kesim ise, gelirlerinin büyük oranıyla vergi öder. Yani düşük gelirliler, oransal olarak daha fazla vergi öderler. Bu tersine artan oranlılık, gelir dağılımında bozucu bir etkiye sebep olur.

Servet vergisi, servet sayılan her çeşit mal veya mülkün tamamından veya belirli bir kısmından ödeme gücüne göre alınan, doğrudan bir vergi olarak tanımlanmakta olup gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik kullanılabilecek önemli araçlardan biridir. Türkiye’de servet üzerinden alınan vergiler; Veraset ve intikal vergisi, emlak vergisi (bina ve arazi vergisi), motorlu taşıtlar vergisi’dir.

Devletler, servet vergilerini iktisadi büyümeye engel teşkil edebileceği endişesiyle çok tercih etmezler. Daha çok iktisadi büyümeyi hızlandırmaya yönelik olarak vergi indirimi, yatırım teşviki, vergide muafiyet ve istisnalar vb. uygulamalar. Bu da zengin kesimin gelirini arttırır, gelir dağılımında adaleti bozar.

Vasıtalı olma durumuna göre vergilerin tasnifi, dolaylı ve doğrudan olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Dolaylı vergiler, kişisel ve ailevî durumları gözetenmeden, yoksul kesimden de zengin kesimden de aynı oranda alındığından, gelir dağılımında doğrudan vergilere oranla daha bozucu bir etkiye sahiptir. Bir ülkede, toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin oranı yüksekse, vergilerin yoksul kesim aleyhine; doğrudan vergilerin oranı yüksekse yoksul kesimin lehine olduğu söylenebilir.

2.5.2.2. Kamusal Harcama Politikası Aracı

Devletin gelir dağılımına yönelik bir diğer politikası, harcamalar üzerinedir. Kamusal ihtiyaçların giderilebilmesi, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi, kaynak dağılımı ve gelir dağılımı sorunlarının önlenmesi gibi birçok amaca yönelik kullanılabilen kamu harcaması politikalarının temel hedefi, toplumun refah seviyesini yükseltmektir. Bu harcamalar, merkezi, yerel veya diğer kamu kuruluşları tarafından yapılabilmektedir.

Düşük gelir grubuna yönelik yapılan kamu harcamaları gelir dağılımında iyileşme yaratırken; yüksek gelir grubuna yönelik harcamalar, gelir dağılımında bozulmalara neden olmaktadır.

Transfer harcamaları, gelir dağılımına direkt etki eden ve devletin, yaptığı harcama karşılığında piyasadan herhangi bir mal ve hizmet satın almadığı, bu nedenle millî gelire etki etmeyen harcamalardır. Gelir dağılımına nasıl etki ettiğinin tespiti ise, bu harcamaların hangi gelir grubuna yönelik olup olmadığının bilinmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu harcamadan hangi toplumsal grup hangi amaç uğruna yararlanıyorsa, ona göre gelir dağılımına olan etkisi de değişir. Bireylere karşılıksız şekilde yapılan yardımlar, düşük gelirlilere yönelik ise gelir dağılımında eşitsizliği düzeltici bir etki yaratır. Buna karşılık, devletin işletmelere verdikleri sübvansiyonlar, üretimi arttırma amacı taşıdıkları için, dolaylı şekilde gelir dağılımına etki etmektedir. Transfer harcamaları, üç ana gruba ayrılarak incelenmektedir (İpek, 2014: 38):

- İktisadi ve Mali Transfer Harcamaları,
- Sosyal Transfer Harcamaları,
- Borç Faizi Ödemeleri.

İktisadi teşekküllere, özel sektöre veya ortaklıklara yapılan devlet sübvansiyonları ile yerel yönetimlere yapılan ödeme ve yardımlar, iktisadi ve mali transferler olarak bilinmekte ve bu harcamada temel amaç, üretime katkı sağlamaktır. Üretim teşviki sonucu millî gelirden artışa yol açan sübvansiyonlar, gelir dağılımında iyileştirici bir rol oynamaktadır. Mal ve hizmet açısından bakıldığında ise, piyasa fiyatlarının altında sunulan mal ve hizmetler, düşük gelirli kesim açısından bir gelir dağılımı iyileştirmesine yol açarken, düşük gelirlilere yönelik bir amaç olmaksızın sunuluyorsa, bu durumda adaletsizliği önleyici bir etki söz konusu olmamaktadır.

Gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için en kullanışlı yol, toplumda dezavantaja sahip olan kesime yönelik yapılan sosyal transfer harcamalarıdır. Örneğin, emekli aylıkları, öğrencilere verilen burs ve yardımlar, işsizlik sigortaları ve dul-yetim aylıkları vb. harcamalar, bu kategoriye girmekte olup temel amaç, düşük gelirli kesimin desteklenmesi ve gelir dağılımında adaletsizlik sorununun önüne geçilmesidir. Bunun yanı sıra, refah devleti anlayışının egemen olduğu bir ülkede, sosyal transfer harcamalarının varlığı, toplumdaki bireylerin çalışmalarını olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin, işsizlik yardımı alan bireyler, bu yardımla yetinebildikleri takdirde çalışmak istemeyecektir. Bu sebeple, sosyal transfer harcaması politikalarının uygulanabilirliği, oldukça kritik bir noktadır.

Devletin, yüksek ve orta gelir gruplarından borçlanmasıyla, bu gruplara yapılan borç faizi ödemeleri neticesinde bu kesimin lehine bir gelir dağılımı değişimi söz konusu olmaktadır. Bu durumda kaynak aktarımı yüksek ve orta gelir grubuna yönelik olur ve düşük gelirli kesime herhangi bir olumlu etkisi olmaz.

2.5.2.3. Borçlanma Politikası Aracı

Devlet, bütçede açık verdiği zamanlarda borçlanma yoluna başvurmaktadır. Bu borçlanma, iç ve dış borçlanma olarak ikiye ayrılır. Bu ayrımın baz alınması, alacaklının uyruğu ve borcun elde edildiği piyasanın uyruğudur (Erdem, 2015: 41). Diğer bir ifadeyle, devletin ulusal kaynaklarından aldığı borç iç; yurt dışı kaynaklarından aldığı borç ise dış borç olarak kabul edilmektedir. Borçlanmanın

gelir dağılımındaki doğrudan etkisine örnek, borçlanmanın anapara ve faiz ödemesinin gelir transferi olarak gerçekleşmesi verilebilir. Hazine bonusu ve Devlet tahvili şeklindeki borçlanma senetleri, daha çok yüksek ve orta gelir düzeyine sahip kesimin elinde bulunduğu için, gelir dağılımını bozucu bir etki söz konusu olmaktadır. Dolaylı etki ise, borçlanmanın büyüme hızını uzun vadede yavaşlatması ile kendini göstermektedir. Borçların anapara ve faiz ödemelerinin artması uzun dönemde devletin gelirini etkin ve verimli yatırım alanlarında kullanamaması sonucunda millî gelirden düşüş yaşanması beklenir.

2.6. Gelir Dağılımı Ölçüm Yöntemleri

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçülebilmesi için literatürde çeşitli yöntemler mevcuttur. Bu ölçütleri objektif ve normatif olarak ikiye ayırmak mümkündür. Aralık ölçütü ve değişim aralığı, Gini katsayısı ve Kuznetz eğrisi gibi objektif ölçütler, istatistik kullanılarak gelirlerin birbirlerinden veya ortalama gelirden farklılıklarını incelerken, Atkinson endeksi gibi normatif ölçütler bu incelemeye ek olarak refah anlayışı çerçevesinde fayda fonksiyonunu da hesaplamaya dâhil etmektedir.

Eşitsizliği sağlıklı bir şekilde saptayabilmek için kullanılacak ölçütlerde bulunması gereken beş temel ilke vardır (Aktan ve Vural, 2002: 32). Bunlardan ilki, Pigou-Dalton (transfer) ilkesidir. Bu ilkeye göre, yoksuldan zengine yönelik bir gelir transferi söz konusu olduğunda, bu transfer eşitsizlikte bir azalmaya neden olmamalıdır. İkinci temel ilke, gelir ölçeğinden bağımsız olma ilkesidir. Buna göre, toplumdaki her bireyin geliri aynı oranda değişikliğe uğradığı zaman, gelir dağılımındaki eşitsizlik değişmemelidir.

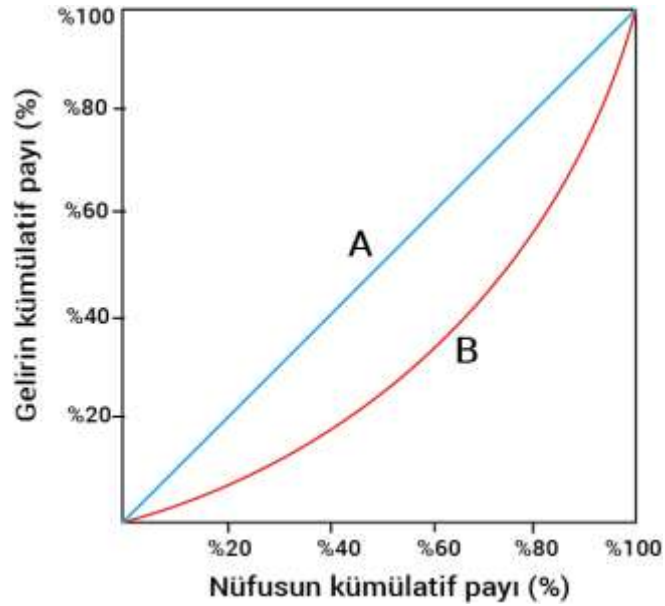
Bir diğer ilke, nüfus ilkesidir. Nüfus ilkesine göre, gelir dağılımındaki eşitsizlik ölçütleri, nüfus artışı karşısında değişmemelidir. Dördüncü temel ilke olan simetri ilkesine göre ise, eşitsizliği saptamakta kullanılan ölçütlerin, bireylerin gelirleri dışında diğer birtakım niteliklere karşı hassasiyet taşımaması gerektiğini ifade etmektedir. Son ilke olan ayrıştırma ilkesi ise, düşük gelir gruplarında eşitsizliğin artması durumunda genel olarak eşitsizliğin de artması gerektiğini anlatmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 32).

Gelir dağılımında eşitsizliğin ölçülmesinde birçok yöntem kullanılmakta ise de Türkiye’de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nun en sık kullandığı ölçütler, Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı, Yüzdeler Pay Analizi şeklindedir.

2.6.1. Lorenz Eğrisi

1905 yılında Max O. Lorenz tarafından geliştirilen bu ölçüt, Gini katsayısına temel oluşturmakta olup gelir dağılımındaki eşitsizliği grafiksel olarak göstermektedir. Lorenz eğrisi, özellikle ülkeler arası gelir dağılımı eşitsizliği karşılaştırmasında oldukça kullanışlı bir ölçüttür. Bu yöntemde, nüfus genellikle beş yüzdeler dilime ayrılır ve yatay eksende nüfusun, dikey eksende ise gelirin kümülatif payı yer alır. Bu noktaların oluşturduğu eğri, Lorenz eğrisi olarak adlandırılmaktadır. Bir toplumda, gelir tamamıyla eşit biçimde dağılıyorsa tam eşitlik doğrusu (Grafik 2.1’deki A doğrusu) oluşmakta, gelir eşitsizliğinin artması hâlinde ise, doğru pelikan gagasını andıran bir eğriye dönüşmektedir. (B eğrisi).

Grafik 2.1. Lorenz eğrisi

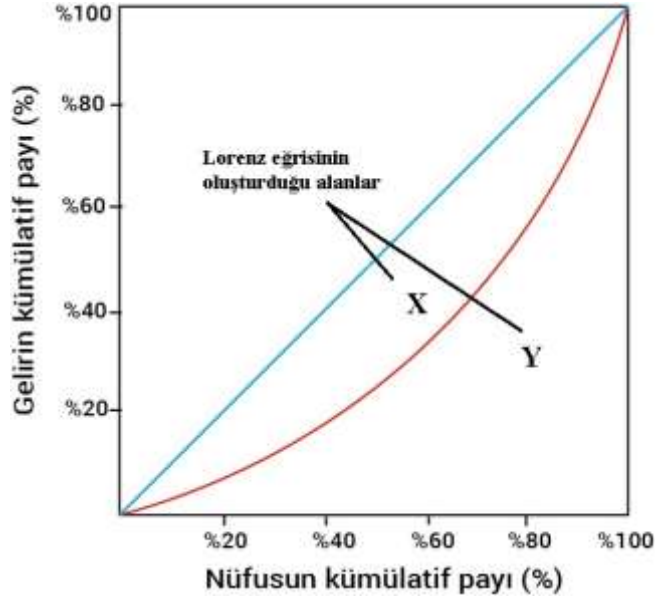
2.6.2. Gini Katsayısı

1912 yılında Corrado Gini tarafından geliştirilen Gini Katsayısı, Lorenz eğrisinden elde edilmekte ve birçok gelir dağılımı grubu arasında çeşitli karşılaştırmalar yapılmasına olanak tanımaktadır (Ünsal, 2016: 444). Katsayı, en sık kullanılan eşitsizlik ölçütlerinden biri olup, 0 (sıfır) ila 1 (bir) arasında değer

almaktadır. Katsayı bire yaklaştıkça adaletsizlik artmakta, sıfıra yaklaştıkça ise adalet sağlanmaktadır. Lorenz eğrisinin oluşturduğu alanlardan hareket edilerek oluşturulan Gini katsayısının formülü, şu şekilde ifade edilmektedir:

$$G = X / X + Y$$

Grafik 2.2. Gini katsayısı

2.6.3. Yüzdeler Pay Analizi

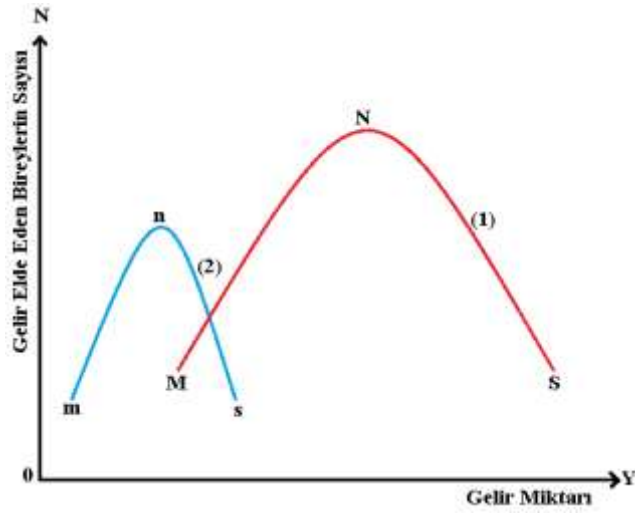
Yüzdeler pay analizi ölçütü, kişisel gelir dağılımının ölçülmesinde kullanılmakta, hanelerin veya bireylerin toplam gelirden aldıkları payların yüzdelerini hesaplamaktadır. Buna göre, toplam gelirden en yüksek payı alan grupla en düşük payı alan grup karşılaştırılmakta ve gruplar arası gelir eşitsizliği değerlendirilmektedir.

Bu ölçütte öncelikle haneler çeşitli yüzdeler gruplara ayrılmaktadır. Her bir grubun toplam gelirden aldıkları paylar karşılaştırılmakta ve özellikle uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlanmaktadır. Gruplar %1'lik 100, %5'lik 20, %10'luk 10 veya %20'lik 5 gruba ayrılabilir (Pınar, 2019: 271).

2.6.4. Pareto Katsayısı

İtalyan sosyolog ve iktisatçı Vilfredo Pareto tarafından geliştirilen bu ölçüte göre, bir toplumda millî gelir dağılımı tıpkı bir piramide benzemektedir. Buna göre, piramidin zirve noktası, toplumdaki en yüksek gelire sahip birkaç aileyi göstermektedir. Zirve noktasından tabana doğru inildikçe gelir düzeyinde düşüş yaşanmakta, tabanda ise, en düşük gelir grubuna sahip kesim yer almaktadır. Pareto'ya göre, gelir kişiler arasında eşit biçimde dağıtılamaz çünkü, kişisel farklılıklar buna engel teşkil etmektedir.

Grafik 2.3. Pareto gelir dağılımı

Grafik 2.3'te gösterilen (2) numaralı eğri, daha adil bir gelir dağılımını ve daha yoksul bir toplumu; (1) numaralı eğri ise, daha adaletsiz bir gelir dağılımını ile daha zengin bir toplumu ifade etmektedir.

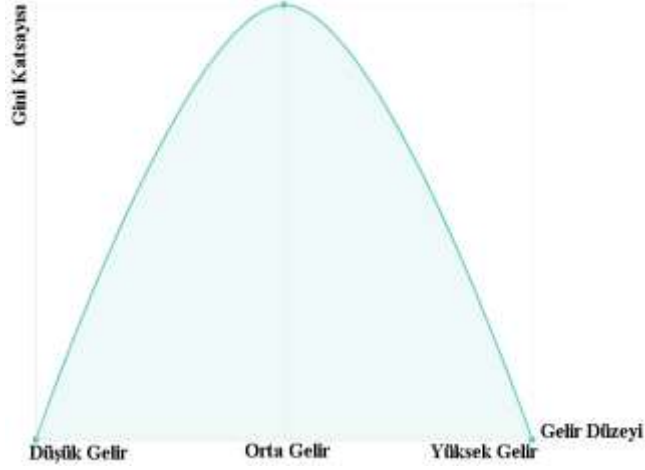
2.6.5. Ters U Hipotezi

Nobel Ekonomi Ödüllü Simon Kuznetz, 1955 yılında yapmış olduğu çalışmada, ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında toplumun yoksul olması ve dağıtılacak pek bir kaynak olmadığı için gelir dağılımının adil olduğunu ancak kalkınmanın ileri safhalarında (sanayileşme ve kentleşme aşaması) bozulduğunu ve belirli bir aşamaya gelen kalkınmadan sonra gelir dağılımının tekrardan düzelmeye başladığını iddia etmiştir (Grafik 2.4.). Bahsedilen kalkınma ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki, **ters u hipotezi** olarak adlandırılmıştır. Ancak, yapılan çalışmalar

neticesinde, bazı ülkelerde ters u hipotezinin geçerli olmadığı görülmüştür (Kirmanoğlu, 2017: 208).

Kuznetz'e göre ayrıca, sanayi toplumlarının geliri tarım toplumlarıyla kıyaslandığında daha yüksek ama daha adaletsizdir. Bu durumda, sanayileşmeye geçişte gelir artarken gelir dağılımı adaletsizliği de artacaktır.

Grafik 2.4. Kuznetz'in ters u hipotezi

2.6.6. Atkinson Eşitsizlik Ölçütü

Atkinson, gelir dağılımı ölçütünün toplumsal refah fonksiyonuna dayalı olması gerektiğini önererek bir endeks geliştirmiştir (Pınar, 2019: 274). Bu endekse göre, bir toplumun gelir dağılımında oluşan eşitsizliğe ne ölçüde duyarlı olduğunun düzeyi ölçülmektedir. Atkinson endeksi de denilen bu yöntemde, toplumun gelir dağılımındaki eşitsizliğe verdiği değer, sıfır ile sonsuz arası bir değer almaktadır. Bu değer sıfır olduğunda, toplumun gelir dağılımındaki eşitsizliğe karşı duyarsız olduğunu ve dağılıma toplumda önem verilmediğini bir diğer ifadeyle gelir dağılımı ile ilgilenilmediğini; değer sonsuz olduğu durumda ise, gelir dağılımının oldukça adaletsiz olduğunu ve toplumun sadece en yoksul kişiler ile ilgilendiğini söylemek mümkündür (Öztürk ve Göktolga, 2010: 12).

2.6.7. Aralık Ölçütü ve Değişim Aralığı

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden aralık ölçütü ve değişim aralığı, eşitsizliklerin tespit edilmesi açısından oldukça temel bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Aralık ölçütü, gelir dağılımındaki en yüksek ve en düşük gelire sahip

kesim arasındaki farkın ortalama gelire oranlanmasıyla bulunmakta; değişim aralığı ise, gelir dağılımında yer alan en yüksek ve en düşük gelire sahip kesimin arasındaki fark olarak ifade edilmektedir. Aradaki değerler dikkate alınmamakta, gelir dağılımında genel bir tespit yapılmasına yardımcı olan bir ölçüt olarak kullanılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 33).

2.6.8. Theil Endeksi

Bu eşitsizlik ölçütü, Henry Theil'in 1967 yılında bilgi aktarımı esnasında oluşan kayıpları ölçmek amacıyla geliştirilen bir endeks olup sonrasında iktisadi açıdan eşitsizlikleri ölçmek için kullanılmıştır. Gini katsayısı ve Theil endeksi, millî gelirin ne ölçüde eşit paylaşıldığını göstermektedir. Her iki ölçüm yöntemi de sıfır ile bir arasında değer almakta ve sıfıra yakın değerler aldıklarında daha adil bir gelir dağılımını ifade etmektedirler.

Theil endeksi, nüfus oranları arasındaki eşitsizlikleri baz almakla birlikte yüksek gelir grubunda yer alan kesimler arasındaki eşitsizliğe karşı duyarsız; düşük gelir grubunda yer alan kesimler arası eşitsizliğe karşı ise duyarlı olan bir ölçüt olarak ifade edilmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 36).

2.7. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen faktörler, birçok açıdan çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan bazıları ekonomik büyüme, enflasyon, vergiler, kamusal harcamalar, dış ticaret, eğitim, kayıtdışı ekonomi, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, piyasa yapısı, ayrımcılık, teknolojik değişimler vb. şeklindedir.

2.7.1. Gelir Dağılımını Etkileyen Makroekonomik Faktörler

Gelir dağılımı, birçok makroekonomik faktörle yakından ilişkilidir. Bunlar sırasıyla, ekonomik büyüme, işsizlik, kamusal harcamalar, vergiler ve enflasyon olarak sayılabilir.

2.7.1.1. Ekonomik Büyüme Faktörü

Ekonomik büyüme en genel tabiriyle, bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde artması olarak ifade edilmektedir. Büyüme ile gelir

dağılımı arasındaki ilişki, ters u hipotezi ile elde edilmektedir. Kuznetz'in geliştirdiği bu ölçütte, ekonomik büyümeyle birlikte önce gelir dağılımının bozulacağı varsayımı yer almaktadır. İktisadi büyümenin daha ileri safhalarında ise, adaletsizlik yerini daha adil bir dağılıma bırakmaktadır.

Kuznetz'in ters u hipotezini geliştiren Robinson, tarım sektörü ve sanayi sektörü karşılaştırmasına giderek tarım sektöründe başlangıçta daha iyi bir gelir dağılımı olduğunu ancak kişi başına düşen gelirin az olduğunu; sanayi sektöründe ise kişi başına düşen yüksek gelire karşın daha adaletsiz bir gelir dağılımı olduğunu tespit etmiştir (Özdemir v.dğr., 2011: 440). Büyümenin devamı neticesinde kırsaldan kentlere göç yaşanmasıyla birlikte tarım sektöründeki gizli işsizlik ortadan kalkmakta ve tarım sektöründe istihdam edilenlerin gelirleri artmaktadır. Böylelikle gelirler arası uçurum ilk safhaya oranla kapanmaya başlamaktadır (Özdemir v.dğr., 2011: 440).

2.7.1.2. İşsizlik Faktörü

İşsizlik durumu en genel tabiriyle, çalışmaya hazır, çalışabilme becerisinde ve isteğinde olup bir işte çalışmamak olarak ifade edilebilir. Buradan hareketle, çalışmaya istekli olmayan ve çalışabilme becerisine erişemeyen bireyler işsiz olarak nitelendirilmez. Tanımdan hareketle, işsizliğin hem kişisel hem psikolojik hem de toplumsal maliyetleri söz konusudur. İstihdam olanaklarının yaratılması yoksulluğa kesin bir çözüm sunmamakla birlikte, çalışan yoksul kesimin yeteneklerinin geliştirilmesi için çeşitli eğitim programlarının düzenlenmesi, bu kesime yönelik bir destek sağlayabilmektedir.

2.7.1.3. Kamusal Harcama Faktörü

Kamusal harcamalar, gelir dağılımında önemli etkilere sahip olmakla birlikte esas nokta, bu harcamaların hangi yön ve ölçüde kullanılacağı ile harcamaların çeşitlerine göre şekillenmektedir. Yapılan bir kamu harcaması doğrudan düşük gelir grubuna yönelik pozitif bir etki sağlıyorsa bu, harcamanın düzeltici; negatif bir etki yaratıyorsa harcamanın bozucu bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Kamusal harcamalar içerisinde düşük gelir grubunda yer alan kesime yönelik düzeltici etkiler, genellikle transfer harcamaları yoluyla gerçekleşmektedir.

Ayrıca, özellikle eğitim alanına yapılan çeşitli yatırım harcamaları da, verimliliği doğrultusunda gelir dağılımını düzeltici etkide bulunabilmektedir. Ayrıca negatif gelir vergisi ile yoksul kesime yönelik yapılan yardımlar da gelir dağılımında adalete yönelik bir uygulamadır.

2.7.1.4. Vergi Faktörü

Dolaylı ve doğrudan vergi sınıflandırmasında, doğrudan vergilerin objektif ölçütleri göz önüne alması, bir diğer ifadeyle vergi mükelleflerinin mali gücüne göre vergilendirilmesi sebebiyle gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik pozitif etki oluşturmaktadır.

Dolaylı vergilere bakıldığında ise, harcamalar üzerinden alınan ve mükelleflerin belirli olmaması, yani kişiselleştirilememesi sebebiyle her bireye eşit ölçüde uygulanmaktadır. Bu sebeple gelir dağılımında adalet ölçütünde nispeten adaletsiz bir vergi çeşidi olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, bir ülkede toplanan vergilerin çoğunluğu doğrudan vergiler ise, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik olumlu; dolaylı vergiler ise, gelir dağılımında adaletsizliği arttıran bir seyri işaret etmektedir.

2.7.1.5. Enflasyon Faktörü

Enflasyon, en genel tabiriyle bir ekonomideki fiyatlar genel seviyesinin sürekli artması olarak ifade edilmektedir. Enflasyonun gelir dağılımına olan etkisi, diğer faktörlerde bahsedildiği kadar belirgin değildir. Örneğin, enflasyonun yüksek olduğu bir ülke ekonomisinde gelir dağılımındaki adaletsizlik artmaktadır. Ancak aksi durumda, gelir dağılımındaki adaletsizlik düzelmeyebilmektedir. Çünkü, tek başına düşük enflasyon adil gelir dağılımı anlamına gelmemektedir. Bireylerin sahip oldukları arazi, hisse senetleri, konut vb. aktifler, fiyatlar genel seviyesinden etkilenir. Bu sebeple, enflasyon zamanlarında fiyatlar genel seviyesinden etkilenen aktiflere sahip bireylerin zenginlikleri artar.

2.7.2. Gelir Dağılımını Etkileyen Sosyal Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen sosyal faktörler; eğitim, sosyokültürel faktörler, demografik faktörler, cinsiyet ve yaş faktörleri olmak üzere beş ana başlıkta incelenebilir.

2.7.2.1. Eğitim Faktörü

Günümüz dünyasında nitelikli emek yükseliştir ve bunun için uzun yıllara dayanan yüksek bir eğitim düzeyine ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumdaki her bireye fırsat eşitliğinin sağlanması amacı, özellikle düşük gelir grubuna giren bir ailede yetişen bireyin ileride yüksek gelir getiren bir mesleğe sahip olabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu amaç için devletin çeşitli eğitim reformları yapması ve eğitime yapılan harcamaların nitelikli olması gerekmektedir.

2.7.2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler

Kültürel yapı gereği gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk gibi problemlerde geleneksel bir tutum karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kültürün bir parçası olan dinî açıdan konuya bakıldığında, Müslüman, Musevi veya Hristiyan toplumlardaki cami, havra ve kilise gibi kurumların varlığı da hem kültürel hem dinî bütünlük açısından gelir dağılımında pozitif bir etkiye sahiptir. Tarihe bakıldığında, sosyal güvenlik kurumlarından çok daha önceleri varlığını sürdüregelen bu dini kurumlar, inanç ve kültür gereği gelir dağılımını pozitif etkilemişlerdir.

2.7.2.3. Demografik Faktörler

Demografik faktörler içerisinde yer alan nüfus artışı ile kentleşme, en yüksek etkiye sahip faktörler olarak bilinmektedir. Nüfus artışının hızlanması, gelecekte kontrolsüz bir emek artışına sebep olarak uzun vadede gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmaktadır. Yine genç nüfusun yoğun olarak istihdam edilmesi, orta yaşta işçilerin istihdam içerisindeki oranını düşürmektedir. İleri yaş çalışanlara oranla daha az kazanan genç işçilerin varlığı, gelir dağılımındaki adaletsizliği artırmaktadır.

Bir diğer demografik faktör, göçtür. Göçler genellikle refah içinde olan bölgelere doğru yaşanmaktadır ve yeniden dağılım etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Göçün sonucu olarak kazançlar değişmektedir.

2.7.2.4. Cinsiyet Faktörü

Cinsiyet faktörü, geçmişten günümüze süregelen kadınların belirli işleri yapması gerektiği (Örneğin, ev işleri, çocuk bakma vb.) tutumuna yönelik olarak, yerini zamanla daha modern bir bakış açısı olan kadının toplumdaki yeri ve öneminin artması gerekliliği düşüncesine bırakmıştır. Böylelikle kadınlar eğitime ulaşma ve işgücüne katılım oranında ciddi gelişmelere konu olmuşlardır. Günümüzde ise, erkekler kadar kadınlar da çeşitli iktisadi faaliyet kollarında yer almaktadır.

2.7.2.5. Yaş Faktörü

Gelir dağılımını etkileyen faktörlerden bir diğeri, yaş faktörüdür. Nüfus yapısının yaş dağılımı, işgücü miktarını da göstereceği için önemlidir. Toplam nüfus içindeki 15-65 yaş arası grup ekonomik olarak faal nüfus olarak tanımlanmakta ve bir ülkenin işgücünü oluşturmaktadır.

2.7.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Yapısal Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen yapısal faktörler: ekonomik yapı ve ülkenin gelişmişlik düzeyi, kayıtdışı ekonominin varlığı, beşerî sermayenin varlığı, şeklinde sıralanabilir.

2.7.3.1. Ekonomik Yapı ve Ülkenin Gelişmişlik Düzeyi Faktörleri

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, mevcut sosyokültürel yapı ve ekonomik duruma paralel ilerlemektedir. Üretimde karşılaşılan yetersizlikler, gelir dağılımında adaletsizlik, yoksulluk, suç oranlarının yüksekliği vb. birçok faktöre sahip bir ülke, düşük gelişmişlik düzeyine sahiptir. Gelişmişliğin artması sonucunda sayılan bu faktörlerde iyileşmeler görülebilir, özellikle gelir dağılımındaki adaletsizlik önlenir.

2.7.3.2. Kayıtdışı Ekonomi Faktörü

Gizli ekonomi, paralel ekonomi, kara ekonomi veya kayıtdışı ekonomi, en basit tanımıyla GSYİH büyüklüğüne dâhil edilmeyen, yasal olmayan ve kayda geçilmeyen, dolayısıyla denetime tabi tutulmayan çeşitli iktisadi faaliyetler

bütünüdür. Özellikle gelir dağılımında adaletsizliğin ve yoksulluğun artışı, vergi ahlakı seviyesini düşürerek kayıtdışı ekonomiyi büyütebilmektedir. Verimliliği düşüren, sosyal problemler çıkaran bu vergilendirilmeyen iktisadi faaliyetler, etkin bir rekabet ortamının oluşumunu engelleyerek piyasa yapısını bozmakta, bu durum ise gelir dağılımında adaletsizliği arttırıcı bir etki doğurabilmektedir.

2.7.3.3. Beşerî Sermayenin Varlığı Faktörü

Bir toplumda bireylerin çalışmaları sonucu kazandıkları gelirler birbirlerinden farklıdır. Bu farklılık, beşerî sermaye farklılığından dolayıdır. Beşerî sermayeye sahip olmanın belirli bir maliyeti vardır.

2.8. Seçilmiş OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de 1980 Yılı Sonrası Gelir Dağılımı Analizi

Dünyada, hiçbir toplumda mutlak bir eşitlik söz konusu olmamış ve gelecek zamanda da olası görülmemektedir. Bu imkânsızlık doğrultusunda, her ülkenin yapısal, makro ve mikro düzeyde farklı değişkenlere sahip olması, mevcut eşitsizliklerde de farklılıklar göstermektedir. Türkiye’de ise, gerek yaşanan ekonomik krizler gerekse neoliberal politikaların benimsenerek serbest piyasa ekonomisine geçiş ve küreselleşmeye uyum sağlanması süreci, sosyo-ekonomik eşitsizlikler dengesinde belirleyici olmuştur.

2.8.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı

Literatürde birçok gelir dağılımı eşitsizliği ölçütü olmasına karşın, OECD’de altı temel gösterge yer almaktadır. Bunlar, Gini katsayısı, S80/S20, P90/P10, P90/P50, P50/P10 ve Palma Oranı’dır. Gini katsayısı, sıfır ila bir arasında bir değere sahip olup sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitsizliğin azaldığını ifade eden bir ölçüttür. Diğer beş gösterge ise, temelde yüzdelik paylar analizinden yola çıkmakta olup çeşitli gelir dilimleri arasında karşılaştırma yapma ve bu karşılaştırmaları detaylı analiz etme amaçlarına yönelik bilgi vermektedir.

S80/S20, ülkedeki en zengin %20’lik kesimin sahip olduğu ortalama gelirin, en yoksul %20’lik kesimin ortalama gelirine oranını ifade etmektedir. Bir diğer gösterge olan P90/P10 ise, en zengin %10’luk kesimin ortalama gelirinin, en yoksul %10’luk kesimin ortalama gelirine oranını göstermektedir. P90/P50 göstergesi ise,

en zengin %10'luk kesimin ortalama gelirinin en yoksul %50'lik kesimin ortalama gelirin e olan oranını ölçmede kullanılmaktadır. Aynı şekilde P50/P10 göstergesi de en yoksul %50'lik kesimin ortalama gelirinin en yoksul %10'luk kesimin ortalama gelirin e oranını ifade etmektedir. Palma Oranı ise, en zengin %10'luk kesimin elde ettiği ortalama gelirin en düşük %40'lık kesimin ortalama gelirin e olan pay olarak tanımlanabilir. (OECD).

Tablo 2.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde Gini katsayıları

	1980'ler	1990'lar	2000'ler	2005	2010	2015	2017	2019
ABD	0.337	0.361	0.38	-	0.400 ¹	0.390 ³	0.390 ³	-
Almanya	0.251	0.266	0.285	0.261 ²	0.293 ²	0.301 ²	0.291 ²	0.297 ²
Avustralya	-	0.309	0.315	-	0.347 ¹	-	-	-
Belçika	0.274	0.287	0.271	0.280 ²	0.266 ²	0.262 ²	0.261 ²	0.251 ²
Birl. Krallık	0.309	0.336	0.331	0.346 ²	0.329 ²	0.324 ²	0.331 ²	-
Danimarka	0.221	0.215	0.232	0.239 ²	0.269 ²	0.274 ²	0.276 ²	0.275 ²
Finlandiya	0.209	0.218	0.254	0.260 ²	0.254 ²	0.252 ²	0.253 ²	0.262 ²
Fransa	0.3	0.277	0.288	0.277 ²	0.298 ²	0.292 ²	0.288 ²	0.292 ²
Hollanda	0.272	0.297	0.284	0.269 ²	0.255 ²	0.267 ²	0.271 ²	0.268 ²
İspanya	0.371	0.343	0.319	0.322 ²	0.335 ²	0.346 ²	0.341 ²	0.33 ²
İsveç	0.198	0.211	0.234	0.234 ²	0.255 ²	0.267 ²	0.280 ²	0.276 ²
İtalya	0.309	0.348	0.352	0.327 ²	0.347 ¹	0.324 ²	0.327 ²	0.328 ²
Japonya	0.304	0.323	0.321	-	0.321 ¹	0.339 ³	-	-
Kanada	0.293	0.289	0.317	0.315 ³	0.316 ³	0.318 ³	0.310 ³	-
Meksika	0.452	0.519	0.474	0.501 ¹	0.472 ¹	-	-	-
Norveç	0.222	0.243	0.276	0.282 ²	0.236 ²	0.239 ²	0.261 ²	0.254 ²
Polonya	-	-	0.349	0.356 ²	0.311 ²	0.306 ²	0.292 ²	0.285 ²
Portekiz	-	0.359	0.385	0.381 ²	0.337 ²	0.340 ²	0.335	0.319 ²
Türkiye	0,52	0,49	0,44	0,38	0,38	0,39	0,4	0,39
Yunanistan	0.336	0.336	0.321	0.332 ²	0.329 ²	0.342 ²	0.334 ²	0.310 ²

Kaynak: 1980'ler, 1990'lar ve 2000'ler Gini Katsayısı için: OECD Stats. OECD Stats, <https://web.archive.org/web/20120219032905/> (E.T: 24.01.2021) ve <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=26067&Lang=en> (E.T: 24.01.2021) ¹ Verileri: Dünya Bankası <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=MX>. (E.T: 24.01.2021). ² Verileri: Eurostat Eşdeğer harcanabilir gelirin gini katsayısı, EU-SILC Anketi, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. (E.T: 24.01.2021). ³ Verileri: OECD Database <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021). Türkiye verileri: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerinden derlenmiştir. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.01.2020).

Tablo 2.1'de gösterilen veriler doğrultusunda, 1980'de gelir adaletsizliği yüksek olan ülkeler Meksika, Türkiye, İspanya ve ABD iken, en iyi durumda olan ülkeler İsveç, Finlandiya, Danimarka ve Norveç'tir. 1990'a gelindiğinde, Türkiye'nin gelir dağılımı eşitsizliğinde azalış olmakla birlikte, Meksika, Portekiz ve İtalya gibi ülkelerde eşitsizlik devam etmektedir. 2000 yılına bakıldığında, Belçika, Birleşik Krallık, Hollanda, İspanya ve Türkiye'nin daha eşitlikçi bir gelir

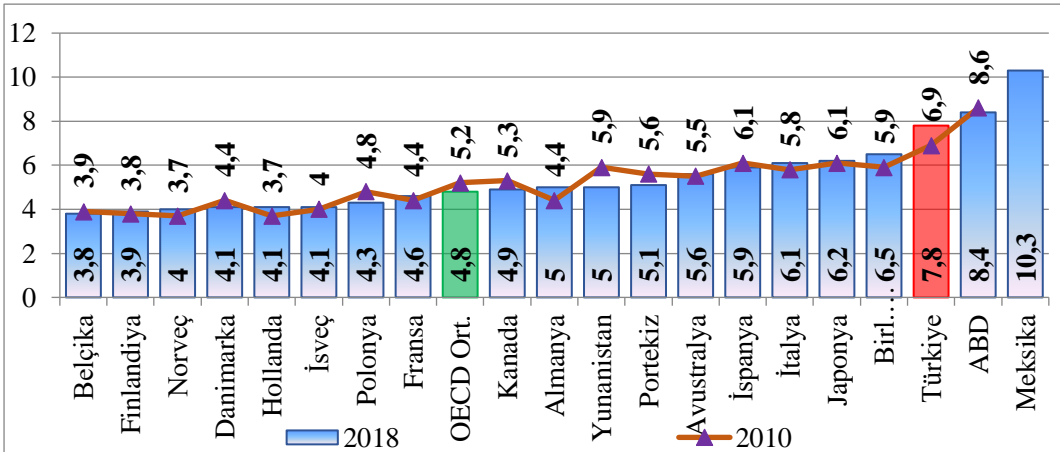
dağılımı yolunda olduğunu söylemek mümkündür. 2010 yılında Norveç'in gelir dağılımında oldukça olumlu gelişmeler olduğunu ve bu gelişimi Finlandiya ve Hollanda'nın da takip ettiği görülmektedir.

2015 yılı için, Belçika, Finlandiya, Fransa, Polonya, Portekiz ve Yunanistan'da görece olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 2019 yılı için ise, Belçika, Danimarka, Hollanda, İspanya, İsveç, Norveç, Polonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'da gelir dağılımında iyileşmeler göze çarpmaktadır.

Ülkeler arası gelir dağılımı karşılaştırmasında kullanılacak bir diğer seçenek, S80/S20 analizidir. Analize adını veren "S" ifadesi, İngilizcede "share" Türkçede ise "pay" anlamına gelmektedir. Ayrıca bu analiz, İtalyan iktisatçı V. Pareto'nun geliştirdiği 80-20 kuralından geldiği için ¹⁰ P80/P20 olarak da bilinmekte ve kullanılmaktadır. Bu yöntemde, en yüksek gelir grubuna giren %20'lik kesimin ortalama geliri, en yoksul gelir grubuna giren %20'lik kesimin ortalama gelirine oranlanmakta ve dağılımdaki görece adaletsizlikler tespit edilmeye çalışılmaktadır.

S80/S20 analizinde ortaya çıkan orandaki değerlerin yükselmesi, gelir dağılımında adaletsizliğin arttığını; düşmesi ise dağılımda adaletle doğru bir gelişme sağlandığını göstermektedir. Gelirler arası farklılığın ve uçurumun hangi ülkede ne ölçüde olduğu hakkında bilgi veren S80/S20 analizi aracılığıyla, seçilmiş OECD ülkelerindeki gelir farklılıkları Grafik 2.5'te gösterilmektedir.

Grafik 2.5. Seçilmiş OECD ülkelerinde S80/S20 analizi

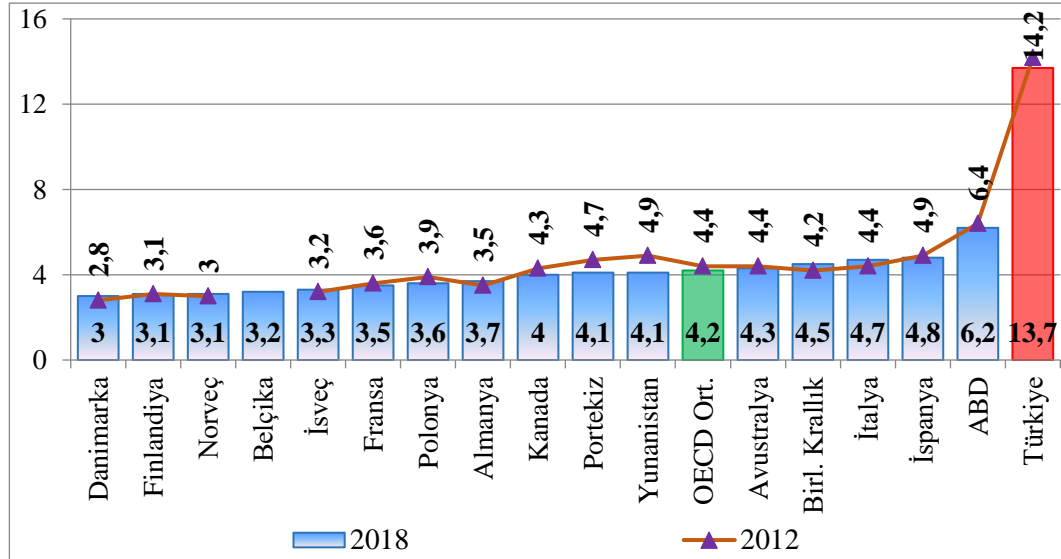
Kaynak: Eurostat, Eşdeğer harcanabilir gelirin gini katsayısı, EU-SILC Anketi, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. (E.T: 24.01.2021) ve OECD <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021). Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

¹⁰ Pareto'nun geliştirmiş olduğu 80-20 kuralına göre, sonuçların %80'i, sebeplerin %20'sinden oluşmaktadır. Pareto, ilk olarak İtalya'yı incelemiş ve İtalya'da milli gelirin %80'ini nüfusun %20'sinin aldığı belirtmiştir.

İncelenen dönemde; Belçika, Danimarka, Polonya, Kanada, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve ABD’de en zengin %20’lik kesim ile en yoksul %20’lik kesim arasındaki gelir farklılıklarında azalış yaşanmış, öte yandan Türkiye, Finlandiya, Hollanda, Norveç, İsveç, Almanya, Fransa, Avustralya, İtalya, Japonya ve Birleşik Krallık’ta gelir farklılıkları artış göstermiştir. Buna ek olarak, Türkiye her iki yılda da OECD ortalamasının altında kalmıştır.

Görelî gelir farklılıklarının bir başka analizini, P90/P10 yöntemi ile yapmak mümkündür. Bu analizde, en zengin dilimde yer alan %10’luk kesimin ortalama geliri, en yoksul dilimde yer alan %10’luk kesimin ortalama gelirine oranlanmakta ve tıpkı S80/S20 yöntemi gibi, gelir dağılımı hakkında görelî bir bilgi vermektedir.

Grafik 2.6. Seçilmiş OECD ülkelerinde P90/P10 analizi

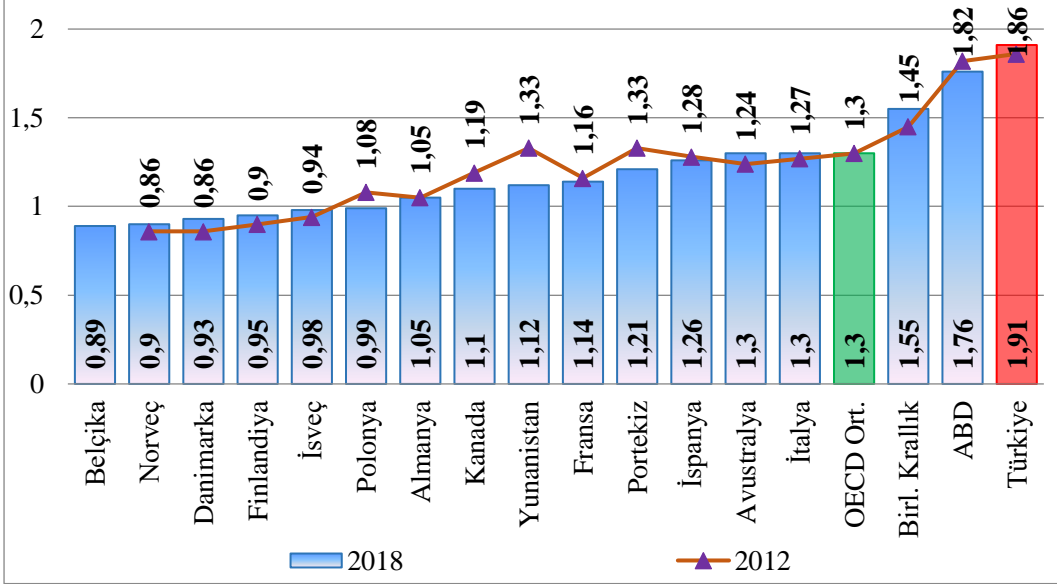
Kaynak: OECD Database. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021) Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur. ABD’nin 2012 ve 2018 yılı için 2013 ve 2017 yılı verileri; Almanya, Danimarka ve İtalya’nın 2018 yılı için 2017 yılı verileri; İsveç’in 2012 yılı için, 2013 yılı verisi kullanılmıştır. Türkiye verileri: TÜİK, Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre gelir dağılımı göstergelerinden derlenmiştir. (E.T: 20.12.2020).

2012 yılı için dağılımın en adaletsiz olduğu ülkeler ABD ve Türkiye’dir. İnceleme döneminde, Danimarka, İsveç, Almanya, Birleşik Krallık ve İtalya haricinde geri kalan ülkelerde en zengin kesimin milli gelirden aldığı payda azalış görülmektedir. Ayrıca seçilmiş OECD ülkeleri ortalamasına bakıldığında, Türkiye’nin her iki yıl için de ortalamasının altında kaldığı görülmektedir.

Gini katsayısına bir alternatif olarak görülen ve bir diğer karşılaştırma ölçütü olan Palma Oranı, en zengin %10’luk kesimin ortalama gelirinin en yoksul

%40'lık kesimin ortalama gelirine oranlanması şeklinde tanımlanabilir. Bu oranın diğer ölçütlerden farkı, en zengin kesim ile orta-düşük gelirli kesim arasındaki görece dağılımı göstermesidir.

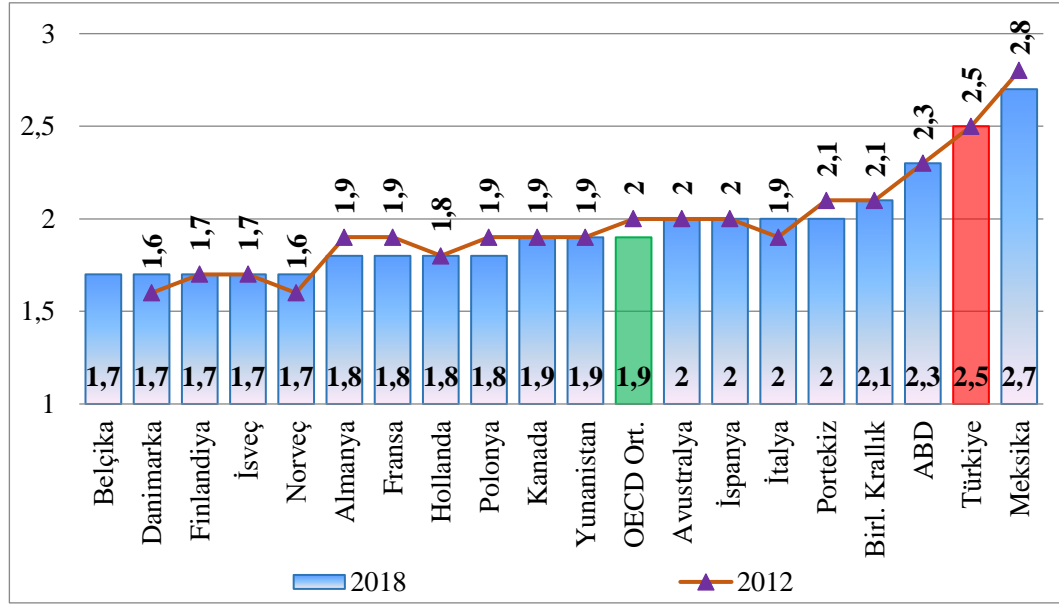
Grafik 2.7. Seçilmiş OECD ülkelerinde Palma oranı

Kaynak: OECD, Database. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021) Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur. ABD'nin 2012 ve 2018 yılları için, 2013 ve 2017 yılları verileri; Almanya, Danimarka ve İtalya'nın 2018 yılı için 2017 yılı verileri; İsveç'in 2012 yılı için, 2013 yılı verisi kullanılmıştır. Türkiye'nin 2018 yılı için ise, 2015 yılı verileri kullanılmıştır.

Seçilmiş OECD ülkelerinin yıl bazlı Palma oranları Grafik 2.7'de verilmiştir. Grafikteki verilere göre, Türkiye'de 2012 yılı için en zengin %10'luk kesim, en yoksul %40'lık kesimin gelirinin toplamından 1,86 kat daha çok gelir elde etmiştir. 2018 yılına gelindiğinde bu oran nispeten artmış olup seçilmiş diğer ülkelere ve OECD ortalamasına göre yüksektir. 2018 yılı itibarıyla Norveç, Danimarka, Finlandiya, İsveç, Avustralya, İtalya, Birleşik Krallık ve Türkiye'de en zengin %10'luk kesimin ortalama geliri, en yoksul %40'lık kesimin ortalama gelirine oranla artış göstermiştir. Öte yandan, gelir dağılımında iyileşme sağlayan ülkeler arasında Polonya, Kanada, Yunanistan, Fransa, Portekiz, İspanya ve ABD yer almaktadır.

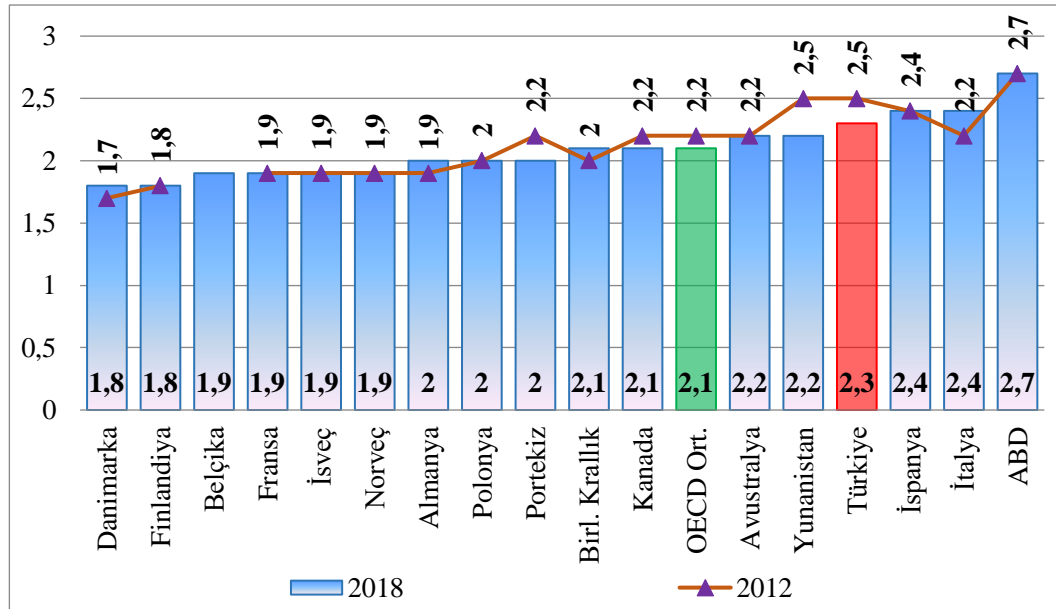
Bir diğer gelir dağılımı analizine yardımcı gösterge, Grafik 2.8'de yer almaktadır. Grafiğe göre, en zengin %10'luk kesimin ortalama gelirinin en yoksul %50'lik kesimin ortalama gelirine oranı ifade edilmekte ve Palma oranından farklı olarak, en zengin %10'luk gelir dilimi sabit tutularak orta kesimin payı arttırılmıştır.

Grafik 2.8. Seçilmiş OECD ülkelerinde P90/P50 analizi

Kaynak: OECD Database. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021) Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur. ABD'nin 2012 ve 2018 yılları için, 2013 ve 2017 yılları verileri; Almanya, Danimarka ve İtalya'nın 2018 yılı için 2017 yılı verileri; Hollanda'nın 2018 yılı için 2016 yılı verisi; İsveç'in 2012 yılı için, 2013 yılı verisi; Meksika'nın 2018 yılı için, 2016 yılı verisi; Türkiye'nin 2018 yılı için ise, 2015 yılı verisi kullanılmıştır.

Grafik 2.8'de ifade edilen P90/P50 analizinde, her iki yılda da Türkiye'de en zengin %10'luk kesimin ortalama gelirinin en yoksul %50'lik kesimin ortalama gelirin oranı 2,5'tir. Bir diğer ifadeyle, en zengin %10'luk kesim, en yoksul %50'lik kesimden 2,5 kat daha fazla gelire sahip olmuştur. Gelir dağılımında yıllar itibariyle adaletsizliğin artış gösterdiği ülkeler sırasıyla Danimarka, Norveç ve İtalya olup 2018 yılı için OECD ortalaması altında kalan ülkeler ise; Avustralya, İspanya, İtalya, Portekiz, Birleşik Krallık, ABD, Türkiye ve Meksika'dır.

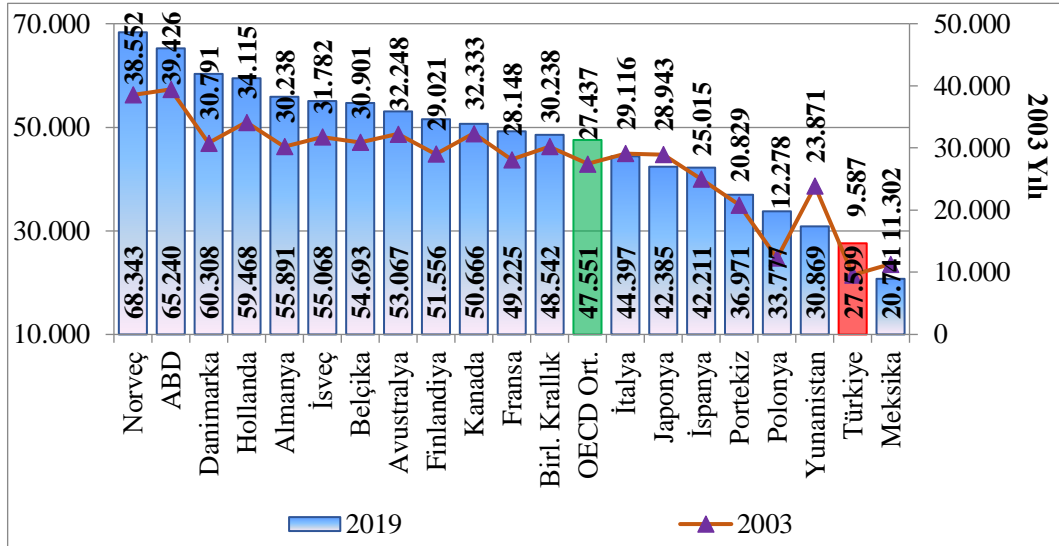
Gelir dağılımı her kesimi kapsadığı için, orta gelirli kesimin ortalama geliri ile en düşük ve dolayısıyla kırılğan kesim olan %10'luk kesimin ortalama gelirini de karşılaştırmak gerekmektedir. Bu karşılaştırma, P50/P10 olarak ifade edilen bu analiz yöntemi Grafik 2.9'da gösterilmektedir.

Grafik 2.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde P50/P10 analizi

Kaynak: OECD, Database. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>. (E.T: 24.01.2021) Grafikte yer alan OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur. ABD'nin 2012 ve 2018 yılları için, 2013 ve 2017 yılları verileri; Almanya, Danimarka ve İtalya'nın 2018 yılı için 2017 yılı verileri; İsveç'in 2012 yılı için, 2013 yılı verisi; Türkiye'nin 2018 yılı için ise, 2015 yılı verisi kullanılmıştır.

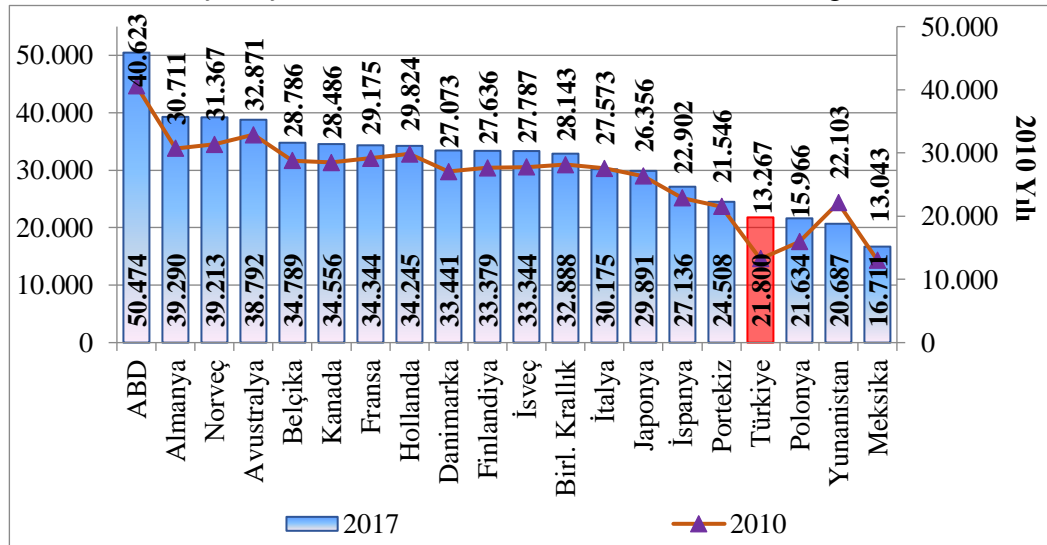
Grafik 2.9' incelendiğinde, 2012 yılından 2018 yılına kadar olan dönemde, gelir farklılıklarında artış yaşayan ülkelerin Danimarka, Almanya, Birleşik Krallık ve İtalya olduğu görülmektedir. Gelirler arası uçurumunun azaldığı ülkeler ise, Portekiz, Kanada, Yunanistan ve Türkiye'dir. Türkiye'de, 2018 yılı için P50/P10 oranı 2,3 olup diğer ülkelerle ve OECD ortalamasıyla karşılaştırıldığında yüksek olarak geçekleşmiştir.

Bir ülkenin gelir dağılımı seyrinin olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilebilmesi için GSYİH'a bakmak gerekmektedir. GSYİH'nın düzenli olarak artış gösterdiği bir ülkede her kesimin gelirinde artış görülmesi beklenir. Ancak bu her zaman gerçekleşmeyebilir. Artış gösteren GSYİH'nın hangi kesimin gelirini arttırdığının saptanması da önemlidir.

Grafik 2.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde kişi başına düşen GSYİH

Kaynak: OECD GDP Database. <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>. (E.T: 25.01.2021) OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Grafikte belirtilen rakamlar, ABD doları olarak ifade edilmiştir.

Grafik 2.10'da 2003 yılında en yüksek kişi başı GSYİH'ya sahip ülkeler ABD, Norveç ve Hollanda'dır. OECD ortalaması ise aynı yıl için 27.437 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin kişi başına düşen GSYİH'sı, 9.587 ABD Doları ile OECD ortalamasının altında kalmıştır.

Grafik 2.11. Seçilmiş OECD ülkelerinde hanehalkı harcanabilir geliri

Kaynak: OECD Database. Household disposable income <https://data.oecd.org/hha/household-disposable-income.htm>. (E.T: 25.01.2021) Grafikte belirtilen rakamlar, ABD doları bazında verilmiştir.

Grafik 2.11’de seçilmiş OECD ülkelerinde hanehalkı harcanabilir geliri gösterilmektedir. Buna göre, 2010 yılı için en düşük hanehalkı harcanabilir gelire sahip ülke 13.043 ABD Doları ile Meksika’dır. Onu takiben 13.267 ABD Doları ile Türkiye ve 15.966 ABD Doları ile Polonya yer almaktadır. Diğer ülkelere farklı olarak Yunanistan, 2010 yılında 22.103 ABD Doları harcanabilir gelire sahip bir ülke konumundayken, 2017 yılında 20.687 ABD Dolarına gerilemiştir. Türkiye ise, hanehalkı harcanabilir geliri göstergesinde artış göstermiştir.

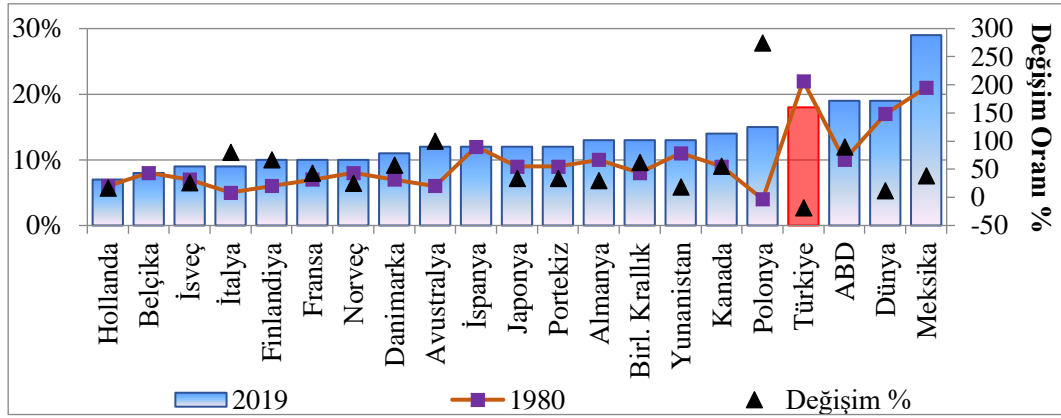
Tablo 2.2. Ülkeiçi ve ülkelerarası gelir eşitsizliği

Yıllar	Dünyada Gini	Ülkeiçi Eşitsizlik	Ülkelerarası Eşitsizlik
1980	0,65	0,36	0,56
1990	0,66	0,39	0,56
2000	0,66	0,45	0,54

Kaynak: OECD, “How was life? Global Well-Being Since 1820”, s. 208. (E.T: 21.01.2021)
Tabloda Gini katsayısı baz alınmıştır.

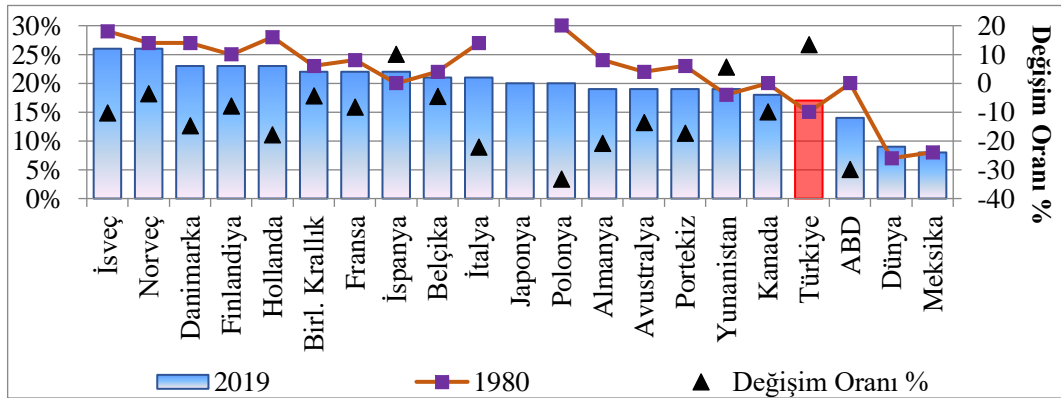
Tablo 2.2’de, tüm dünya adetâ tek bir ülke şeklinde düşünülerek Gini katsayısı hesaplanmıştır. Tablodan hareketle, küresel çapta ciddi ölçüde gelir adaletsizlikleri söz konusudur. Ülkeiçi eşitsizliklerde ise, küresel eşitsizlikten nispeten daha iyi bir durumdadır. Ülkelerarası eşitsizlik göstergesinde ise, göz ardı edilemeyecek ölçüde gelir dağılımında adaletsizlik söz konusudur.

Seçilmiş OECD ülkeleri arasında yapılması gereken bir diğer karşılaştırma, millî gelirden en zengin %1’lik kesimin aldığı vergileme öncesi pay Grafik 2.12’de gösterilmektedir.

Grafik 2.12. Seçilmiş OECD ülkelerinde en zengin %1'in millî gelirden aldığı pay

Kaynak: WID (World Inequality Database). <https://wid.world/data/>. (E.T: 25.01.2021)

En zengin %1'lik kesimin geri kalan %99'luk kesimden yüzde kaç daha fazla gelir elde ettiğini gösteren veriler Grafik 2.12'de verilmiştir. Bu artış, gelir dağılımında adaletsizliğin dünya genelinde artış gösterdiğini ifade etmektedir. Ülkelere incelendiğinde, Belçika ve İspanya'da geçen süreç içerisinde değişim yaşanmadığı, Türkiye haricinde diğer ülkelerin hepsinde gelir dağılımında adaletsizliğin en zengin %1'lik kesim lehine arttığı görülmektedir. ABD'de ise, 1980'lerde en zengin %1'in geliri, geri kalan %99'dan %10 daha fazlayken, 2019 yılında bu oran %19'a yükselmiştir.

Grafik 2.13. Seçilmiş OECD ülkelerinde yoksul %50'nin millî gelirden aldığı pay

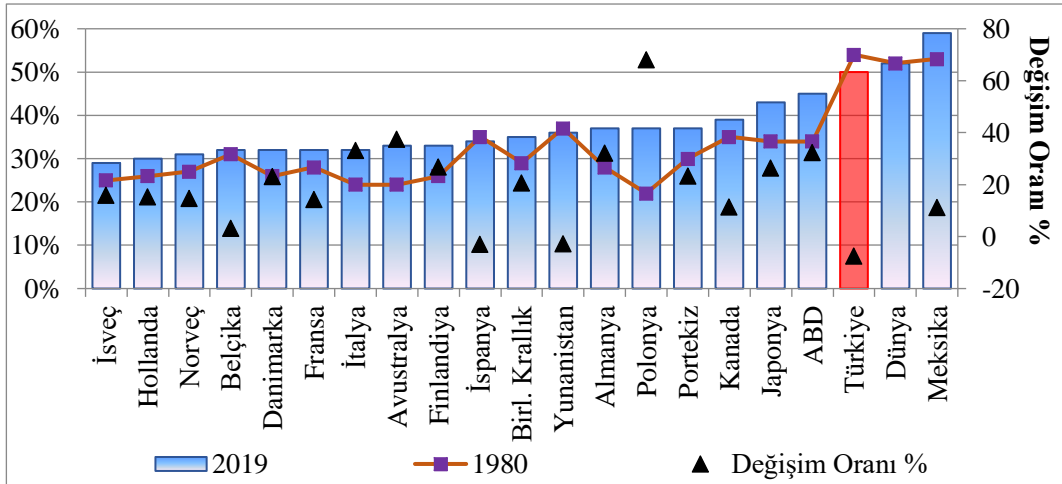
Kaynak: World Inequality Database. <https://wid.world/data/>. (E.T: 25.01.2021)

Yoksul ve orta kesim olarak bilinen %50'lik kesimin millî gelirden aldıkları pay Grafik 2.13'te gösterilmiştir. Buna göre, 1980 yılında %50'lik alt kesimin millî gelirden aldığı en büyük paya sahip ülkeler Polonya ve İsveç iken, dünya genelinde ise bu oran %7'de kalmıştır. Türkiye'de ise 1980 yılı için bu pay %15 olarak

gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise, yoksul-orta %50'nin millî gelirden aldığı payın en yüksek olduğu ülkeler İsveç ve Norveç olarak gerçekleşmiştir. Bu ülkelerde 1980 yılına kıyasla, yoksul kesime yönelik gelir dağılımında adaletsizlikler yaşandığı söylenebilir. Türkiye'de ise, yoksul-orta %50'nin millî gelirden aldığı pay %17 olarak gerçekleşmiştir.

Veriler karşılaştırıldığında ise, gelir dağılımında adaletle yönelik iyileşmelerin görüldüğü ülkeler; İspanya, Yunanistan ve Türkiye'dir. Bu değişimden hareketle, incelenen ülkeler arasında gelir dağılımındaki yoksul-orta kesimin milli gelirden aldığı payın artış hızının en yüksek olduğu ülkenin Türkiye olduğunu söylemek mümkündür.

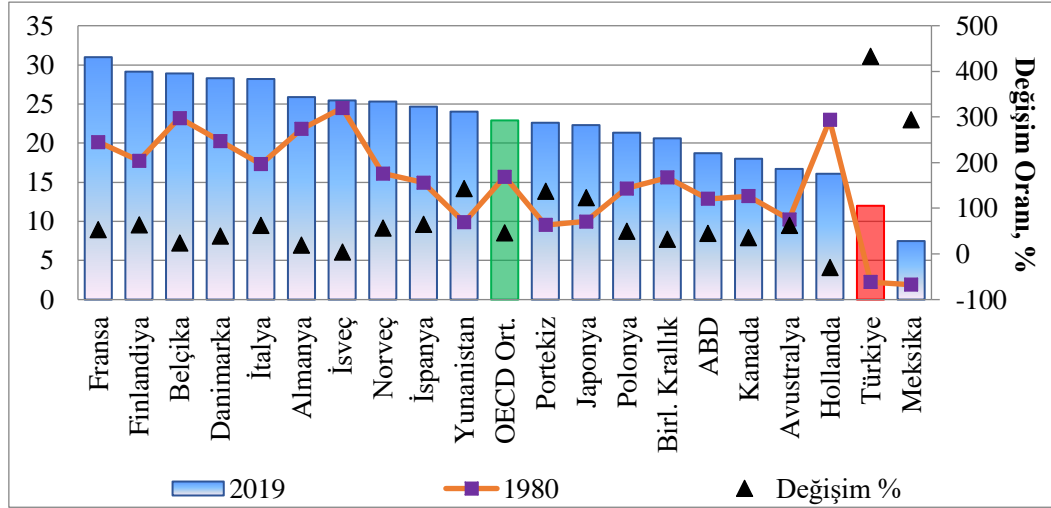
Grafik 2.14. Seçilmiş OECD ülkelerinde en zengin %10'un millî gelirden aldığı pay

Kaynak: WID. <https://wid.world/data/>. (E.T: 25.01.2021)

Grafik 2.14'te en zengin %10'luk kesimin millî gelirden aldıkları pay yer almaktadır. 1980 yılına bakıldığında, en zengin %10'luk kesimin milli gelirden aldığı payın yüksek olduğu ülkeler sırasıyla %54 ile Türkiye, %53 ile Meksika ve %37 ile Yunanistan'dır. Aynı yıl için dünyada bu oran %52'dir. 2019 yılına gelindiğinde, Türkiye'de dağılım nispeten iyileşmiş ve en zengin %10'luk kesimin milli gelirden aldığı pay %50 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2.15. Seçilmiş OECD ülkelerinde kamu sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı

Kaynak: OECD Social Expenditure Database. <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm>. (E.T: 07.03.2021), https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG (E.T: 21.07.2021). OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Grafikteki harcamalar, kamunun yaptığı nakdi ve aynı tüm yardımları kapsamaktadır. Grafikte sol eksenle belirtilen rakamlar, yüzde olarak ifade edilmiştir.

Grafik 2.15'te seçilmiş OECD ülkelerinde kamu sosyal harcamalarının GSYİH içerisindeki payları verilmiştir. Verilerden hareketle, kamu sosyal harcamalarının GSYİH'a oranı, geçen 39 yıllık süreçte hemen her ülkede artış göstermiştir. Bu artışın en büyük sebebi, devletlerin eğitim, sağlık ve sosyal güvenliğe verdikleri önemin artmasıdır. 1980 yılına bakıldığında, kamu sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı en yüksek olan ülkelerin başında İsveç, Hollanda ve Belçika yer almakta, Türkiye ise, %2,25 pay ile OECD ortalamasının altında kalmaktadır. Ayrıca Türkiye, geçen süreçte %432,9 ile en yüksek değişim oranına sahip ülkedir.

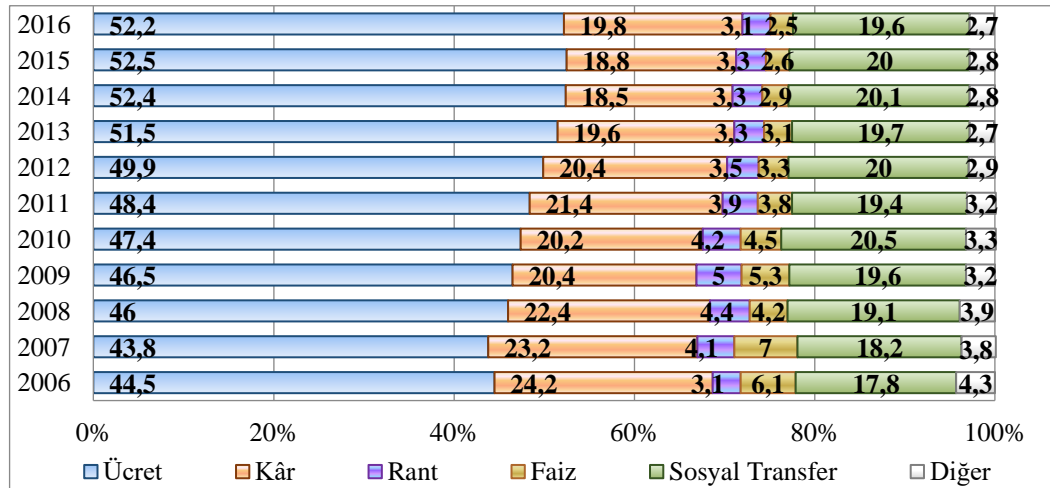
ABD'de zengin kesim zenginliğini kat kat arttırırken yoksul kesim daha kırılgan yoksulluklarla baş etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, 2008 krizinden sonra, yoksul ve orta gelire sahip kesimin varlığının büyük bölümünü oluşturan gayrimenkullerin değerleri erimiş ve çekilen emlak kredileri sebebiyle birikimler suyunu çekmiştir (Stiglitz, 2014: 45). Öte yandan zengin kesim, gelirini koruma konusunda oldukça şanslı denilebilecek bir durumda sayılabilir. Stiglitz'e göre (2014: 49), günümüzde eşitsizliğin geldiği konumu savunan kişiler, kapitalizmin gölgesine sığınarak mevcut eşitsizliği azaltmanın engeli olarak yüksek maliyeti öne sürmekte ve zengin kesime olan gelir akışının ekonomik büyüme sağlayacağı

görüşüyle hareket etmektedir. Gelir eşitsizliğindeki uçurumların büyümesi her zaman için ekonomik büyümeye olumlu olarak yansımamaktadır. Yoksul kesimin gittikçe kırılgan bir hâl alması ve orta gelirli kesimin gittikçe yok olması neticesinde, yaşam standartlarında da ciddi düşüşler meydana gelmektedir. ABD’de son yıllarda yaşanan gelir dağılımındaki eşitsizlikler artış göstermiş, en zengin kesimin varlığı artarken; orta sınıfın içi boşaltılmış ve kutuplaşmalar daha da derinleşmiştir. Yaşam standartlarındaki düşüş, en çok kırılgan kesimi zorlamaktadır.

2.8.2. Türkiye’de Gelir Dağılımı

Türkiye, 1980 yılı sonrası liberal politikaların benimsenmesiyle serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. 1961 ve 1982 Anayasası’nda benimsenen “sosyal devlet” ilkesi, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilebilmesi için gereken anayasal zemini sağlamış ve refaha yönelik çeşitli politikaların gerçekleştirilebilmesinin önü açılmıştır.

Grafik 2.16. Türkiye’de 2006-2016 dönemi fonksiyonel gelir dağılımı

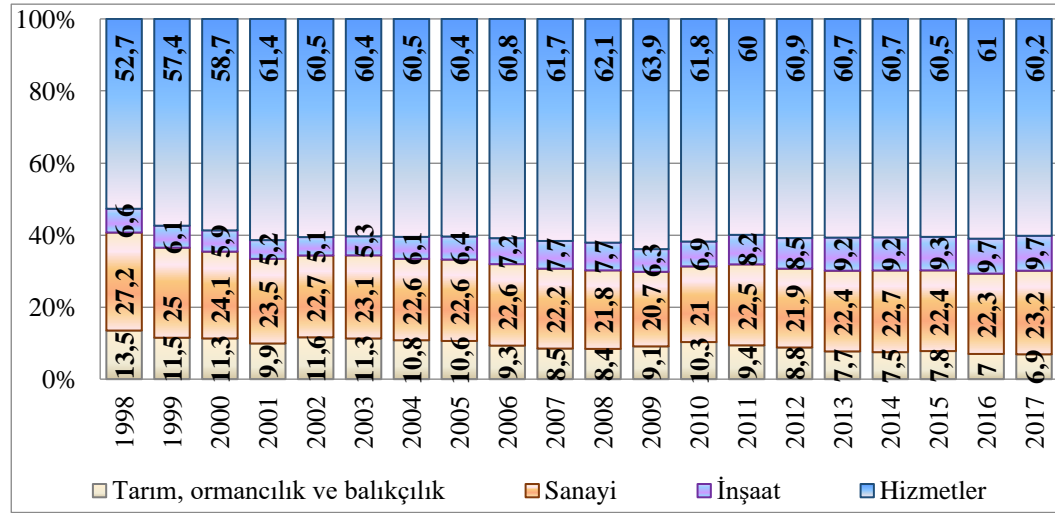

Kaynak: Mahfi Eğilmez (2018), Değişim Sürecinde Türkiye, s.222’deki verilerden elde edilmiştir.

Grafik 2.16’da gösterilen 2006-2016 yılları arası fonksiyonel dağılıma göre, toplam gelirden en büyük payı alan üretim faktörünün getirisi olan ücrettir. 2006 yılında %40 seviyelerindeyken, 2016 yılına kadar sürekli artış eğiliminde olmuş ve %50 seviyelerine gelmiştir. Emegın çıktısı olan ücretin toplam gelirden aldığı paydaki artış, gelir dağılımında olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Faiz, rant ve kârın düşmesi de ücret artışıyla birlikte olumlu yorumlanabilir.

Millî gelirden alınan payların sektörel boyutta dağılımının incelenmesi ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişiklik göstermektedir. Gelişmiş ekonomilerde tarım sektörünün aldığı pay, sanayi ve hizmet sektörüne oranla oldukça düşüktür. Az gelişmiş ülkelerde ise, bu durumun tam tersi söz konusudur. Türkiye'nin yer aldığı gelişmekte olan ülkelerde ise, tarım sektörünün payı diğerlerine nispeten azalmakta ve hizmet sektörü ön plana çıkmaktadır.

Grafik 2.17. Türkiye’de 1998-2017 yılları arası sektörel gelir dağılımı

Kaynak: TÜİK, Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, 2017'deki verilerden derlenmiştir. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/>. (E.T: 11.03.2021)

Grafik 2.17’de görüldüğü üzere, incelenen dönem içerisinde tarım sektörünün payı %10’un altına düşmüş, sanayi sektörünün payı %23’e kadar gerilemiş, inşaat sektöründe nispeten bir artış yaşanmış ve hizmet sektöründe ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Buradan hareketle, en büyük pay, hizmet sektörüne aittir.

Gelir dağılımı, bölgeden bölgeye, hatta şehirden şehire bile farklılık arz edebilmektedir. Bölgeler arasındaki gelir dağılımından söz edildiğinde, bir diğer ayırım kent ve kırsal arasındaki farklılıktır.

Tablo 2.3. Türkiye’de bölgesel Gini katsayıları

	2006	2008	2010	2011	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
TR1 İstanbul	0,38	0,36	0,37	0,37	0,38	0,37	0,40	0,41	0,44	0,44	0,43
TR2 Batı Marmara	0,35	0,33	0,36	0,37	0,36	0,33	0,35	0,36	0,37	0,39	0,37
TR3 Ege	0,43	0,39	0,39	0,40	0,38	0,36	0,36	0,36	0,36	0,35	0,35
TR4 Doğu Marmara	0,39	0,34	0,34	0,33	0,34	0,34	0,34	0,33	0,34	0,33	0,31
TR5 Batı Anadolu	0,41	0,40	0,37	0,37	0,37	0,40	0,39	0,40	0,37	0,39	0,36
TR6 Akdeniz	0,42	0,39	0,40	0,40	0,41	0,40	0,40	0,40	0,38	0,39	0,38
TR7 Orta Anadolu	0,34	0,34	0,36	0,37	0,36	0,36	0,34	0,36	0,33	0,34	0,35
TR8 Batı Karadeniz	0,37	0,37	0,35	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34	0,33
TR9 Doğu Karadeniz	0,38	0,37	0,33	0,33	0,31	0,31	0,33	0,36	0,33	0,34	0,35
TRA Kuzeydoğu Anadolu	0,38	0,44	0,40	0,39	0,39	0,40	0,38	0,35	0,32	0,35	0,35
TRB Ortadoğu Anadolu	0,40	0,41	0,42	0,43	0,39	0,39	0,38	0,39	0,37	0,35	0,35
TRC Güneydoğu Anadolu	0,40	0,40	0,40	0,40	0,38	0,38	0,38	0,37	0,36	0,37	0,38

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre Gini katsayısı, 2006-2019. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

Tablo 2.3’teki verilere göre, 2006 yılında gelir dağılımı en adaletsiz olan bölge 0,43 ile Ege iken; en adaletli olan bölge 0,34 ile Orta Anadolu’dur. 2015 yılı sonrası en yüksek adaletsizlik İstanbul’da yaşanmış ve Gini katsayısı 2019 yılında 0,43’e ulaşmıştır. 2019 yılında en iyi gelir dağılımına sahip bölge ise, 0,31 ile Doğu Marmara olmuştur.

Tablo 2.4. Türkiye’de kent-kır Gini katsayıları

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kent	0,415	0,394	0,395	0,405	0,389	0,394	0,391	0,392
Kır	0,406	0,375	0,378	0,38	0,379	0,385	0,377	0,365
Türkiye	0,40	0,39	0,39	0,39	0,38	0,38	0,38	0,38

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2013. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/>. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre gini katsayısı. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

Tablo 2.4’te yer alan verilere göre, 2006 yılında kentsel alandaki Gini katsayısı 0,415 iken, kırsal alanda 0,406 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, 2006 yılında kırsal bölgelerde daha eşitlikçi bir gelir dağılımı olduğunu söylemek mümkündür. 2013 yılına gelindiğinde ise, 2006 yılına kıyasla hem kent hem de kır için daha iyi bir gelir dağılımı söz konusudur.

Tablo 2.5. Türkiye’de yıl bazlı kent-kır P80/P20 analizi

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kent	8,6	7,5	7,5	7,9	7,3	7,4	7,2	7,2
Kır	8,3	6,9	6,8	7,2	7,1	7,4	7,2	6,5
Türkiye	8,1	7,1	7,1	7,4	6,9	7	6,9	6,8

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2013. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/>. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre P80/P20 oranı. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

Tablo 2.5’te en zengin %20’lik kesimin toplam gelirden aldığı payın en yoksul %20’lik kesimin gelirine oranının kent-kır dağılımı görülmektedir. Buna göre, kentsel alanda 2013 yılına dek küçülme eğilimi devam etmiş, 2013 yılında P80/P20 oranı 7,2 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal alanda ise, 2006 yılında 8,3 olan oran, kentsel alana kıyasla daha düşük düzeyde seyretmiş ve 2013 yılında 6,5 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2.6. Türkiye’de eğitim düzeyine göre yıllık ortalama esas iş gelirleri

Eğitim Düzeyi	2006	2010	2012	2014	2016	2017	2018	2019
Toplam	8.754	12.558	15.157	19.051	24.976	28.299	30.748	34.733
Okur-yazar olmayanlar	3.269	4.541	6.111	7.782	10.815	11.581	12.043	14.129
Bir okul bitirmeyenler	4.947	5.857	7.471	10.433	13.204	15.306	16.835	18.279
Lise altı eğitimliler	7.267	9.619	11.528	14.137	18.471	21.388	23.437	26.833
Lise ve dengi mezunları	10.449	13.475	15.649	19.385	24.829	28.260	30.485	34.115
Yükseköğretim mezunları	15.152	22.807	26.756	32.480	39.536	43.821	46.755	51.888

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2019, Hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020) Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır. Tabloda yer alan rakamlar, TL olarak belirtilmektedir.

Tablo 2.6’da Türkiye’de eğitim düzeyine göre gelir dağılımının 2006-2019 yılları arası seyri yer almaktadır. Buna göre, yıllık ortalama esas iş gelirleri, 2006 yılı için okur-yazar olmayan kesim için 3.269 TL, lise ve dengi mezunları için 10.449 TL, yükseköğretim mezunları için ise, 15.152 TL’dir. Görüldüğü üzere, eğitim seviyesi arttıkça ortalama gelirden de artış yaşanmaktadır.

Tablo 2.7’de verilen cinsiyet bazlı gelir dağılımı verilerine göre,2006 yılı için erkeklerin yıllık ortalama gelirleri 9.297 TL, kadınların ortalama gelirleri ise 6.453 TL’dir. Her yıl için erkeklerin yıllık ortalama gelirleri kadınlara oranla yüksektir. Eğitim seviyeleriyle birlikte değerlendirildiğinde, her bir eğitim düzeyi için, erkeklerin gelirleri her zaman kadınlardan yüksek olmaya devam etmiştir. (Tablo 2.7) Bu verilere göre, Türkiye’de cinsiyet bazında gelir eşitsizliği devam etmektedir.

Tablo 2.7. Türkiye’de eğitim düzeyi ve cinsiyete dayalı yıllık ortalama esas iş gelirleri

ERKEK	2006	2010	2012	2014	2016	2017	2018	2019
Toplam	9.297	13.202	15.962	20.074	26.438	29.742	32.589	37.072
Okur-yazar olmayan	3.831	5.703	7.637	9.619	12.338	13.423	13.684	17.305
Bir okul bitirmeyen	5.373	6.401	8.065	11.533	15.183	16.792	18.567	20.506
Lise altı eğitilmiş	7.838	10.353	12.498	15.369	20.032	23.049	25.311	29.149
Lise ve dengi mezunu	11.180	14.394	16.680	20.760	27.073	29.814	32.555	36.678
Yükseköğretim mezunu	16.160	25.017	28.993	35.398	43.598	48.811	52.145	57.848
KADIN	2006	2010	2012	2014	2016	2017	2018	2019
Toplam	6.453	10.034	12.363	15.681	20.645	24.003	25.405	28.214
Okur-yazar olmayan	2.659	3.270	4.739	5.897	9.289	9.936	10.839	11.852
Bir okul bitirmeyen	3.403	3.537	5.553	7.105	8.509	11.173	12.840	13.576
Lise altı eğitilmiş	3.729	5.207	6.534	8.339	11.345	13.756	15.233	17.431
Lise ve dengi mezunu	7.082	9.955	11.760	14.033	17.107	22.794	23.277	25.049
Yükseköğretim mezunu	13.029	18.447	22.483	27.206	32.847	35.836	37.899	42.238

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2019, Hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020) Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır. Tabloda yer alan rakamlar, TL olarak belirtilmektedir.

Tablo 2.8. Türkiye’de yaşa göre gelir dağılımı

Yaş Grubu	Yıllık Ortalama Brüt Gelir (TL)			
	2006	2010	2014	2018
Toplam	14 252	19 694	27 830	49 001
<16	6 442	9 509	13 781	(0)
16-19	7 458	10 428	16 226	28 117
20-24	9 053	12 762	18 885	33 316
25-29	11 662	16 487	23 579	42 698
30-34	14 925	19 894	28 760	49 172
35-39	16 349	21 858	32 304	52 058
40-49	18 204	23 764	32 129	56 109
50-59	21 830	28 531	31 940	53 892
60+	26 657	34 875	46 761	60 663

Kaynak: TÜİK, Kazanç Yapısı Anketi. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 24.03.2021) (0): Gözlem değeri öngörülenden az olduğu için bilgi verilememiştir.

Bireylerin yaş gruplarına göre kazandıkları yıllık ortalama brüt geliri göstermekte olan Tablo 2.8’e göre en yüksek yıllık ortalama brüt gelire sahip yaş aralığı, incelenen dönemdeki tüm yıllar için 60 yaş ve üzeri kesimde yoğunlaşmıştır.

Tablo 2.9. Türkiye’de bireylerin mesleklerine göre gelir dağılımı

Meslek Grupları	Birey Sayısı %		Bireylerin Toplam Geliri* (%)		Ortalama Birey Geliri (TL)**	
	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Yıllar	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Toplam	100	100	100	100	1.763.007	59.571.696
İlmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve ilgili diğer meslekler	5.3	4.43	10.00	7.46	3.239.419	103.353.837
Girişimci, direktör, üst kademe yöneticisi	2	1.98	8.69	7.29	7.830.413	225.847.726
İdari personel	4.67	3.64	5.19	4.71	1.965.862	79.321.567
Ticaret ve satış personeli	8.2	7.44	15.90	18.66	3.438.742	154.027.657
Hizmette çalışanlar	6.4	6.42	6.17	6.75	1.704.715	64.565.297
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı, avcılar	44.4	44.6	24.43	20.08	971.245	27.652.007
Tarım-dışı çalışanlar, ulaştırma makinaları kullananlar	20.6	19.7	19.38	20.37	1.661.718	63.552.598
Mesleğe atanmayanlar	0.6	0.61	0.79	0.83	2.392.095	83.403.848
İktisaden faal olmayıp gelir elde edenler	8.1	11.2	9.45	3.85	2.063.468	75.684.510

Kaynak: 1987 ve Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri, DİE. 1987’de fertlerin elde ettikleri toplam gelir dahildir; 1994’de ise çalışan fertlerin esas iş, diğer fertlerin faaliyet dışı gelirleri dahil edilmiştir. Gelirler, 1987 ve 1994 yılı cari değerleridir. Tabloda yer alan meslekler, esas iş bazındadır.

Tablo 2.9’daki verilere göre, 1987 yılında Türkiye’de ilmî ve teknik personellerin oranı %5,3 iken 1994 yılına gelindiğinde bu oran düşmüştür. Bu gelişmeye paralel olarak, bu gruptaki bireylerin toplam gelirden aldıkları pay da aynı şekilde azalmıştır. Girişimci bireylerin oranları, her iki yılda da hemen hemen aynı ölçülerde kalmış ancak toplam gelirden aldıkları payda gerileme görülmüştür. İdarî personeller ile ticaret ve satış elemanlarının oranında da düşüş yaşanmış ancak ticaretle uğraşanların millî gelirden aldıkları pay artmıştır.

Tarımla uğraşanlarda ise, her iki yıl için ciddi bir değişim olmamıştır. Hizmet alanında çalışan elemanların oranı ile millî gelirden aldıkları pay, her iki yıl içinde % 6 civarında seyretmiştir. Tablodaki verilere göre, birey başına geliri en yüksek kesimin her iki yıl için de girişimciler olduğu görülmektedir. En düşük gelire sahip kesimi ise, tarım sektörü çalışanları oluşturmaktadır.

Tablo 2.10. %20'lik gelir gruplarının millî gelirden aldıkları pay

Yıl	En Düşük %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	En Yüksek %20	Gini Katsayısı	P80/P20
1983	2,7	7	12,6	21,9	55,8	0,52	20,6
1986	3,9	8,4	12,6	19,2	55,9	0,5	14,3
1987	5,2	9,6	14,1	21,2	49,9	0,43	9,6
1994	4,9	8,6	12,6	19	54,9	0,49	11,2
2002	5,3	9,8	14	20,8	50,1	0,44	9,4
2003	6	10,3	14,5	20,9	48,3	0,42	8,1
2004	6	10,7	15,2	21,9	46,2	0,4	7,7
2005	6,1	11,1	15,8	22,6	44,4	0,38	7,3
2006	5,1	9,9	14,8	21,9	48,4	0,4	8,1
2007	5,8	10,6	15,2	21,5	46,9	0,39	7,1
2008	5,8	10,4	15,2	21,5	46,9	0,39	7,1
2009	5,6	10,3	15,1	21,5	47,6	0,39	7,4
2010	5,8	10,6	15,3	21,9	46,4	0,38	6,9
2011	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7	0,38	7
2012	5,9	10,6	15,3	21,7	46,6	0,38	6,9
2013	6,1	10,7	15,2	21,4	46,6	0,38	6,8
2014	6,2	10,9	15,3	21,7	45,9	0,38	6,9
2015	6,1	10,7	15,2	21,5	46,5	0,39	7,2
2016	6,2	10,6	15	21,1	47,2	0,4	7,4
2017	6,3	10,7	14,8	20,9	47,4	0,4	7,5
2018	6,1	10,6	14,8	20,9	47,6	0,4	7,8
2019	6,2	10,9	15,2	21,4	46,3	0,39	7,4
2020	5,9	10,6	14,9	21,1	47,5	0,41	8

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, s. 19. ve TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerinden derlenmiştir. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.01.2020)

Tablo 2.10'da, Türkiye'de %20'lik gelir gruplarının millî gelirden aldıkları paylar gösterilmektedir. 1983 yılında en yoksul %20'lik kesimin gelirden aldığı pay %2,7 iken, en zengin %20, %55,8 oranında bir pay elde etmiştir. Aynı yıl Gini katsayısı 0,52 olarak gerçekleşmiş olup gelir dağılımındaki eşitsizliğin geldiği nokta P80/P20 analizinde de 20,6 ile açıkça görülmektedir¹¹. 1986 yılında ise, en yoksul kesimin payı nispeten artış göstermiş olup dördüncü %20'nin payında azalma gerçekleşmiştir. En zengin kesimin payı artmış, bununla birlikte Gini katsayısında ve P80/P20 analizinde nispeten bir iyileşme görülmektedir. 1987 yılına gelindiğinde, en kırılğan gelir grubunun payı %5,2'ye çıkmış, en zengin gelir

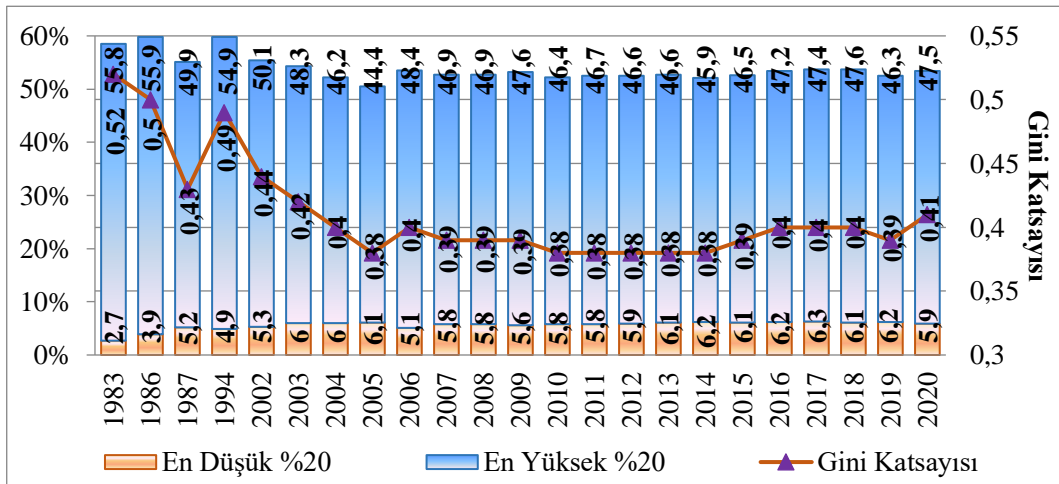
¹¹ Bir ekonomide en zengin kesim ile en yoksul kesim arasındaki gelir farklılığı oranı 10 kata geldiğinde, ülkede çeşitli ekonomik buhranlar ve sosyal patlamalar baş gösterebilmektedir (Şener, 2006: 466). Türkiye'de çeşitli yıllarda bu orana ulaşılmasına rağmen buhranların ve sosyal patlamaların yaşanmamış olma sebebi, kırsal kesimden sağlanan gelirlerle birlikte dinî inançların gerektirdiği kurumların varlığı olarak belirtilmektedir (Akbulut, 2015: 40).

grubu hariç orta gelire sahip kesimde de nispeten iyileşme yaşanmıştır. Buradan hareketle, Gini katsayısı ve P80/P20 analizinde de eşitsizliğin azaldığı görülmektedir. Türkiye'nin ekonomik kriz yaşadığı 1994 yılında ise, önceki yıllarda yaşanan iyileşmeler tersine çevrilerek kırılgan kesim daha yoksul, zengin kesim ise daha zengin bir hâle bürünmüştür. Öyle ki, Gini katsayısı bu yılda 0,49'a yükselmiştir.

2002 yılına bakıldığında, Gini katsayısında nispi iyileşme yaşanmış, yoksul kesimin gelirden aldığı pay artmış ve zengin kesimin payı düşmüştür. P80/P20 oranı da olumlu seyretmiştir. 2007 ila 2020 yılları arası yoksul kesimin aldığı pay ortalama %6 bandında; zengin kesimin payı ise %47 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında yeniden 0,40'a ulaşan Gini katsayısı, süregelen gelir dağılımındaki iyileşmenin nispeten bozulduğunu, yoksul kesim ile orta gelirli kesimin millî gelirden aldıkları payların düştüğünü göstermektedir.

Türkiye'nin 36 yıllık kişisel gelir dağılımı bir bütün olarak incelendiğinde, en az değişimin üçüncü ve dördüncü %20'lik gelir grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. En büyük ilerleme, en kırılgan %20'lik dilimde ve en zengin %20'lik dilimde gerçekleşmiştir.

Grafik 2.18. Türkiye'de en yoksul ve en zengin %20'lik gelir dilimlerinin millî gelirden aldığı pay

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, s. 19. ve TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayısı verilerinden derlenmiştir. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

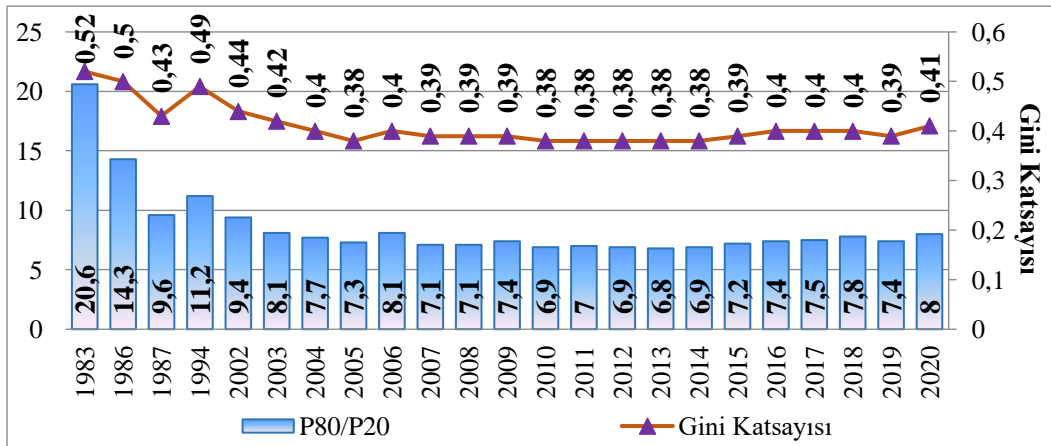
Grafik 2.18'de Türkiye'de millî gelirden en yüksek ve en düşük pay alan %20'lik gelir gruplarının ve Gini katsayısının yıllar itibariyle değişimine yer

verilmiştir. Buna göre, en yoksul kesimin milli gelirden aldığı pay geçen süreçte artış göstermiş, en zengin kesimin payı ise azalmıştır. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizliğin azalması sebebiyle olumlu bir gelişmedir.

Öte yandan, 2006 yılında en zengin %20'lik kesimin payında artış yaşanmıştır. Bu değişimin temel sebebi olarak, özellikle en zengin kesimi etkileyen ve 1 Ocak 2006 yılından itibaren uygulanan Kurumlar Vergisinin, %30'dan %20 oranına çekilmesi gösterilebilir.

2007 yılı ve sonrasında yoksul kesimin aldığı pay tekrar artışa geçmiş, zengin kesimin payında ise düşüşler genel olarak devam etmiştir. 2020 yılına gelindiğinde, en kırılgan kesim, millî gelirden %5,9'luk bir pay alırken, zengin kesimin payı %47,5 olarak gerçekleşmiştir. Gini katsayısı ise, genel itibariyle en yoksul kesimin milli gelirden aldığı payların paralelinde gelişme göstermiş; 1983 yılında 0,52 iken, 2005 yılında 0,38; 2020 yılı için ise, 0,41'e ulaşmıştır. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artışı şeklinde yorumlanmaktadır.

Grafik 2.19. Türkiye'de P80/P20 analizi

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, s. 19. ve TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerinden derlenmiştir. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 20.12.2020)

Grafik 2.19'da, Türkiye'de P80/P20 oranları verilmiştir. Buna göre, 1983 yılında en zengin %20'lik kesimin aldığı payın en düşük %20'lik kesimin payına oranı 20,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1987'ye gelindiğinde 9,6'ya kadar düşmüştür, 2006 yılından 2020 yılına dek düşüş eğilimi devam etmiştir. Özellikle 2006 yılı sonrası en zengin %20 ile en kırılgan %20 arasındaki gelir dağılımı uçurumunun daralması neticesinde, Gini katsayısında da eş zamanlı düzelmeler görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ VE TÜRKİYE

Geçmişten günümüze sürekli olarak değişen ve kendini yenileyen eğitim ve sağlık kavramları, bir ülkenin gelişimi açısından takip edilmesi ve üzerinde önemle durulması gereken temel göstergelerdendir. Özellikle gelir dağılımı ile ilişkilendirildiklerinde, oluşturdukları kamusal nitelik sebebiyle mevcut eğitim ve sağlık göstergelerinin ve ülkelerin bu alanlarda yapmış oldukları harcamaların yıllar itibariyle analizi, bu ilişkinin etkilerini ve etkilerin ne yönde geliştiğini ifade etmektedir.

3.1. Bir Refah Göstergesi Olarak Eğitim Kavramı

TDK'ya göre, çocukların ve genç kesimin toplumda bir yer edinebilmeleri amacıyla gereken bilgi ve becerileri elde etmeleri ve kişiliklerini oluşturup geliştirebilmeleri açısından onlara yardım eden bir kavram olarak ifade edilen eğitim (TDK); geçmişten günümüze dek yapılan pek çok genel geçer tanımla hemen hemen aynı niteliği barındırmaktadır.

Tarihe bakıldığında, ilk olarak Platon ve hocası Sokrates'in eğitim anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Sokrates'e göre eğitim anlayışının merkezinde insan olmalı; Platon'a göre ise, merkezde iktidar yer almalıdır. Sokrates'in eğitim anlayışı, bireyin kendini tanıması yani erdemli olması ile bilgiye ulaşmasından geçmektedir. Bir diğer ifadeyle, eğitilmiş birey aynı zamanda erdemlidir (Demirci, 2007: 109). Yine Sokrates'e göre bilgi, insana doğuştan verilmektedir, ortaya çıkarılması için ise eğitim gereklidir. Yani eğitim kavramı, insanda başından beri var olan bilginin hatırlanmasıdır (Demirci, 2007: 112). Platon ise, eğitim kavramını Sokrates'ten farklı olarak bireylerin kendilerine uyan toplumsal bir statüde bulunmalarını sağlamak olarak ifade ederek üç sınıfa ayırdığı toplumda en aşağıda yer alan ve yöneticilik vasfına sahip olmayan sınıfın eğitiminde, yalan söylemenin dahi soylu olabileceğini belirtmiştir (Demirci, 2007: 118). Bu soylu yalanın sebebini, alt tabakanın toplumdaki yerini kabullenebilmesi olarak ileri sürmüştür. Aristoteles de

tıpkı Platon gibi, eğitimi devletle özdeşleştirerek insanın bireysel amaçlar için değil, devlet için yaratıldığını ileri sürmüştür.

Aydınlanma çağı düşünürlerinden biri olan ve empirist (*deneyci*) akımı benimseyen John Locke'a göre, bazı bilgilere doğuştan sahip olunması, eğitimin gereksizliği anlamına gelmekte olup aslında zihin, doğduğu anda adeta **boş bir levha** olarak kabul edilmeli ve böylece tüm bilgi ve birikimlerin sonradan çeşitli duyularla elde edildiği çıkarımı yapılmalıdır (Özgözü, 2020: 96). Buna göre, özellikle çocuk zihni kolaylıkla şekillendirilebileceği için eğitim tam da bu noktada devreye girerek bireyin hayatını pratik bilgiler ışığında kolaylaştırabilmektedir. Locke'a göre eğitimin temel hedefi olan erdem olgusunun çocuğa kazandırılabilmesi için çocuğun evde eğitilmesi daha avantajlıdır ve bu eğitimin mümkün olabilecek en küçük yaşta başlaması gerekmektedir (Özgözü, 2020: 101). Locke'un skolastik düşünceye¹² karşı çıkması ve aklı baz alan yenilikçi eğitimi savunması, başta İngiltere olmak üzere çeşitli ülkelerde büyük yankılar uyandırmıştır.

Eğitim hakkında önemli fikirlere imza atan bir diğer isim, Alman düşünür Immanuel Kant'tır. Kant'a göre eğitime gereksinim duyan tek varlık olan insanın eğitilmesindeki ana hedef, kişiliğin oluşturulmasıdır (Özgözü, 2020: 100). Eğitilmiş insan, yeteneklerini ortaya çıkaracak, toplumdaki yerini bulacak ve aynı zamanda ahlaki terbiyeye de kavuşarak donanımlı bir bireye dönüşecektir. Buradan hareketle, Kant'ın eğitim tanımı bireylerin kişiliklerini oturturmasından ahlaklı olmasına dek oldukça geniş bir bakış açısına sahiptir.

Bertrand Russell ise, eğitim kavramını dar ve geniş anlamda tanımlamaktadır. Dar anlamda eğitim, birçok konuda birçok bilginin verilmesi, bir diğer deyişle öğretim anlamına gelirken; geniş anlamda öğretim ve bireysel tecrübeleri kapsamaktadır (Özgözü, 2020: 100). William Godwin'e göre ise, insan aklı yalnızca okulla sınırlı kalmayıp toplumdaki her kuruma nüfuz etmeli ve eğitim sistemi devletin mevcut ideolojisine göre şekillenmemelidir (Toker, 2012: 136).

Günümüzde eğitim kavramı, hem bireysel hem de toplumsal refah artışına neden olan ve bireyin topluma faydalı olabilmesine hizmet eden önemli bir yatırım olarak nitelendirilebilir. Öyle ki, eğitim sayesinde toplumsal değişimlerin yaşanması ve bunlara adaptasyon süreci bir yana, yaşanan değişimlere katkı

¹² Skolastik düşünce, Orta Çağ döneminde kiliselerin toplum üzerinde yarattığı etkiden hareketle, özgür düşünmenin, bilimin ve aklın kullanılmadığı karanlık bir dönemi temsil etmektedir.

sağlanabilmesi de söz konusudur. Eğitimin faydası öncelikle bireysel olacağından, kişinin kendini geliştirmesi ve bilinçli bir vatandaş olması, toplumsal bir görev niteliği taşımaktadır. Eğitimin bir diğer önemi, kuşkusuz ekonomiye olan faydasında gizlidir. Nitelikli beşerî sermaye ihtiyacının karşılanması, nitelikli bir eğitim sistemi ile mümkün olabilmektedir.

3.1.1. Kamu Ekonomisinde Eğitimin Yeri

Geçmişten günümüze, devletlerin görev ve yetkilerinde çeşitli değişimler söz konusu olmuştur. Ancak 1929 Büyük Buhranı'ndan edinilen tecrübe ile devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalesinin gerekliliği ortaya konmuştur.

Devletin eğitim alanında varlığını sürdürmesinin nedeni, eğitimin yarı kamusal bir hizmet olmasıdır. Yarı kamusal mal ve hizmetler, genelde kamu tarafından sunulmasının yanında, bazı alanlarda özel kesim tarafından da sunulabilmektedir.

Yarı kamusal mal ve hizmetler, bölünebilir ve fiyatlandırılabilir olmaları ile kısmen özel mal ve hizmetlerin özelliklerine, pozitif dışsallık yaratmaları açısından ise kamusal mal ve hizmetlere benzemektedir.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin özellikleri;

- Faydaları bölünebilen,
- Fiyatlandırılabilen,
- Talep ortaya çıkaran,
- Hem bireysel hem de kamusal faydanın söz konusu olduğu,
- Tüketimlerinde rekabetin olduğu,
- Tüketimleri zorunlu tutulabilen mal ve hizmetler

şeklinde özetlenebilir (İpek, 2014: 13).

Yarı kamusal mal ve hizmetler, ilgili mal ve hizmetlerden hangi bireyin ne ölçüde faydalanacağı belli olduğu için bölünebilme özelliği taşımaktadır. Ayrıca, fiyatlandırılabilen olup fiyatlar yararlanılan mal ve hizmetlerin değerinden bazen fazla bazen de düşük olabilmektedir. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde siyasal karar alma mekanizması ve talep mekanizması etkindir. Öyle ki, toplumdaki bireyler özel okulda veya devlet okulunda eğitim alabilmekte, bunun için talepte bulunabilmektelerdir. Eğer özel okulda eğitim almak isterlerse, belirli bir ücret karşılığında bu hizmetten faydalanabilmektedirler. Devlet okullarında ise,

eğitim için herhangi bir ücret ödemezler. Görüldüğü üzere, özel okul talebi talep mekanizmasıyla ilgiliyken; devlet okulunda eğitim görme talebi, siyasal karar alma mekanizması ile ilgilidir. Bir diğer yarı kamusal mal ve hizmet özelliği, tüketimlerinde rekabet olmasıdır. Örneğin, yüksek öğrenim isteyen bir öğrencinin üniversite sınavına girmesi, yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde rekabet özelliğini vurgulamaktadır.

Devletin eğitime müdahale etme nedenleri arasında gelir dağılımında adaletsizliğin önüne geçmek, eğitimde pozitif dışsallık ile yurttaşlık bilincini arttırmak ve akabinde verimliliğin artması, hanehalkının toplam faydasını azamiye çıkarmasındaki başarısızlığın önüne geçmek gibi birçok faktör vardır. Eğitime doğrudan müdahaleye en yaygın örnek, eğitim hizmetinin kamu tarafından verilmesidir. Bazen de eğitim hizmetinin sadece finanse edilmesi veya düzenlenmesi şeklinde dolaylı olarak gerçekleşebilmektedir.

Dışsallık olgusu, kamunun eğitim hizmetlerine müdahalesinde temel gerekçe olarak kabul edilmektedir. Bir diğer ifadeyle, devlet müdahalesini destekleyenler, eğitim hizmeti alan bireyle birlikte ayrıca bireyin yer aldığı toplumun da fayda sağlayacağını öne sürmektedir (*bireysel fayda + toplumsal fayda = pozitif dışsallık*). Dışsallıklar ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi amacı, kamunun eğitim hizmetlerine müdahalesindeki temel iki gerekçeyi oluşturmaktadır.

3.1.2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bazı Eğitim Göstergeleri

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve eğitim düzeyinin yükselmesi gibi çeşitli eğitim kazanımları, ülkelerin gelişmişlik seviyelerini belirlemede bilgi vermektedir.

OECD'nin yayınladığı temel eğitim göstergelerinden biri, PISA (*Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı*)'dır. PISA, 15 yaşındaki çocukların fen, okuduğunu anlama ve matematik alanlarında bilgi ve becerilerini günlük hayatta kullanma yeteneklerini ölçmekte olup ülkelerin eğitim kaliteleri hakkında uluslararası karşılaştırmalar yapmaya imkan vermektedir.

OECD'ye göre, PISA'da yer alan fen performansı, soru belirleme, yeni bilgi ve beceriler edinme, bilimsel olayları açıklama ve bilimsel konularda kanıtla dair sonuçlar çıkarmak üzere, çocukların bilimsel bilgi ve okuryazarlığını ölçmektedir.

Okuma performansı ise, çeşitli hedeflere ulaşma, bilgi ve potansiyeli geliştirme ve topluma katılım amacıyla yazılı metinleri anlama, kullanma ve aktarabilme kapasitesini ölçmeye dayalıdır. Matematik performansı, matematiği tanıma, tahminde bulunma ve açıklama gibi çeşitli matematiksel formüller oluşturma, kullanma ve yorumlamaya bağlı matematiksel okuryazarlığı ölçmektedir.

Tablo 3.1. Seçilmiş OECD ülkelerinde PISA sonuçları

	2006			2012			2018		
	Fen	Okuma	Mat.	Fen	Okuma	Mat.	Fen	Okuma	Mat.
ABD	489	-	474	497	483	481	502	494	478
Almanya	516	475	504	524	486	514	503	486	500
Avustralya	527	495	520	521	495	504	503	487	491
Belçika	510	482	520	505	492	515	499	482	508
Birl. Krallık	515	480	495	514	487	494	505	494	502
Danimarka	496	480	513	498	480	500	493	486	509
Finlandiya	563	521	548	545	494	519	522	495	507
Fransa	495	470	496	499	483	495	493	480	495
Hollanda	525	495	531	522	498	523	503	470	519
İspanya	488	443	480	496	474	484	483	-	481
İsveç	503	488	502	485	458	478	499	489	502
İtalya	475	448	462	494	471	485	468	464	487
Japonya	531	483	523	547	527	536	529	493	527
Kanada	534	511	527	525	506	518	518	506	512
Meksika	410	393	406	415	411	413	419	415	509
Norveç	487	462	490	495	481	489	490	476	501
Polonya	498	487	495	526	497	518	511	495	516
Portekiz	474	455	466	489	468	487	492	480	492
Türkiye	424	427	424	463	453	448	468	453	454
Yunanistan	473	432	459	467	452	453	452	437	451
OECD Ort.	496,7	469,8	491,8	501,3	479,8	492,7	492,6	478	497,1

Kaynak: OECD Database. <https://data.oecd.org/pisa/science-performance-pisa.htm>, <https://data.oecd.org/pisa/reading-performance-pisa.htm>, <https://data.oecd.org/pisa/mathematics-performance-pisa.htm#indicator-chart>. (E.T: 19.03.2021) OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3.1’de, OECD’nin yapmış olduğu farklı yıllardaki PISA sonuçları verilmiştir. Verilerden hareketle, 2006 yılında OECD ortalaması fen performansı için 496,7 puan iken, bu puanın altında yer alan ülkeler ABD, Danimarka, Fransa, İspanya, İtalya, Meksika, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’dır. Aynı yıl için okuma performansına bakıldığında, OECD ortalamasının altında kalan ülkeler İspanya, İtalya, Meksika, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’dır. Matematik için ise, 491,8 puan olan ortalamasının altındaki ülkeler ABD, İspanya, İtalya, Meksika, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’dır.

Öte yandan, her bir gösterge için ortalamanın altında kalan ülkeler, İspanya, İtalya, Meksika, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan olmuştur. 2018 yılı PISA sonuçlarında ise, fen performansında OECD ortalaması 492,6 olarak belirlenmiş, İspanya, İtalya, Meksika, Türkiye ve Yunanistan, bu puanın altında kalmıştır. Okuma performansında ise, Hollanda, İtalya, Meksika, Türkiye ve Yunanistan, ortalama puan olan 478'in altında puan almıştır. Matematik alanında ise, ABD, İspanya, İtalya, Türkiye ve Yunanistan, 497,1 puan olarak belirlenen ortalamanın altında kalan ülkeler olmuştur.

Tablo 3.2. Seçilmiş OECD ülkelerinde 25-34 yaş arası yüksek öğrenim görmüş nüfus

	2000	2002	2005	2008	2010	2012	2015	2016	2017	2018	2019
ABD	38,1	39,3	39,4	41,6	42,3	44	46,5	47,5	47,8	49,4	50,4
Almanya	22,3	21,7	22,5	23,9	26,1	29	29,6	30,5	31,3	32,3	33,3
Avustralya	31,4	35,8	38,1	42	44,4	47,2	48,5	49,3	52	51,4	52,5
Belçika	36	37,6	40,6	42,3	43,8	43	43,1	44,3	45,7	47,4	47,3
Birl. Krallık	28,9	31,4	35,3	43,3	46	47,9	49,9	51,8	51,6	50,8	51,8
Danimarka	29,3	32,4	39,8	36,2	37,6	40,2	44,5	44,6	45,5	45,8	47,1
Finlandiya	38,7	-	37,5	38,3	39,2	39,7	40,5	41,1	41,3	41,3	41,8
Fransa	31,4	36,1	39,8	40,8	42,9	42,9	44,7	44	44,3	46,9	48,1
Hollanda	26,6	28,3	35,4	39,8	40,8	43	45,1	45,2	46,6	47,6	49,1
İspanya	34	37,5	40,7	40	40,3	40,4	41	41	42,6	44,3	46,5
İsveç	33,6	39,2	37,3	40,8	42,2	43,5	46,4	47,2	47,4	47,5	48,4
İtalya	10,4	12,5	16,1	19,9	20,7	22,3	25,1	25,6	26,8	27,7	27,7
Japonya	47,8	51	53,2	55,1	56,7	58,6	59,6	60,1	60,4	60,7	61,5
Kanada	48,4	51,6	53,7	55,6	56,2	57,1	59,2	60,6	60,9	61,8	63
Meksika	17,5	18,6	14,9	16,4	17,7	20	20,8	21,8	22,6	23,4	23,6
Norveç	-	-	40,9	45,6	47,3	45	48,1	48,6	48,3	48,2	48,7
Polonya	14,2	16,8	25,5	32,1	37,1	40,8	43,2	43,5	43,5	43,5	43,5
Portekiz	12,9	15,4	19,1	23,2	24,8	28,3	33,1	35	34	35,1	37,4
Türkiye	8,9	10,5	12,5	15,5	17,4	21	27,5	30,5	31,6	33,3	35,3
Yunanistan	23,9	23,7	25,7	28,5	31,2	35	40,1	41	42,5	42,8	42,4
OECD Ort.	28,1	30	33,4	36	37,7	39,4	41,8	42,7	43,3	44,1	45

Kaynak: OECD Database, <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm>. (E.T: 19.03.2021) OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Tabloda yer alan nüfus dağılımı, yüzdeler olarak gösterilmektedir.

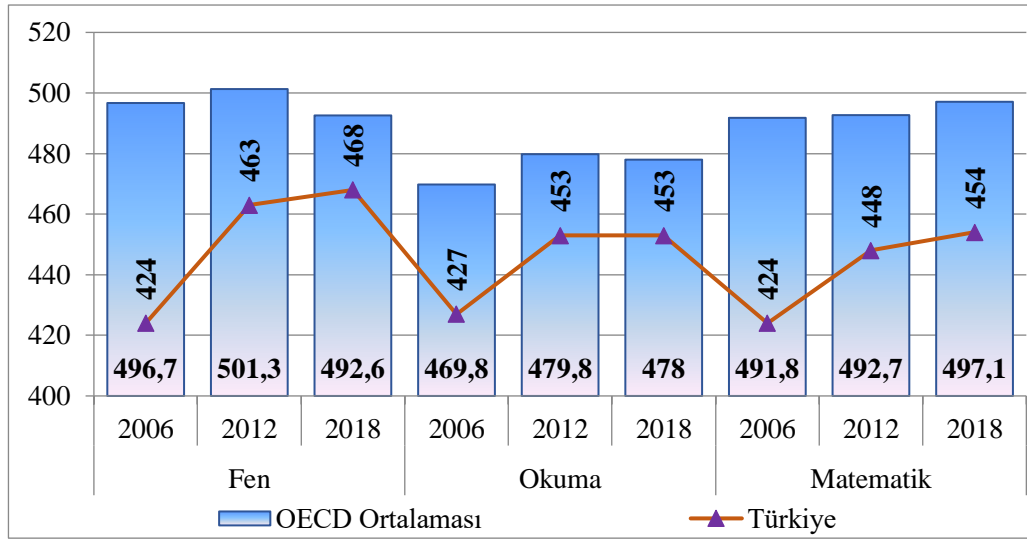
OECD'nin eğitim göstergelerinden bir diğeri, belirli bir yaş aralığında olup yüksek öğrenim görmüş nüfusun aynı yaş grubuna oranıdır. Bu göstergenin yer aldığı Tablo 3.2, ilgili yaş aralığında yer alan toplam nüfusun yüzde kaçının yüksek öğrenim gördüğünü göstermektedir. Buna göre, 2000 yılında OECD ortalaması %28,1 olarak belirlenmiş, bu yüzdenin altında kalan ülkeler, Almanya, Hollanda, İtalya, Meksika, Polonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan olmuştur.

Öte yandan, ABD, Hollanda, İtalya, Japonya, Kanada, Polonya ve Türkiye’de 2000-2019 yılları arası düzenli artış gerçekleşmiştir. Ayrıca, Almanya ve Yunanistan’da 2002 yılı için, Finlandiya, İsveç ve Meksika’da 2005 yılı için, Danimarka ve İspanya’da 2008 yılı için, Belçika ve Norveç’te 2012 yılı için, Fransa’da 2016 yılı için, Birleşik Krallık, Norveç ve Portekiz’de 2017 yılı için, Avustralya, Birleşik Krallık ve Norveç’te 2018 yılı için ve son olarak Belçika ve Yunanistan’da 2019 yılı için 25-34 yaş aralığında olan yüksek öğrenim görmüş nüfusun toplam nüfusa oranında düşüş yaşanmıştır.

3.1.3. Türkiye’de Seçilmiş Eğitim Göstergeleri

Türkiye’nin PISA sonuçları, OECD ortalaması ile karşılaştırmalı olarak yıllar itibariyle Grafik 3.1’de verilmiştir.

Grafik 3.1. Türkiye’de PISA sonuçları

Grafik 3.1’e göre, fen performansında 2006 yılında ortalama 424 puan elde eden 15 yaşındaki çocuklar; 2012 yılında 463, 2018 yılında ise 468 puana ulaşmıştır. Okuduğunu anlama performansında ise, 2006 yılı için 427 puana sahip olan Türkiye, 2012 ve 2018 yılları artış yaşayarak 453 puana yükselmiştir. Matematik alanında 2006 yılı için ortalama 424 puana sahip olan Türkiye, 2012 yılında 448 ve 2018 yılında 454 puan alarak düzenli bir artış gerçekleştirmeyi başarmıştır.

Tablo 3.3. Bitirilen eğitim düzeyine göre nüfusun dağılımı

	(%)								
25 yaş+ nüfus	2008	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Okuryazar Olmayan	11,3	8,5	6,1	5,6	5,4	5,1	4,8	4,4	4
Bir Öğretim Kurumundan Mezun Olmayan	6,2	5,5	6,5	6,4	6,2	5,9	5,6	5,3	4,9
İlkokul	42,7	36,6	34,6	32,3	31,6	29,3	28,4	26,3	24,8
İlköğretim	0,9	8,3	11,3	11,6	11,4	12,6	13,3	14,3	11,3
Ortaokul	7	7,4	6,5	7,8	7,7	8,6	8,4	8,7	12,3
Lise	15,4	17,5	18,7	19,1	19,5	19,5	19,8	20,4	21,2
Yüksekokul	8,3	9,8	11,7	13,9	15,5	16,3	16,7	17,3	18
Yüksek Lisans	0,6	0,9	0,9	1,3	1,4	1,4	1,8	2	2,1
Doktora	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Bilinmeyen	7,4	5,2	3,4	1,7	1,1	0,9	0,9	0,9	1

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2019. <https://data.tuik.gov.tr/>. (E.T: 22.03.2021)

Tablo 3.3'te TÜİK'in hazırlamış olduğu, 25 yaş üstü nüfus için bitirilen eğitim düzeyine göre nüfusun dağılım yüzdesi verilmiştir. Verilere göre, 25 yaş üzeri nüfusta ilköğretim mezunu olanların oranı 2008 yılında % 42,7 iken 2019 yılında % 24,8'e düşmüştür. Buna karşılık ilköğretim mezunu olanların oranı % 0,9'dan % 11,3'e, ortaokul mezunu olanların oranı % 7'den % 12,3'e, lise mezunu olanların oranı % 15,4'ten % 21,2'ye, yüksekokul mezunu olanların oranı % 8,3'ten % 18'e, yüksek lisans mezunu olanların oranı % 0,6'dan % 2,1'e, doktora mezunu olanların oranı ise % 0,2'den % 0,4'e yükselmiştir.

3.2. Bir Refah Harcaması Olarak Eğitim Harcamaları

Eğitim harcamaları, temelde toplum ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla nitelikli beşerî sermaye sağlama ve kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için, devletlerin yaptığı harcamalar olarak tanımlanabilmektedir. Eğitimin devlet tarafından finanse edilmesi, öğrencilerde fırsat eşitliği sağlama ve buna bağlı olarak eşitlikçi bir eğitim politikası sürdürme amacı taşımaktadır. Ancak her ne kadar fırsat eşitliği sağlanmak istense de, uygulamada gelir farklılıkları ve bireylerin tercihleri göz önüne alındığında bu eşitlik kısmen mümkün olabilmektedir. Örneğin, yoksul kesimde yer alan bir ailenin çocuğu yalnızca okula giderken, zengin kesimde yer alan bir ailenin çocuğu okul haricinde özel dersler alabilmekte ve dolayısıyla iki öğrenci karşılaştırıldığında, fırsat eşitliğinin sağlanamadığı açıkça

görülmektedir. Üstelik gelire bağlı değişiklik gösteren bu durum, bir sonraki nesile aktarılmakta ve bu kısır döngü süregelmektedir. Sonucunda ise, hâlihazırda var olan gelir dağılımındaki adaletsizlik devam etmekte hatta derinleşebilmektedir.

Eğitim hizmetlerine yönelik olarak yapılan kamusal harcamalarla yoksul ailelerin çocuklarının gelecekte çok daha iyi yaşam ve çalışma şartlarına sahip olabilmeleri, dolayısıyla daha yüksek gelir kazanabilmeleri sağlanabilir. Bir diğer ifadeyle, bu tür kamusal harcamaların gelir dağılımı için düzeltici etkisi önem taşımaktadır.

3.2.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Eğitim Harcaması Göstergeleri

Kamunun yaptığı eğitim harcamaları, OECD tarafından eğitim kurumlarına doğrudan yapılan harcamaları, hanelere verilen ve eğitim kurumlarınca yönetilen eğitimle ilgili sübvansiyonları içermektedir. Özel eğitim harcamaları ise, hanehalkı ve diğer özel kuruluşların kaynakları tarafından finanse edilen harcamalardır.

Eğitim harcaması göstergelerinden ilki, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyleri için kamunun ve özel kesimin yaptığı harcamalarının GSYİH'a oranlarıdır. Tablo 3.4'te, seçilmiş OECD ülkelerinde yapılan eğitim harcamalarının GSYİH'a oranlarına yer verilmiştir. Tablo 3.4'ten hareketle, geçen 15 yıllık süreçte hemen her ülkede ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde kamunun yapmış olduğu eğitim harcamalarında çeşitli dalgalanmalar yaşanmıştır. 2000 yılından 2015'e kadar kamu eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı en yüksek olan ülke Norveç iken, en düşük orana sahip ülke Türkiye olmuştur.

Özel harcamaların GSYİH'a oranı ise, ABD, Avustralya, Danimarka, Hollanda, Birleşik Krallık, İspanya, İsveç, İtalya, Kanada ve Meksika'da artış göstermiştir.

Tablo 3.4. İlköğretim ve ortaöğretime yapılan kamu eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı

	%									
	2000		2008		2010		2012		2015	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
ABD	4,3	1,5	3,6	1,8	3,6	1,9	3,3	2	3,2	2
Almanya	-	-	2,6	0,6	2,9	0,6	2,7	0,6	2,6	0,6
Avustralya	3,9	1,4	3,2	1,5	3,8	1,6	3,3	1,6	3,2	2
Belçika	-	-	4,1	0,3	4,1	0,3	4,2	0,3	4,1	0,3
Birl. Krallık	-	-	3	-	3,3	-	3,6	1,4	3,8	1,9
Danimarka	5,4	0,1	4	0,2	4,6	0,2	4,5	-	-	-
Finlandiya	5,1	0,1	3,6	0,1	3,9	0,1	3,9	0,1	4	0,1
Fransa	4,9	0,6	3,5	0,6	3,6	0,6	3,4	0,6	3,4	0,6
Hollanda	3,7	0,8	3	0,9	3,3	0,9	3,3	1	3,2	1
İspanya	3,7	0,5	2,8	0,5	2,9	0,5	2,7	0,7	2,7	0,8
İsveç	5,4	0,1	3,8	0,2	3,8	0,2	3,7	0,2	3,6	0,2
İtalya	3,6	0,3	3,1	0,4	3	0,4	2,8	0,4	2,8	0,5
Japonya	3,1	1,1	2,5	1,2	2,6	1,2	2,6	1,2	2,5	1,1
Kanada	4,3	1,1	3,1	1,3	3,3	1,5	3,2	1,5	3,2	1,6
Meksika	3,4	0,6	3	1	3,2	1,1	3,2	1,1	3,2	1,1
Norveç	6,5	0,1	4,6	-	4,9	0,1	4,6	0,1	4,6	0,1
Polonya	-	-	3,4	0,5	3,4	0,6	3,1	0,6	2,9	0,5
Portekiz	4,6	-	3,3	-	3,7	-	3,5	1,2	3,4	0,9
Türkiye	2,5	-	2,1	-	2,4	-	2,6	1	2,5	1
Yunanistan	3,1	0,2	-	-	-	-	2,6	0,3	2,7	0,3

Kaynak: OECD Database, <https://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm#indicator-chart>, <https://data.oecd.org/eduresource/private-spending-on-education.htm#indicator-chart>. (E.T: 24.03.2021)

Eğitim harcamalarına yönelik bir diğer gösterge, yükseköğretime yapılan harcamaların kamu sektörü ve özel sektör arasındaki dağılımıdır. Bu gösterge, Tablo 3.5'te yer almaktadır. Buna göre ABD, Avustralya ve Japonya'da özel sektör ön plandayken, diğer ülkelerde kamu sektörü ağırlıklıdır. Türkiye'de ise, 2000 yılında kamunun yükseköğretim eğitim harcamaları yüzdesi 95,4 iken, 2015 yılına gelindiğinde 74,8'e düşmüştür. Bununla birlikte özel sektörün payında ciddi artışlar gerçekleşmiştir.

Tablo 3.5. Yükseköğretim harcamalarının kamu – özel dağılımı

	2000		2008		2010		2012		2015	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
ABD	43,7	56,3	41,3	58,7	40	60	37,8	62,2	35,2	64,8
Almanya	-	-	85,1	13,3	84,6	13,4	84,1	13,9	82,7	15,3
Avustralya	49,9	50,1	44,9	55,1	46,5	53,5	44,9	55,1	37,8	62,2
Belçika	-	-	87,9	9,8	87,7	9,9	87,2	9,8	83	14,2
Birl. Krallık	-	-	-	-	-	-	54,9	41,5	25	71,4
Danimarka	97,6	2,4	95,5	4,5	95	5	-	-	-	-
Finlandiya	97,2	2,8	95,4	4,6	95,9	4,1	96,2	3,8	93,1	3,4
Fransa	-	-	80,6	18,1	80,8	78,8	78,5	79,8	77,8	20,3
Hollanda	74,1	24,6	69,8	27,9	70,1	27,5	68,6	28,7	67,5	29,3
İspanya	74,4	25,6	78,9	21,1	78,2	21,8	71,9	26,5	66,4	31,8
İsveç	88,9	8,5	85,6	10,5	87	9	85,6	10,3	84,7	11,3
İtalya	77,5	22,5	70,7	29,3	67,6	32,4	64,2	33,1	61,7	35,4
Japonya	38,5	61,5	33,3	66,7	34,4	65,6	34,3	65,7	32,4	67,6
Kanada	61	39	62,9	37,1	57,4	42,6	52,1	47,5	-	-
Meksika	79,4	20,6	70,1	29,9	69,9	30,1	69,7	30,3	70,9	29,1
Norveç	96,3	3,7	96,9	3,1	96	4	96,1	3,9	96	4
Polonya	66,6	33,4	70,6	28,4	69,2	27,6	74,4	21,5	79,1	16,2
Portekiz	92,5	7,5	62,1	37,9	69	31	49,9	42,1	58,1	31,6
Türkiye	95,4	4,6	-	-	-	-	74,4	25,2	74,8	24,9
Yunanistan	99,7	0,3	-	-	-	-	82,6	9,6	73,3	11,6

Kaynak: OECD Database, <https://data.oecd.org/eduresource/spending-on-tertiary-education.htm#indicator-chart>. (E.T: 24.03.2021) Tabloda yer alan veriler, yüzde olarak ifade edilmiştir.

3.2.2. Türkiye’de Eğitim Harcaması Göstergeleri

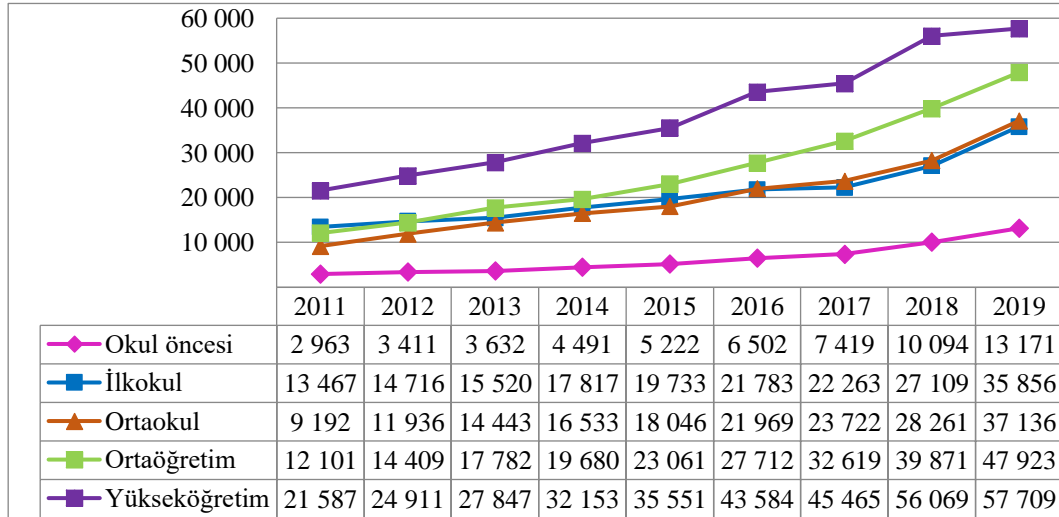
Tablo 3.6’dan hareketle, 2011 yılında toplam eğitim harcaması 77.308 Milyon, öğrenci başına yapılan harcama 4.008 TL olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle toplam eğitim harcamaları ile öğrenci başına yapılan harcamalarda artış görülmüştür. Toplam eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ise, 2011 yılında % 5,5 iken, 2019 yılı için % 6 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeye paralel olarak, kamu eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı 2011 yılında % 4,2 iken 2016 yılında % 4,6’ya ulaşmış, 2019 yılında ise % 4,4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.6. Türkiye’de eğitim harcamaları

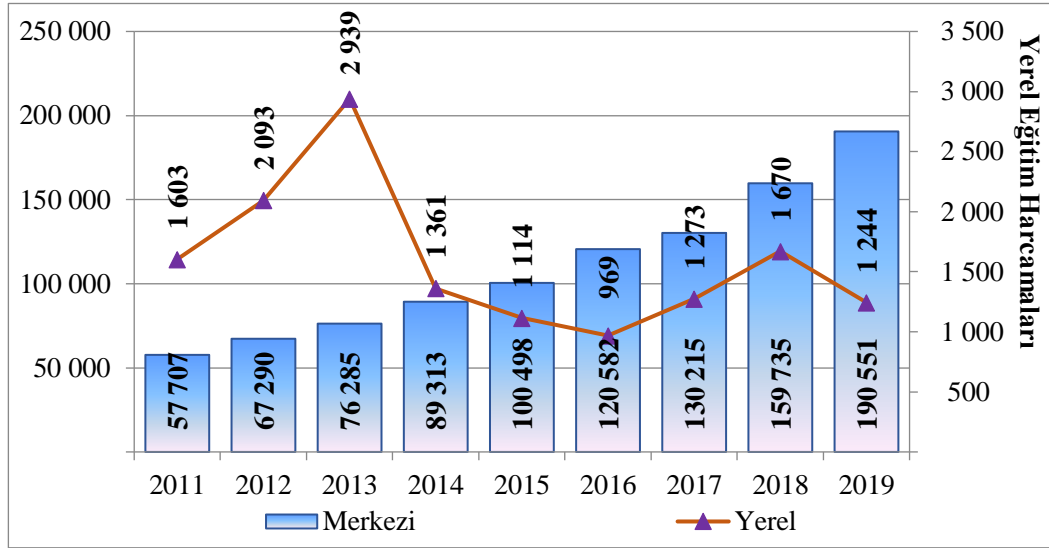
Yıl	Toplam eğitim harcaması (Milyon TL)	Toplam eğitim harcamalarının GSYİH içindeki Payı (%)	Öğrenci başına yapılan toplam harcama (TL)	Kamu eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payı (%)
2011	77 308	5,5	4 008	4,2
2012	93 041	5,9	4 729	4,4
2013	106 041	5,8	5 242	4,3
2014	122 741	6	5 941	4,4
2015	135 249	5,8	6 426	4,3
2016	160 733	6,1	7 498	4,6
2017	176 452	5,6	8 111	4,2
2018	219 363	5,8	10 005	4,3
2019	259 220	6	11 769	4,4

Kaynak: TÜİK, Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2019, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>, TÜİK Web, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33670>. (E.T: 24.03.2021)

Grafik 3.2’de yer alan eğitim düzeylerine göre toplam kamu eğitim harcamalarına bakıldığında ise, en düşük harcama okul öncesi eğitim kategorisine aittir. En yüksek harcama ise yükseköğretime yapılmıştır.

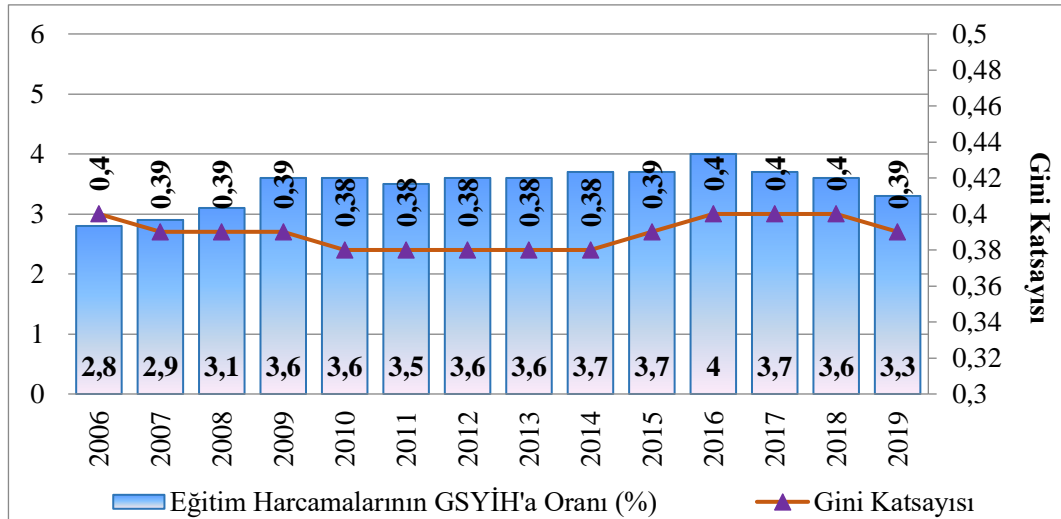
Grafik 3.2. Eğitim düzeylerine göre toplam kamu eğitim harcamaları

Kaynak: TÜİK, Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2019, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>. (E.T: 24.03.2021) Grafikte yer alan veriler Milyon TL bazında olup,merkezi ve yerel yönetimi kapsar.

Grafik 3.3. Merkezi ve yerel kamu toplam eğitim harcamaları

Kaynak: TÜİK, Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2019, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>. (E.T: 24.03.2021) Grafikte yer alan rakamlar, Milyon TL bazındadır.

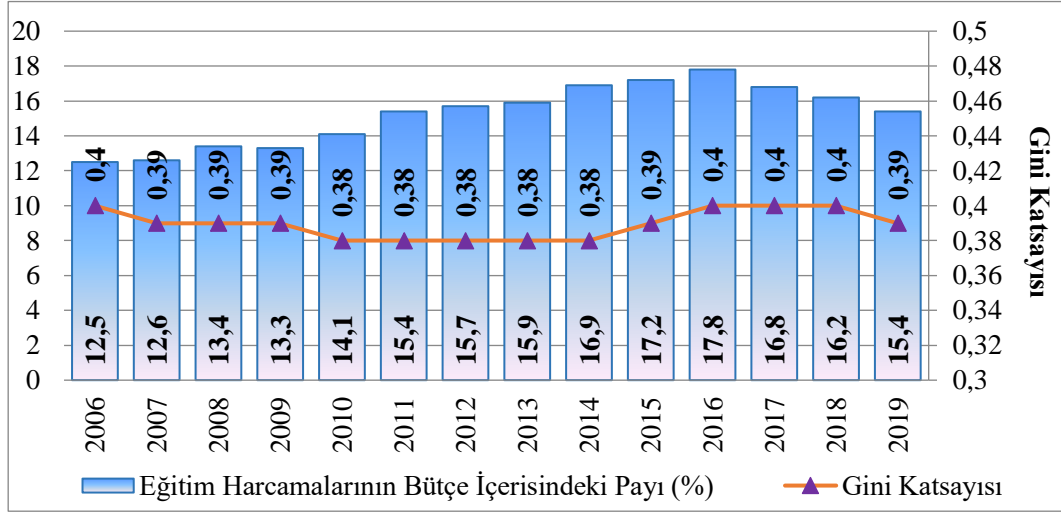
Grafik 3.3'te, eğitime yapılan kamu harcamalarının merkezî ve yerel yönetimler düzeyinde dağılımı yer almaktadır. Buna göre, 2011 yılı için merkezî yönetimin tüm eğitim düzeyleri için yaptığı harcama tutarı 57.707 Milyon TL iken, yerel yönetimler 1.603 Milyon TL düzeyinde kalmıştır. 2019 yılı itibariyle merkezî yönetim eğitim harcamaları 190.551 Milyon TL'ye ulaşmış, bununla birlikte yerel yönetim eğitim harcamaları bir önceki yıla göre azalış göstererek 1.244 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3.4. Kamu toplam eğitim harcamalarının GSYİH'a oranı

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf s.17. (E.T: 24.03.2021)

Grafik 3.4'te yer alan eğitim harcamalarının GSYİH'a oranına bakıldığında, 2006 yılında % 2,8 olarak gerçekleşen ve 2016 yılına gelindiğinde % 4 seviyesine ulaşan oran daha sonra sürekli düşüş göstermiş, 2019 yılına gelindiğinde % 3,3 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3.5. Eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki payı

Kaynak: T.C. HMB, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf s.17. (E.T: 24.03.2021)

Grafik 3.5'te, eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki paylarına yer verilmiştir. Buna göre, 2006 yılında eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki payı % 12,5 iken, 2016 yılına gelindiğinde % 17,8'e yükselmiştir. Oran sonraki yıllarda düşmüş, 2017 yılında % 16,8, 2018 yılında % 16,2, 2019 yılında ise % 15,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.7'de, harcama grupları %20'lik dilimlere ayrılmış, her bir dilim için tüketim harcamaları içerisinde eğitim harcamalarının yüzdeleri oranları verilmiştir. Birinci %20'lik dilim, en yoksul kesimin; beşinci %20'lik dilim ise en zengin kesimin eğitime ayırdığı harcamayı ifade etmektedir.

Yoksul bir ailenin barınma ve gıda gibi temel ihtiyaçları karşılandıktan sonra geriye kalan para, zengin kesime oranla oldukça düşüktür. 2002 yılı için en yoksul kesimin eğitim harcaması toplam harcamalar içerisinde yalnızca %0,1 iken, en zengin kesimin %1,7 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibarıyla en yoksul kesimin eğitim hizmetlerine yaptığı harcamalar pek artış göstermemiş olup artışlar daha çok üçüncü, dördüncü ve beşinci %20'lik harcama gruplarında yoğunlaşmıştır.

Tablo 3.7. Harcama gruplarına göre eğitim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı

	Harcama Grupları						Gini
	Toplam	1. % 20	2. %20	3. % 20	4. % 20	5. % 20	
2002	1,3	0,1	0,1	0,3	0,3	1,7	0,44
2003	2	0,1	0,1	0,4	0,6	2	0,42
2004	2,1	0	0,3	0,5	1	2	0,4
2005	1,9	0,1	0,2	0,7	1	1,4	0,38
2006	2,1	0,1	0,3	0,7	1,4	2	0,4
2007	2,5	0,1	0,5	0,5	1,3	2,6	0,39
2008	2	0,3	0,6	0,6	0,8	1,5	0,39
2009	1,9	0,5	0,7	1,1	1,5	3	0,39
2010	2	0,4	0,9	1,2	1,7	3,2	0,38
2011	2	0,5	0,8	1,3	1,7	3	0,38
2012	2,3	0,4	0,8	1,2	1,8	3,7	0,38
2013	2,4	0,4	0,9	1,1	1,9	3,8	0,38
2014	2,4	0,3	0,8	1,4	2	3,7	0,38
2015	2,2	0,4	0,6	1	1,6	3,6	0,39
2016	2,3	0,3	0,5	1,2	1,5	3,8	0,4
2017	2,3	0,2	0,6	1	1,8	3,8	0,4
2018	2,3	0,3	0,5	1	1,9	3,6	0,4
2019	2,5	0,2	0,6	1,1	1,9	4,2	0,39

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593>. (E.T: 24.03.2021)

3.3. Sağlık Kavramı, Sağlık Hizmeti ve Nitelikleri

Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization-WHO*), sağlığı hastalık ve sakatlığın olmaması ile birlikte aynı zamanda ruhsal ve sosyal açıdan tam anlamıyla iyi olma hâli olarak tanımlamıştır (WHO, 1946). Bu tanımdan hareketle, bir bireyin sağlıklı olabilmesi hem bedenen hem ruhen hem de sosyal açıdan tam anlamıyla iyi olmasına bağlıdır.

Sağlık hizmetleri ise, bireylerin hayat standartlarını ve buna bağlı olarak verimliliklerini arttırabilmeleri için nitelikli insan sermayesinin bir bileşeni olarak kabul edilmektedir (Mutluer v.d., 2010: 100). Bir diğer ifadeyle, bireysel ve toplumsal sağlığın korunabilmesi ve sağlık seviyelerinin iyileştirilebilmesi ile gereken tedavilerin uygulanabilmesi gibi hizmetlerin tamamı, sağlık hizmeti olarak adlandırılmaktadır. Sağlık hizmetlerinin bireysel faydası yanında toplumsal olarak da fayda sağlaması, devletin sağlıktaki rolünün önemini arttırmaktadır. Bu bireysel

ve toplumsal fayda sebebiyle, sağlık hizmetleri yarı kamusal mal ve hizmetler olarak değerlendirilmektedir.

Fiyatlandırılabilir olması ve kişilere fayda sağlaması açısından bölünebilir bir hizmet olması sebebiyle özel mal ve hizmetlere benzer nitelikler gösterirken; dışsal fayda sağlamasından dolayı kamusal hizmet niteliği taşır. Sağlık hizmetleri çeşitli niteliklere sahiptir. Bunlar (Ünal, 2017: 7-8);

- Sağlık hizmetlerinin ikamesi bulunmamaktadır.
- Ertelenemezler.
- Sağlık hizmetlerine olan ihtiyaç, tesadüfi şekilde ortaya çıkmaktadır.
- Yarı kamusal mal ve hizmetler sınıfında olup bireysel fayda yanında ayrıca dışsal fayda sağlarlar.
- Sağlık hizmetlerinin arz ve talebinde dengesizlik söz konusudur.
- Üretimi ve tüketimi eş zamanlıdır.
- Sağlık hizmetlerinde hata ve ihmâllere yer verilmez.
- Emeğin yoğun olduğu bir üretim söz konusudur.
- Sağlık hizmetlerinde uzmanlaşma seviyesi yüksektir.
- Hizmet sonucu çıktıyı ölçmek zordur.
- Sağlık hizmeti alan bireyler, hizmet verenlere birçok açıdan bağımlıdır.

3.3.1. Sağlık Hizmetlerine Kamu Müdahalesi

Kamunun sağlık hizmetlerine olan müdahale nedenleri, dört başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, asimetrik bilgidir. Sağlık hizmeti açısından asimetrik bilgiye örnek olarak, hastalanan bireyin ne tür sağlık hizmeti alacağı konusunda bilgi sahibi olmaması verilebilir. Kamu bu durumda, eksik bilginin oluşturduğu olumsuz sonuçların önüne geçebilmek için sağlık hizmetlerine müdahale etmelidir.

Bir diğer müdahale nedeni, olumsuz seçim ve ahlakî tehlikedir. Özel sigorta şirketleri, farklı risk düzeylerine sahip bireyler arasında ayırım yapmazsa, risk düzeyi az olanlar risk düzeyi fazla olanları finanse etme durumunda kalabilmektedir. Bu durumda, risk düzeyine göre daha fazla prim ödeyen risk düzeyi düşük bireylerin sigortaya yanaşmaması söz konusu olabilmekte ve risk düzeyi düşük olanların sigorta satın almaması, primlerin artışına sebep olarak sadece risk düzeyi yüksek olanların özel sigorta satın aldığı bir süreç ortaya çıkmaktadır ve buna olumsuz seçim denmektedir (Stiglitz, 1994: 405-6). Ahlakî

tehlike ise temel olarak sigortadan ortaya çıkan faydanın ve çıkarın bireyin cebine indirilmesinin ahlaki olmadığı düşüncesinden ortaya çıkmıştır (Stiglitz, 1994: 364-5). Sağlık sigortasının yapılması, bireylerin sağlıklarına önem vermeleri yönündeki çabaları azaltmaları veya sigorta yaptıran bireylerin alacağı sağlık hizmetinin kalite ve miktarının sigortalı olup olmamasına göre tespit edilmesi, ahlaki tehlikeye örnek verilebilmekte, bu durum ise ahlaki tehlike riskinin yüksek olduğu alanlarda özel sigorta yaptıran bireylerin çekingen olmalarına ve maliyetleri arttırmalarına neden olmaktadır (Sayım, 2017: 18). Buradan hareketle, yeterli olmayan özel sigortalar neticesinde kamu, sağlık alanına müdahale etme gereksinimi duymaktadır.

Kamunun bir diğer müdahale nedeni, dışsallıklardır. Dışsallık, bireylerin veya firmaların üretim veya tüketim faaliyetleri neticesinde bir başka bireye veya firmaya fayda veya maliyet ortaya çıkaran durumlar olarak adlandırılabilir (İpek, 2014: 16). Sağlıklı bireylerin kendileri dışında topluma da fayda sağlaması sonucu pozitif dışsallık söz konusudur. Aynı şekilde, sağlıksız bireylerin kendileri dışında topluma da yaydıkları zarar, negatif dışsallık örneğidir. Kişiler yeterli bilgi sahibi olmadığı için oluşabilecek toplumsal faydayı öngöremeyebilirler, bu yüzden talep oluşmayabilir. Fakat kamu, toplumsal fayda ve refahı arttırmak isteği dolayısıyla sağlığa müdahale etmelidir.

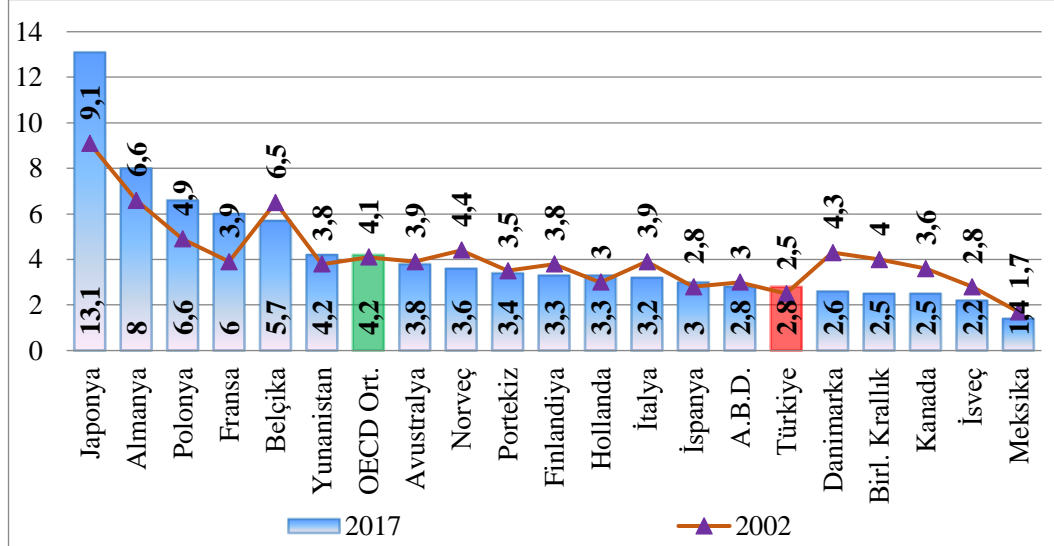
Kamunun sağlığa müdahalesindeki son neden, paternalizm anlayışıdır. Paternalizm anlayışına göre, devlet, bireylerin çıkarlarının en iyisini bireylerden daha iyi bilmekte ve bu sebeple müdahale etmektedir (Stiglitz, 1994: 99). Bireylerin sigorta sistemlerini anlayamamaları ve fayda-maliyet analizi yapamamaları gibi ihtimaller karşısında devlet, onları zorunlu sağlık sigortalarına üye yapmakta, bireylerin zorunlu sağlık sigortalarına prim yatırma zorunluluğu, paternalist görüş için oldukça gereklidir (Sayım, 2017: 17).

3.3.2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Temel Sağlık Göstergeleri

OECD'nin sağlık göstergelerinden ilki, hastane yatakları kapasitesidir. OECD'ye göre bu gösterge, hastanelerde yatan hastalara hizmetlerin sunulması için mevcut kaynakların bakımı yapılan, personel bulunan ve kullanıma hemen hazır olan yatak sayıları açısından bir ölçü sağlamakta ve göstergede bahsedilen hastane yatakları, iyileştirici (veya akut) bakım yatakları, rehabilite edici bakım

yataklarını, uzun süreli bakım yataklarını ve hastanelerdeki diğer yatakları içermektedir.

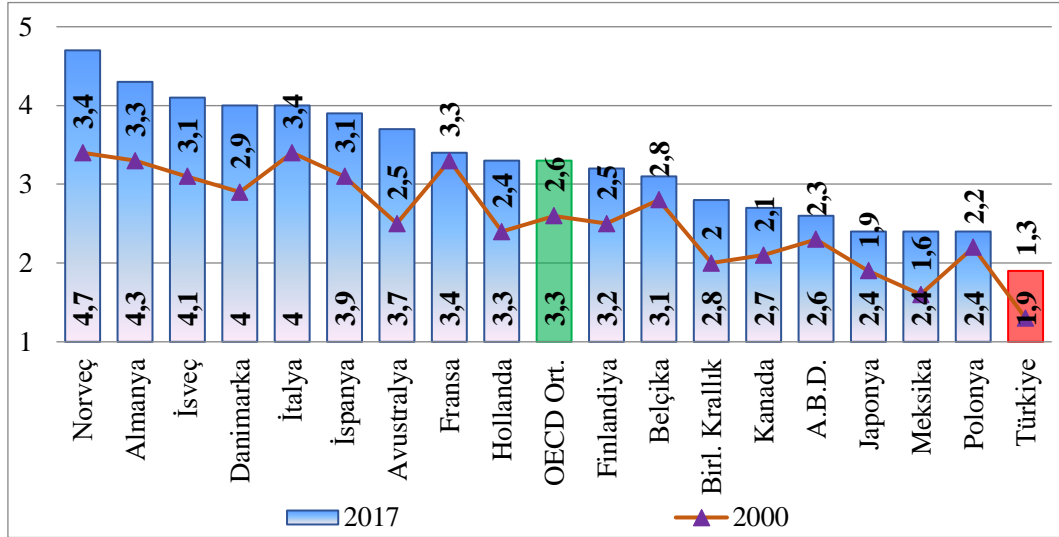
Grafik 3.6. Seçilmiş OECD ülkelerinde bin kişiye düşen hastane yatakları

Kaynak: OECD (2021), Hospital beds (indicator). doi: 10.1787/0191328e-en (E.T.: 27.03.2021). OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Bin kişi başına düşen hastane yatak sayısı sağlık hizmetlerine yönelik bir fikir vermektedir. Buna göre, Grafik 3.6'da yer alan ülkeler arasında Belçika, Avustralya, Norveç, Portekiz, Finlandiya, İtalya, ABD, Danimarka, Birleşik Krallık, Kanada, İsveç ve Meksika'da geçen 15 yıllık süreçte bin kişi başına düşen hastane yatağında düşüş varken; Japonya, Almanya, Polonya, Fransa, Yunanistan, Hollanda, İspanya ve Türkiye'de hastane yataklarında artış gerçekleşmiştir. Bu artışta bazı ülkeler için nüfusun azalması, diğer ülkeler için ise hastane yatak kapasitesinin artışı etkili olmuştur. Türkiye, 2002 yılı için yalnızca Meksika'dan daha fazla hastane yatağı kapasitesine sahipken, 2017 yılına gelindiğinde Danimarka, Birleşik Krallık, Kanada, İsveç ve Meksika'nın da önüne geçmiştir. OECD ortalaması ise 2002 yılında 4,1 iken, 2017 yılında 4,2'ye yükselmiş, Türkiye her iki yılda da ortalamasının altında kalmıştır.

Bir diğer gösterge, bin kişi başına düşen hekim sayısıdır. Grafik 3.7'de yer alan seçilmiş OECD ülkelerinde, 2000 ve 2017 yılları arası bin kişi başına düşen hekim sayısı karşılaştırıldığında, her bir ülkede bin kişi başına düşen hekim sayısında iyileşme olduğu görülmektedir.

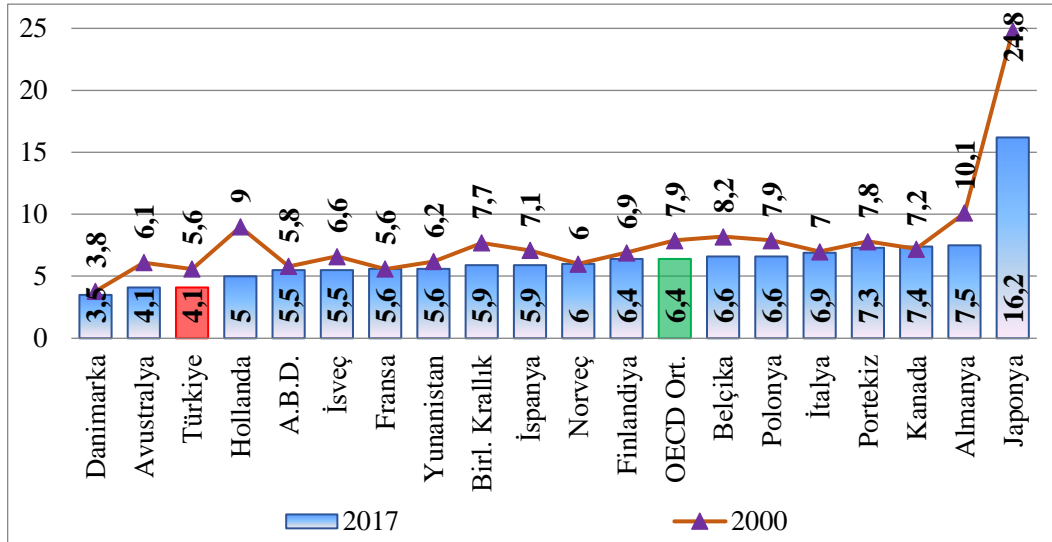
Grafik 3.7. Seçilmiş OECD ülkelerinde bin kişi başına düşen hekim sayısı

Kaynak: OECD (2021), Doctors (indicator). doi: 10.1787/4355e1ec-en (E.T.: 27.03.2021). Portekiz ve Yunanistan için ilgili yıllarda veriler bulunmamaktadır. OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Türkiye, 2000 yılında 1,3 ile diğer ülkeler arasındaki en düşük hekim sayısına sahip ülke olmuştur. Bunun yanı sıra, 2017 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin bin kişi başına düşen hekim sayısındaki artışa rağmen, diğer ülkelerle ve OECD ortalamasıyla kıyaslandığında geride kalmaktadır.

Bir diğer gösterge, hastaneden taburcu olma süresidir. Bu gösterge OECD'ye göre bir verimlilik göstergesi olarak kullanılmakta olup hastanelerde ortalama kalış süresi, hastaların hastanede geçirdikleri ortalama gün sayısını ifade etmektedir. Genelde bir yıl boyunca tüm yatan hastaların kaldıkları toplam gün sayısının hastaneye yatırılan veya taburcu edilenlerin sayısına bölünmesiyle ölçülmektedir ve günlük vakalar hariçtir.

OECD'ye göre, hastanede daha kısa süre yatan birey için taburcu olma maliyeti azalacak ve taburcu olma sonrası gereken bakım, hastanede yatarak tedavi olmaya kıyasla daha ucuz olacaktır. Öte yandan, Aydan ve Arıkan'a göre (2021: 130), hastaneden taburcu olma süresinin kısalması, tedavi süresinin hızlanması ve hizmet sunumunun iyi olmasını işaret edebileceği gibi, bireyin alması gereken tedaviyi tam anlamıyla almadan taburcu olması şeklinde de yorumlanabilmektedir. Çalışmada, hastaneden taburcu olma süresinin kısalmasında, kaliteli bakımın artışı göz önüne alınmıştır.

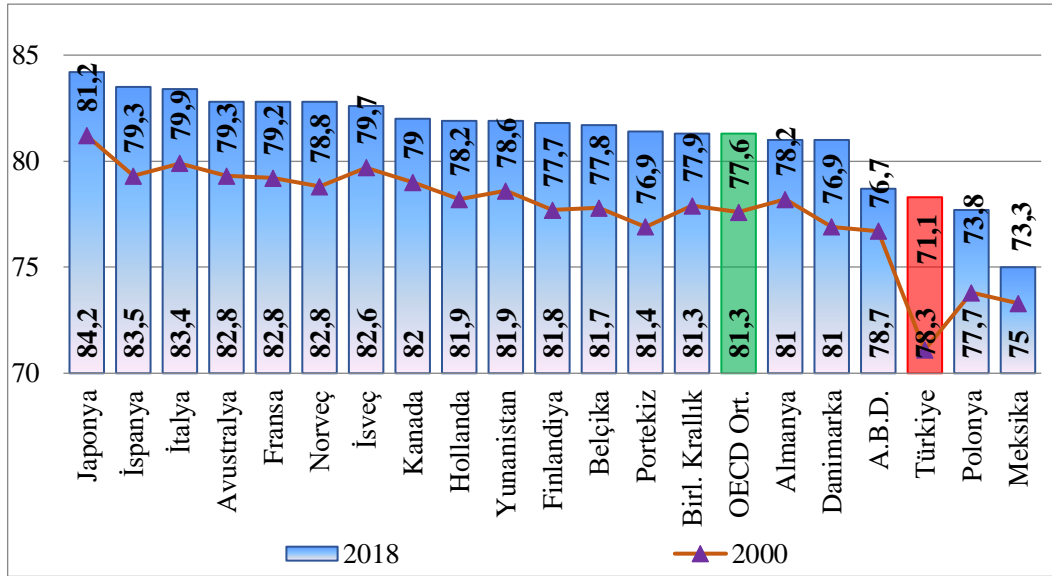
Grafik 3.8. Seçilmiş OECD ülkelerinde hastaneden taburcu olma süresi

Kaynak: OECD (2021), Length of hospital stay (indicator). doi: 10.1787/8dda6b7a-en (E.T.: 27.03.2021). Meksika için ilgili yıllarda veriler bulunmamaktadır. Grafikte belirtilen rakamlar, gün bazındadır. OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

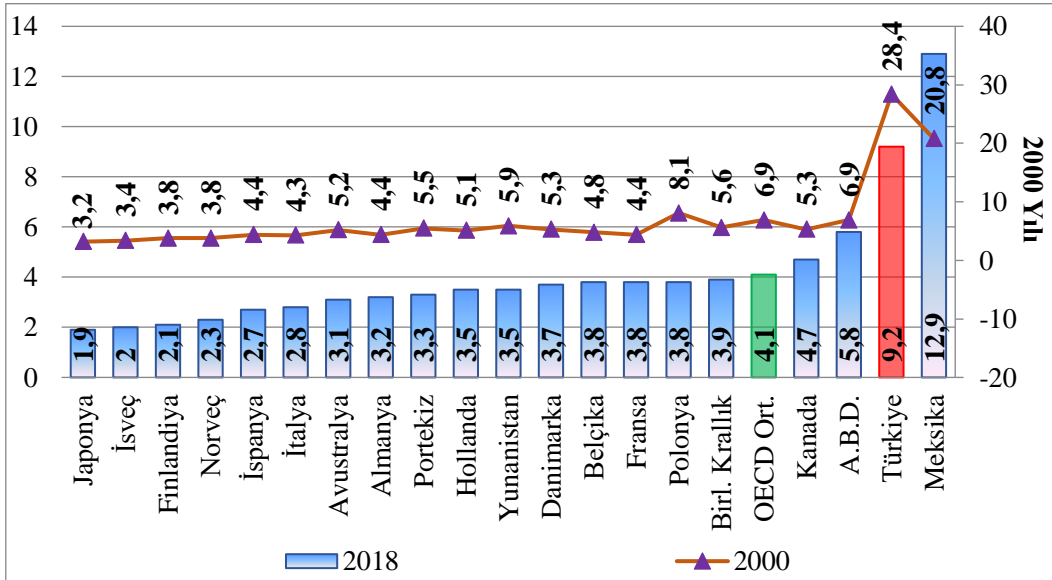
Grafik 3.8'e göre, seçilmiş OECD ülkelerinde, taburcu olma süresi göstergesi incelendiğinde, 2000 yılında Türkiye'deki hastanede yatış süresi 5,6 gün iken, 2017 yılında 4,1 güne düşmüştür. Hastaneden taburcu olma süresinin kısalmasına yol açan unsur, bireylerin hastane maliyetlerini azaltma amacı gözetmesi olabileceği gibi hizmet kalitesindeki artış da olabilir. Bu çerçevede, yıllar itibariyle Fransa, Norveç ve Kanada hariç tüm seçilmiş OECD ülkelerinde taburcu olma süresi kısalmıştır.

OECD'nin sağlık göstergelerinden bir diğeri olan yaşam süresi uzunluğu, mevcut ölüm olanları değişmezse yeni doğan bir bebeğin ortalama ne kadar süre yaşamayı bekleyebileceği olarak tanımlanmakta ve sık kullanılan sağlık göstergelerinden biridir. OECD'ye göre yaşam uzunluğu, yaşam süresindeki kazanımlar, yükselen yaşam standartları, iyileştirilmiş yaşam tarzı ve daha iyi bir eğitimin yanısıra, kaliteli sağlık hizmetlerine erişim gibi çeşitli faktörlere bağlanmaktadır.

Grafik 3.9'da, seçilmiş OECD ülkelerinde 2000 ile 2018 yılı için yaşam süresi uzunlukları verilmiştir. Buna göre, 2000 yılı için Türkiye, Meksika ve Polonya'daki düşük yaşam uzunluğu seviyesi göze çarpmaktadır. 2018 yılına gelindiğinde, en yüksek yaşam süresi uzunluğuna sahip ülke 84,2 yıl ile Japonya'dır. OECD ortalaması ise, 2000 yılı için 77,6; 2018 yılı için ise, 81,3'tür. Türkiye'nin 18 yıl içerisinde yaşam süresi uzunluğu değişim hızı, dikkat çekicidir.

Grafik 3.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde yaşam süresi uzunluğu

Kaynak: OECD (2021), Life expectancy at birth (indicator). doi: 10.1787/27e0fc9d-en (E.T.: 27.03.2021). Japonya'nın 2018 yılı için, 2017 yılı verisi kullanılmıştır. OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 3.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde bebek ölüm oranları

Kaynak: OECD (2019), Infant mortality rates (indicator). doi: 10.1787/83dea506-en. (E.T.: 27.03.2021) OECD ortalaması, seçilmiş ülkelerin verileri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

OECD'nin sağlık göstergelerinden bir diğeri, bebek ölüm oranlarıdır ve bin doğum başına ifade edilmektedir. Grafik 3.10'da yer alan verilere göre, seçilmiş OECD ülkeleri arasında en yüksek bebek ölüm oranına sahip ülke 2000 yılı için 28,4 ile Türkiye, 2018 yılı için ise 12,9 ile Meksika olmuştur.

2000 yılı için 6,9 olan OECD ortalamasının altında kalan ülkeler Polonya, Türkiye ve Meksika iken, 2018 yılı OECD ortalaması 4,1'e düşmüş, OECD ortalamasının altında kalan ülkeler ise, Kanada, ABD, Türkiye ve Meksika olmuştur.

3.3.3. Türkiye'de Bazı Sağlık Göstergeleri

Sağlık hizmetinin sunum ve kalitesinin yüksek olması, toplumsal faydayla doğru orantılıdır. Tablo 3.8, Türkiye'nin 2002-2017 yılları arasında seçilmiş sağlık göstergelerini vermektedir.

Tablo 3.8. Türkiye'de seçili sağlık hizmetleri göstergeleri

Yıllar	Bin Kişiyeye Düşen Hastane Yatakları	Bin Kişi Başına Düşen Hekim Sayısı	Hastaneden Taburcu Olma Süresi	Yaşam Uzunluğu	Bin Doğumda Bebek Ölüm Oranları
2002	2,5	1,39	5,8	71,9	29,6
2003	2,5	1,41	5,7	72,3	29,1
2004	2,5	1,44	5,6	72,7	27,4
2005	2,5	1,47	5,3	73,1	25,8
2006	2,5	1,51	5,1	73,4	24,5
2007	2,5	1,55	4,4	73,7	16,5
2008	2,6	1,59	4,1	73,9	15,7
2009	2,6	1,65	4,1	74,1	13,9
2010	2,7	1,69	4	74,3	12
2011	2,6	1,7	3,9	74,6	11,6
2012	2,7	1,73	3,9	74,6	11,6
2013	2,6	1,76	3,9	78	10,8
2014	2,7	1,76	4	78	11,1
2015	2,7	1,8	3,9	78	10,2
2016	2,7	1,8	3,9	78	9,9
2017	2,8	1,9	4,1	78,1	9,2
2018	2,9	1,9	4,1	78,3	9,2

Kaynak: OECD Database'den çeşitli sağlık hizmeti göstergeleri baz alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3.8'den hareketle, 2002 yılında Türkiye'de bin kişi başına düşen hastane yatağı sayısı 2,5 iken, 2018 yılında 2,9'a yükseldiği görülmektedir. Aynı şekilde bin kişi başına düşen hekim sayısında da iyileşme söz konusudur. 2002 yılında bin kişi başına düşen hekim sayısı 1,39 iken, 2018 yılına gelindiğinde 1,9'a yükselmiştir. Hastaneden taburcu olma süresine bakıldığında, 2002 yılı için ortalama 5,8 gün olan bu süre, 2018 yılında 4,1 güne düşmüştür. Yaşam süresi

uzunluğu da 78,3 yıla yükselmiştir. Son olarak bebek ölüm oranlarında, 16 yıl içerisinde 29,6'dan 9,2'ye ciddi oranda düşüş ile büyük bir gelişme yaşanmıştır.

3.4. Bir Refah Harcaması Olarak Sağlık Harcamaları

Sağlık, bireylerin ve toplumların hayatlarını devam ettirebilmeleri için en önemli gereksinimdir. Bu gereksinim, aynı zamanda sağlıklı bir nesil ve ekonominin temel taşıdır. Bu sebeple, sağlıklı bir toplum için sağlık koşullarında ve yaşam standartlarında iyileşmeler olabilmesi, kaliteli ve verimli sağlık hizmetini gerektirmektedir.

3.4.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sağlık Harcaması Göstergeleri

OECD veri tabanına göre sağlık harcamaları kişisel sağlık bakımı (tedavi edici bakım, rehabilite edici bakım, uzun süreli bakım, yan hizmetler ve tıbbî ürünler) ve toplu hizmetler (önleme ve halk sağlığı hizmetleri vb.) dâhil olmak üzere, sağlık hizmetlerinin nihaî tüketimini (carî sağlık harcamalarını) ölçmekte ve yatırım harcamalarını kapsamamaktadır.

Tablo 3.9'a göre, incelenen tüm ülkelerde kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranında artış yaşanmıştır. İncelenen dönemde, OECD ortalaması altında kalan ülkeler, Avustralya, İspanya, Meksika, Polonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'dır. Bu ülkeler, kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı düşük olan ülkelerdir.

Tablo 3.10'da, kişi başına düşen kamu toplam sağlık harcamaları gösterilmektedir. Buna göre, genel olarak bakıldığında kişi başına düşen sağlık harcamaları en düşük ülkeler Meksika, Türkiye ve Yunanistan'dır. OECD ortalaması altında kalan ülkeler ise 2019 yılında, Avustralya, Birleşik Krallık, Finlandiya, İspanya, İtalya, Meksika, Polonya, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'dır.

Tablo 3.9. Seçilmiş OECD ülkelerinde kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı

Ülkeler	2000	2002	2006	2008	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
A.B.D.	5,5	6,3	6,8	7,2	8	8	13,8	14,1	14,4	14,4	14,3	14,4
Almanya	7,7	7,9	7,6	7,7	9,2	9	9,3	9,4	9,5	9,6	9,7	9,9
Avustralya	5,2	5,4	5,5	5,7	5,8	5,9	5,8	6,1	6,1	6,1	6,2	6,3
Belçika	6	6,1	6,8	7,3	7,8	8	7,9	7,9	7,8	7,9	7,8	7,9
Birl. Krallık	5,6	6,2	7,1	7,5	8,2	8,1	7,9	7,9	7,9	7,7	7,8	8
Danimarka	6,7	7,3	7,7	8	8,7	8,6	8,6	8,6	8,5	8,5	8,5	8,4
Finlandiya	5,3	5,7	6,4	6,5	7,1	7,5	7,6	7,4	7,2	7	7	7
Fransa	7,6	7,9	8	8	8,6	8,6	8,9	8,8	9,6	9,5	9,5	9,4
Hollanda	5,3	6,1	7,6	7,7	8,5	8,7	8,6	8,4	8,3	8,2	8,2	8,2
İspanya	4,9	4,8	5,7	6,1	6,8	6,6	6,4	6,5	6,4	6,3	6,3	6,4
İsveç	6,3	6,8	6,7	6,8	6,9	9,1	9,2	9,1	9,2	9,2	9,3	9,3
İtalya	5,5	5,9	6,6	6,6	7	6,7	6,7	6,6	6,5	6,4	6,4	6,4
Japonya	5,8	6	6,3	6,7	7,5	9,1	9,1	9,2	9,1	9	9,2	9,3
Kanada	5,8	6,1	6,5	6,7	7,5	7,4	7,2	7,6	7,7	7,6	7,6	7,7
Meksika	2	2,2	2,4	2,6	2,9	3	2,9	3	2,9	2,8	2,8	2,8
Norveç	6,3	7,5	6,6	6,7	7,5	7,4	8	8,7	9	8,8	8,6	9
Polonya	3,7	4,3	4	4,6	4,6	4,3	4,4	4,5	4,5	4,6	4,5	4,3
Portekiz	5,9	6,2	6,3	6,4	6,9	6,1	6	5,9	5,8	5,7	5,8	5,9
Türkiye	2,9	3,6	3,6	3,8	3,9	3,5	3,4	3,2	3,4	3,3	3,2	3,4
Yunanistan	4,5	5	5,1	5,8	6,6	5,8	4,5	4,6	5	4,8	4,5	4,6
OECD Ort.	5,4	5,9	6,2	6,4	7	7,1	7,3	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021). OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Tabloda belirtilen veriler, yüzde olarak ifade edilmektedir.

Tablo 3.10. Seçilmiş OECD ülkelerinde kişi başına düşen kamu toplam sağlık harcamaları

Ülkeler	2000	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2017	2018	2019
A.B.D.	2.014	2.757	3.140	3.496	3.841	4.071	7.599	8.340	8.620	9.009	9.387
Almanya	2.260	2.562	2.671	2.968	3.681	3.935	4.336	4.779	5.080	5.263	5.648
Avustralya	1.473	1.925	2.046	2.312	2.468	2.603	2.704	3.043	3.132	3.311	3.495
Belçika	1.714	2.316	2.383	2.688	2.981	3.246	3.430	3.635	3.808	3.869	4.125
Birl. Krallık	1.464	2.210	2.425	2.635	2.808	2.940	3.004	3.178	3.247	3.337	3.620
Danimarka	1.949	2.440	2.757	3.174	3.489	3.624	3.819	4.080	4.291	4.441	4.663
Finlandiya	1.391	1.884	2.126	2.510	2.641	2.960	3.086	3.128	3.226	3.332	3.537
Fransa	2.119	2.498	2.661	2.857	3.089	3.277	3.556	4.099	4.211	4.311	4.501
Hollanda	1.827	2.397	3.205	3.620	3.729	3.927	4.001	4.118	4.298	4.461	4.767
İspanya	1.087	1.515	1.725	1.958	2.037	1.968	2.008	2.253	2.347	2.415	2.560
İsveç	1.878	2.293	2.477	2.818	2.829	3.941	4.088	4.324	4.508	4.624	4.928
İtalya	1.474	1.869	2.069	2.278	2.435	2.331	2.291	2.436	2.506	2.575	2.706
Japonya	1.489	1.851	2.056	2.272	2.597	3.333	3.641	3.611	3.700	3.788	4.064
Kanada	1.715	2.181	2.420	2.684	2.904	3.054	3.200	3.512	3.613	3.720	3.815
Meksika	234	334	352	413	453	518	517	568	576	582	583
Norveç	2.281	3.035	3.303	3.874	4.044	4.415	4.868	5.041	5.172	5.361	5.673
Polonya	416	567	625	876	1.020	1.106	1.192	1.358	1.438	1.511	1.568
Portekiz	1.127	1.445	1.512	1.632	1.764	1.538	1.620	1.735	1.786	1.906	2.069
Türkiye	266	401	467	587	658	708	781	885	923	947	1.041
Yunanistan	874	1.232	1.418	1.742	1.795	1.418	1.163	1.349	1.353	1.331	1.412
OECD Ort.	1.453	1.886	2.092	2.370	2.563	2.746	3.045	3.274	3.392	3.505	3.708

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021). OECD Ortalaması, seçilmiş OECD ülkelerinin ortalaması olarak tarafımızca oluşturulmuştur. Tabloda yer alan veriler, ABD Doları olarak ifade edilmiştir.

Sağlık hizmetleri, oldukça temel ve bir ülkede olmazsa olmaz denecek ölçüde zarurî bir hizmet olmakla birlikte, bu hizmetin günümüz ülkelerinde yüzde kaç oranında kamu/özel sektör arasında dağıldığının bilinmesi, bu hizmetin hangi seviyede etkin ve verimli kullanıldığına dair bir ölçüt olacaktır.

Tablo 3.11. Seçilmiş OECD ülkelerinde toplam sağlık harcamalarının kamu - özel dağılımı

	%											
	2000		2008		2015		2016		2018		2019	
	K	Ö	K	Ö	K	Ö	K	Ö	K	Ö	K	Ö
A.B.D.	44,2	55,8	47,2	52,8	84,6	15,4	84,5	15,5	84,7	15,3	84,8	15,2
Almanya	78,2	21,8	75,3	24,7	84,1	15,9	84,2	15,8	84,6	15,4	85	15
Avustralya	68,4	31,6	69	31	68,2	31,8	68,6	31,2	66,7	33,3	67,4	32,6
Belçika	74,6	25,4	75,6	24,5	75,8	24,2	76	23,9	75,8	24,2	76	24
Birl. Krallık	79,3	20,7	82,8	17,2	79,4	20,6	79,5	20,5	77,8	22,2	77,8	22,2
Danimarka	83,1	16,9	84	16	84,2	15,8	84,1	15,9	83,9	16,1	83,8	16,2
Finlandiya	71,5	28,5	75	25	76,1	23,9	75	25	76,9	23,1	77,2	22,8
Fransa	78,9	21,1	76,6	23,4	76,7	23,3	83,1	16,9	83,6	16,4	83,7	16,3
Hollanda	69	31	82,7	17,3	81,4	18,6	81,2	18,8	82,1	17,9	82,7	17,3
İspanya	71,4	28,6	73,6	26,4	71,2	28,8	71,1	28,9	70,4	29,6	70,8	29,2
İsveç	85,5	14,5	81,9	18,1	83,3	16,7	83,4	16,6	85,1	14,9	85,2	14,8
İtalya	72,6	27,4	77,7	22,3	74,6	25,4	74,6	25,4	73,9	26,1	74,1	25,9
Japonya	80,4	19,6	81,2	18,8	84,1	15,9	84	16	84,1	15,9	84,3	15,7
Kanada	70	30	70,1	29,9	70,8	29,2	70,1	29,9	70,4	29,6	70,4	29,6
Meksika	45,2	54,8	45,9	54,1	52,2	47,8	52,3	47,7	50,8	49,2	50,5	49,5
Norveç	81,7	18,3	84,1	15,9	85,5	15,5	85,4	15,6	85,3	14,7	85,4	14,6
Polonya	68,9	31,1	71,7	28,3	70	30	69,9	30,1	71,5	28,5	70,3	29,7
Portekiz	70,5	29,5	68,4	31,6	66,2	33,8	61,5	38,5	61,5	38,5	61,2	38,8
Türkiye	61,7	38,3	72,7	27,3	78,1	21,9	78,4	21,6	77,4	22,6	77,8	22,2
Yunanistan	61,6	38,4	58,3	41,7	58	42	61,1	38,9	58,7	41,1	59,2	40,7

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021).
K: Kamu Sektörünü, Ö: Özel Sektörü temsil etmektedir.

Tablo 3.11’de seçilmiş OECD ülkelerinde toplam sağlık harcamalarının kamu-özel sektör dağılımları verilmiştir. Buna göre, 2000 ve 2008 yılları için ABD ve Meksika’da özel sektörün sağlık harcamaları payı daha yüksekken, diğer ülkelerde daha küçük bir yüzdeyi oluşturmaktadır. 2015 yılı için ise, tüm ülkelerde toplam sağlık harcamalarında kamu sektörü ön plana çıkmıştır.

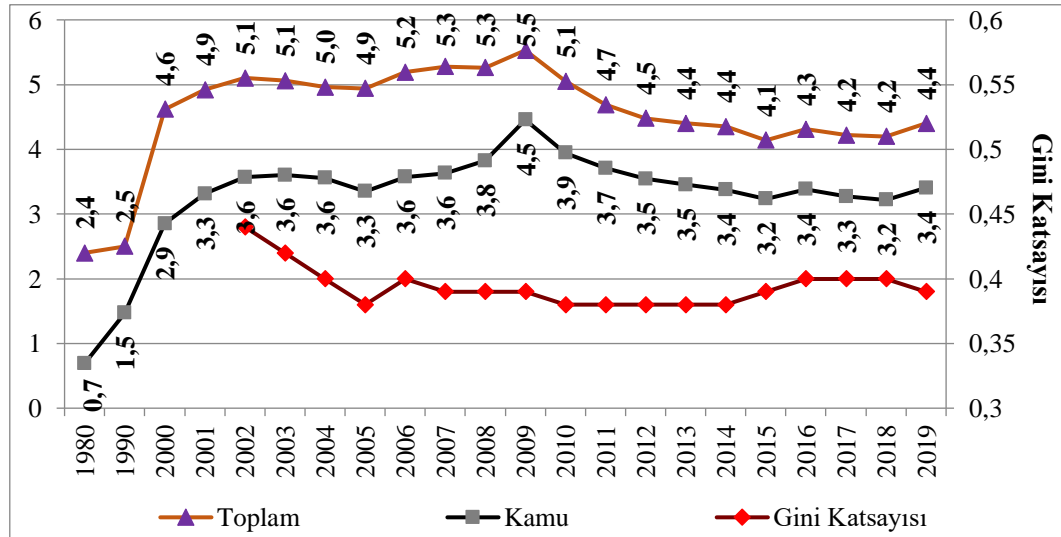
ABD’deki kamu-özel sektör dağılımının 2015 yılı itibariyle ciddi bir değişiklik yaşadığı görülmektedir. Bunun temel sebebi, **Obamacare** olarak bilinen **Hasta Koruma ve Ekonomik Bakım Yasası**’dır. Eski ABD Başkanı Barack Obama tarafından 2010 yılında imzalanan Obamacare, maliyeti en aza indirerek,

düşük gelire sahip olanlar için sağlık sigortasını daha uygun hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple, etkileri 2014 yılında ortaya çıkan Obamacare yasası, kamunun sağlık sektörüne müdahalesini arttırmıştır. 2019 yılına gelindiğinde kamunun sağlıktaki dağılımı %84,8'e ulaşmıştır. Türkiye'de ise, yıllar itibariyle sağlık harcamaları dağılımında kamu ağırlık kazanmıştır.

3.4.2. Türkiye'de Sağlık Harcaması Göstergeleri

Sağlıklı bir toplumun varlığı, refahı artırma, ülke ekonomisinin güçlü olmasına ve ekonomik kalkınma için belirlenen hedeflere ulaşmakta oldukça önemli bir role sahiptir. Sağlıklı bir toplum için ise, sağlık hizmetlerinin gerekli ihtiyaçları karşılayabilmesi gerekmektedir. Bu hizmetlerin sunumu için yapılan her türlü harcama sağlık harcamaları olarak adlandırılmaktadır. Bir başka deyişle, toplumdaki bireylerin sağlıklı yaşayabilmeleri ve sağlığını kaybeden bireylerin sağlıklarına yeniden kavuşturulması gibi hizmetlerin sunulabilmesi için yapılan harcamalardır. Grafik 3.11, Türkiye'de toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranını göstermektedir.

Grafik 3.11. Türkiye'de toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı

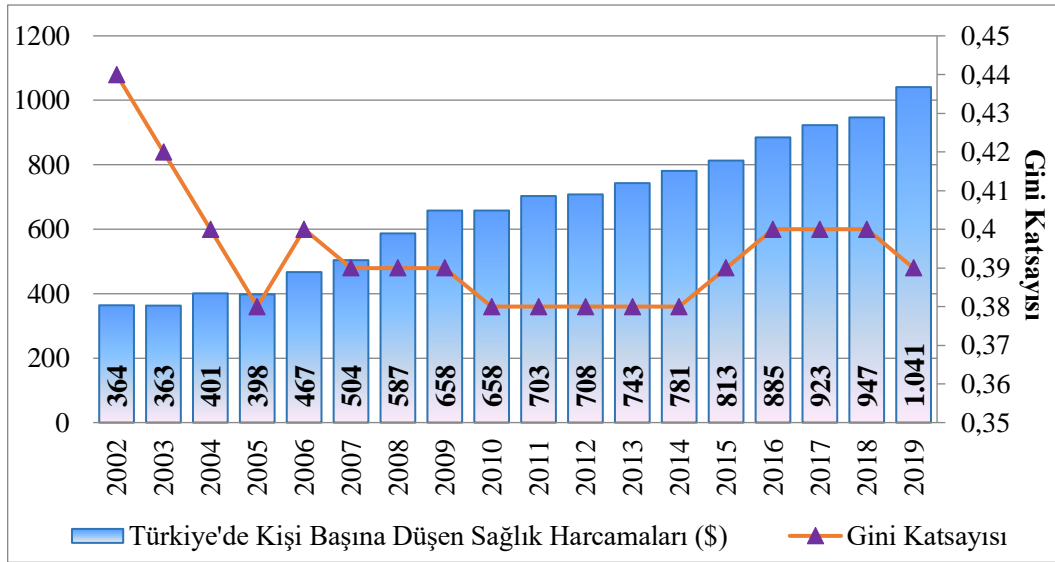

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021). Eksende yer alan rakamlar yüzde olarak ifade edilmiştir.

Grafik 3.11'e göre, Türkiye'de 1980 yılı sonrası sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı artış eğilimi göstermiş ve 2009 yılına gelindiğinde % 5,5 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılından sonra düşüş eğilimine girerek 2015 yılında % 4,1

seviyelerine kadar düşmüştür. 2019 yılı itibariyle toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı % 4,4'tür. Buna ek olarak, kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranı, toplam sağlık harcamalarının GSYİH'a oranına paralel ilerlemiş, 2019 yılı için % 3,4 olarak gerçekleşmiştir. Gini katsayısı ise, genel olarak kamu sağlık harcamalarının artışa geçtiği yıllarda azalış göstermiş, harcamaların azalmasıyla birlikte adaletsizliğin arttığı görülmektedir.

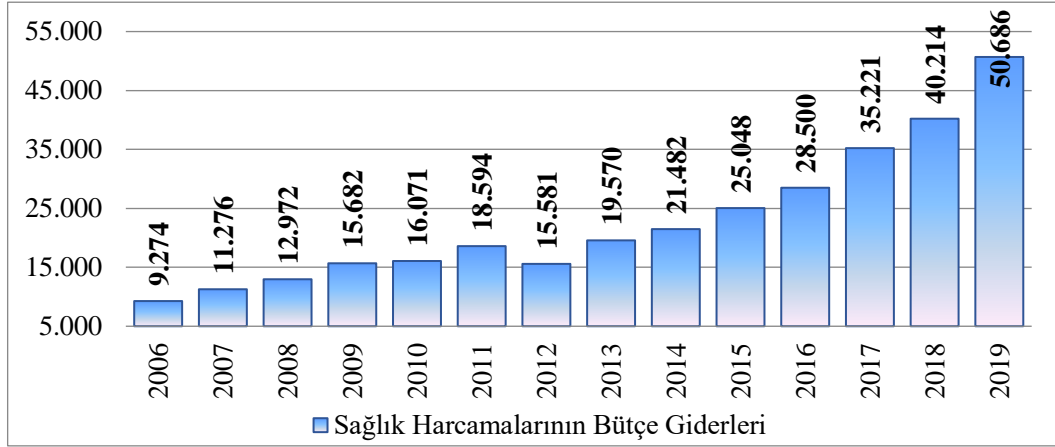
Grafik 3.12. Türkiye'de kişi başı kamu sağlık harcamaları

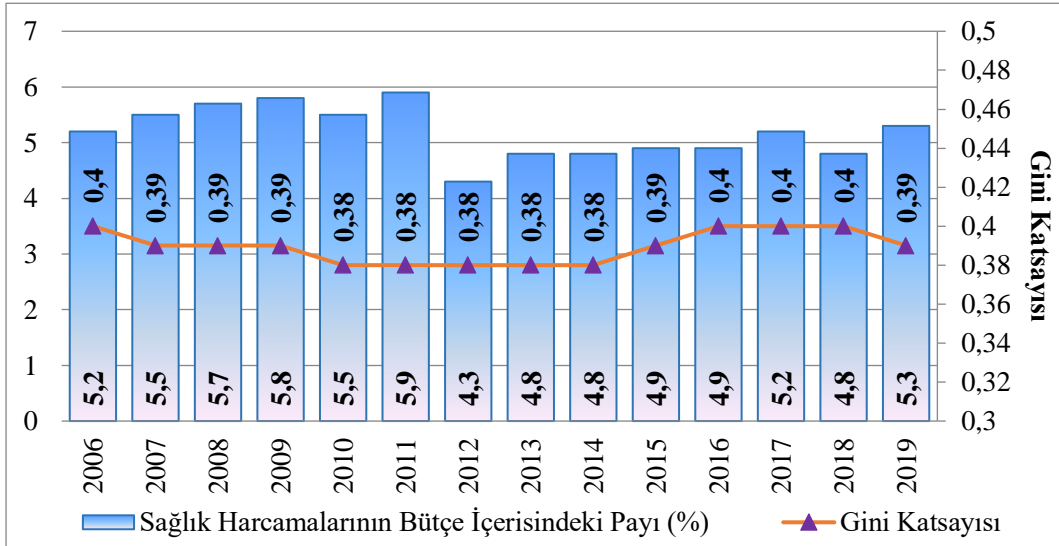
Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021). Harcamalar, ABD Doları olarak ifade edilmiştir.

Grafik 3.12'den hareketle, OECD verilerine göre Türkiye'de 2000 yılı için kişi başına düşen kamu sağlık harcamaları, 266 ABD Doları iken 2019 yılına gelindiğinde, 1.041 ABD Dolarına yükselmiştir.

Bir diğer gösterge, Grafik 3.13'te ifade edildiği üzere, bütçe giderleri içerisinde sağlık harcamalarını göstermektedir. Sağlık harcamalarına bütçe içerisinde yapılan giderler, 2006 yılında 9.274 Milyon TL iken, 2019 yılında 50.686 Milyon TL'ye ulaşarak artış göstermiştir.

Grafik 3.13. Bütçe giderleri içerisinde sağlık harcamaları

Kaynak: T.C. HMB, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf s.17. (E.T: 24.03.2021)
Grafikte yer alan rakamlar, Milyon TL bazındadır.

Grafik 3.14. Sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı

Kaynak: T.C. HMB, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf s.17. (E.T: 24.03.2021)

*Grafikte yer alan veriler, yüzde olarak ifade edilmiştir.

Grafik 3.14'teki verilere göre, sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı 2006 yılında % 5,2 olarak gerçekleşmiş, 2010 yılına kadar artış göstermiştir. Bu artışa paralel olarak, aynı yıllar içerisinde Gini katsayısında iyileşmeler görülmektedir. Özellikle 2012 yılında % 4,3'lük oranla, incelenen yıllar arasında en düşük oranda gerçekleşen sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı, 2019 yılında yeniden yükseliş trendine geçmiştir.

Zengin kesim ile yoksul kesimin sağlık hizmeti harcamaları aynı oranda gerçekleşmemektedir. Tablo 3.12.'de toplam tüketim harcamaları içerisinde yer alan sağlık harcamalarının harcama gruplarına göre dağılımı yer almaktadır.

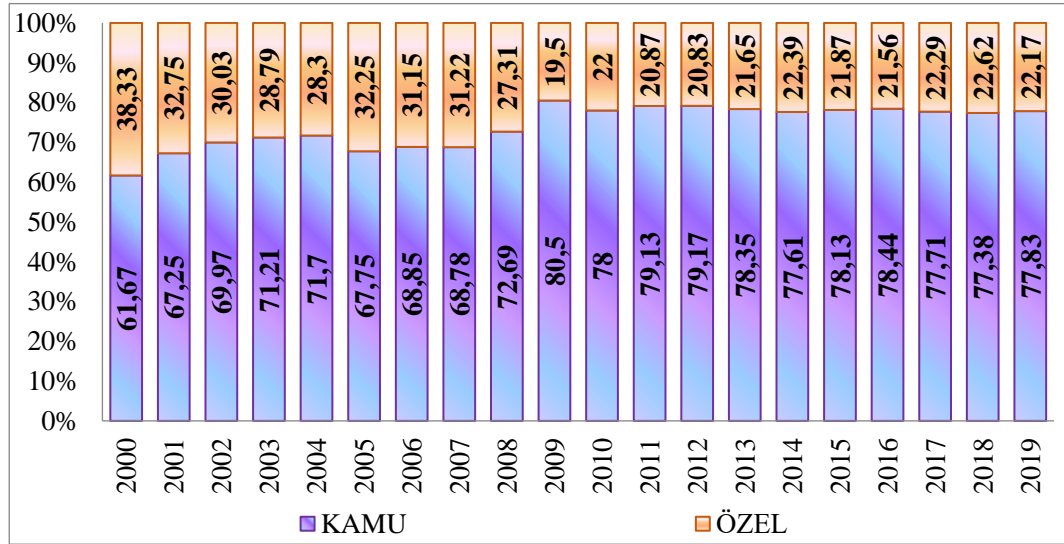
Tablo 3.12. Harcama gruplarına göre sağlık harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı

	%						
	Harcama Grupları						
	Toplam	1. % 20	2. % 20	3. % 20	4. % 20	5. % 20	Gini
2002	2,3	1,6	2,1	1,8	2,3	2,7	0,44
2003	2,2	1,3	1,3	1,6	2,1	2,8	0,42
2004	2,2	1,5	1,9	1,7	2,3	2,6	0,4
2005	2,2	1,7	1,5	1,9	2,3	2,6	0,38
2006	2,2	1,6	1,7	2	1,9	2,7	0,4
2007	2,4	1,8	1,6	1,8	2	3,1	0,39
2008	1,9	1,5	1,4	1,5	2,1	2,2	0,39
2009	1,9	1,9	1,6	1,8	1,7	2,1	0,39
2010	2,1	2	2	1,8	2	2,4	0,38
2011	1,9	1,7	1,7	1,8	2	2	0,38
2012	1,8	1,7	1,5	1,8	1,7	2	0,38
2013	2,1	2,1	1,9	1,9	2,3	2	0,38
2014	2,1	1,8	1,7	2	2,2	2,3	0,38
2015	2	1,7	1,6	1,8	2	2,2	0,39
2016	2	1,7	1,6	2	2	2,1	0,4
2017	2,2	1,9	1,9	2,2	2,5	2,1	0,4
2018	2,2	1,9	1,7	1,8	2,2	2,5	0,4
2019	2,2	1,6	1,6	2,2	2,3	2,5	0,39

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593>. (24.03.2021)

Tablo 3.12'de yer alan verilerden hareketle, 2002 yılı için en yoksul kesimin sağlık harcaması, toplam harcamalar içerisinde % 1,6 iken, en zengin kesimin % 2,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Yıllar itibariyle Gini katsayısındaki iyileşmeler paralelinde en kırılgan kesimin sağlığa yönelik harcamalarında artış görülmektedir. Ayrıca, kırılgan kesimin ilgili yıllar içerisinde toplam tüketim harcamaları içerisinde sağlığa ayırdıkları payın en yüksek olduğu yıl, % 2,1 ile 2013 yılına aittir.

Sağlık harcamalarının kamu-özel dağılımı Grafik 3.15'te görülmektedir. Buna göre, 2000 yılında kamunun sağlık harcamalarındaki oranı %61,67 iken, 2019'a gelindiğinde %77,8'e yükselmiştir. Bununla birlikte, özel sektörün sağlık harcamalarındaki dağılımında da düşüş yaşanmıştır. Kısaca, sağlık harcamalarında kamunun ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Grafik 3.15. Türkiye’de toplam sağlık harcamalarının kamu – özel dağılımı

Kaynak: OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (E.T.: 27.03.2021).

Sağlık hizmetleri ve bu hizmetlere yönelik harcamaların gelir dağılımı üzerine etkisine yönelik olarak gerçekleştirilen çeşitli ampirik çalışmalarda; kamu sağlık harcamalarında yaşanan artışın, uzun dönemde Gini katsayısını, bir diğer deyişle gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmakta olduğu sonucuna varılmaktadır¹³. Bu çalışmalar ışığında, tıpkı eğitim ve gelir dağılımı ilişkisi gibi, sağlık ve gelir dağılımı arasında da olumlu bir ilişki söz konusudur.

¹³ Bkz. Şantaş v.dğr., (2019). “Sağlık Harcamaları-Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 17 (1). Ss. 412-427.

SONUÇ

Geçmişten günümüze devletin ekonomik fonksiyonlarında çeşitli değişiklikler olmuş ve özellikle 1980 sonrası piyasa ekonomisinin varlığı daha çok hissedilmeye başlanmıştır. Ancak her ne kadar liberalleşme rüzgarları esse de yine de piyasa başarısızlıklarının giderilmesi amacıyla devlete büyük görevler düşmektedir. Bunlardan en önemlisi, refaha ilişkin eğitim ve sağlığa yönelik görevlerdir. Gelişmiş ülkelerin ortak özelliklerinden biri, devletin eğitim ve sağlık alanlarına öncelik vermeleridir. Bu önceliğin temel sebebi, refah devleti anlayışını benimsemiş olmalarından ve bu hizmetlerin dışsallık niteliğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

1970'lerde ortaya çıkan stagflasyonla birlikte Keynesyen ekolün göreceli olarak eski önemini kaybetmesi, 1980 sonrasında ise ulus-devletlerin yerini uluslararası şirketlerin alması gibi çeşitli olaylar neticesinde, refah devleti anlayışına yönelik eleştiriler gündeme gelmiştir. Bu eleştiriler, temelde devletin piyasaya aktif ve kapsamlı müdahalesinin sınırlandırılması gerektiğini vurgulamakta, bu anlayışın sonucunda da refah devleti uygulamalarından uzaklaşmaya neden olmuştur. Buradan hareketle, devletin eğitim ve sağlık alanlarına sunduğu hizmetlerin azaltılması gerekliliği gündeme gelmiştir.

Refah devleti anlayışı, toplumsal refahın maksimize edilmesi amacıyla yönelik olarak kamunun ekonomiye geniş kapsamlı ve aktif bir şekilde müdahalesini öngörmektedir. Refah devletinin amaçları arasında yoksullukla mücadele, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, iktisadi istikrar ve ekonomik büyüme ile kalkınmayı sağlama yer almaktadır. Bir ülkede yoksullukla mücadelenin boyutu, eğitim sisteminde fırsat eşitliğinin varlığı ve etki alanı, gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için uygulanan politikalar ve sağlık sisteminin niteliği gibi birçok unsur, refah devleti anlayışının önemli göstergeleri arasında yer almaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınma sağlayabilmesi için beşerî sermaye iyileştirmeleri yapmaları gerekmektedir. Bunun için ise, öncelik alanı eğitim ve sağlık olmalıdır. Yoksul gelir gruplarında yer alan kırılgan kesim göz önüne alınarak uygulanabilecek eğitimde fırsat eşitliği politikaları ve sağlık hizmetlerine ulaşımda iyileştirmelere yönelik uygulamalar, beşerî sermayede ekonominin geleceği için nitelikli bireyler yetiştirilmesi anlamına gelmektedir.

Devletin ekonomiye müdahale araçlarından biri olan vergi politikalarının gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler doğurabilmesi için etkin bir vergi sistemine ihtiyaç vardır. Bu sistem, en kırılgan gelir grubunda yer alan bireylerin temel ihtiyaçlarını, kişisel ve ailevî durumlarını göz önüne alarak gelir dağılımındaki uçurumları kapatmaya yönelik bir amaç edinmelidir. Yapılan kamu harcamaları da ülkelerin mevcut yapısı doğrultusunda yoksullara yönelik olarak gerçekleştirildiğinde, gelir dağılımını düzeltici bir etki yaratacaktır.

Bu bağlamda, seçilmiş OECD ülkeleri ve Türkiye, eğitim ve sağlık hizmetlerini ifade eden çeşitli göstergeler dâhilinde incelenmiş, bu hizmetlerin sağlanabilmesi amacıyla yapılan harcamalar da yıllar itibariyle analiz edilmiştir. Bu analiz neticesinde, eğitim hizmetleri açısından yıllara ve performans ölçütü göstergelerine göre belirlenen PISA puanları, Türkiye’de diğer OECD ülkelerine kıyasla düşüktür. Bu durum, 15 yaşlarındaki öğrencilerin bilimsel okuryazarlığının, okuduğunu anlama ve aktarabilme kapasitesinin, formülleri kullanma ve yorumlama okuryazarlığının diğer ülkelere oranla düşük olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, Türkiye’de 25-34 yaş aralığında olup yükseköğrenim görmüş olan nüfus oranı incelenen dönem boyunca yükselmiştir. Bu değişim, ulusal boyutta pozitif bir gelişmedir. Bununla birlikte, Türkiye’de eğitim harcamalarının bütçe içerisindeki payı OECD ortalamasının gerisinde kalmaktadır.

Öte yandan, kamunun gerçekleştirdiği toplam eğitim harcamalarının GSYİH’deki payı 2019 yılı itibariyle % 3,3’e yükselmiştir. Buna ek olarak, en yoksul %20’lik harcama grubunun toplam tüketim harcamaları içerisinde eğitime ayırdıkları pay, 2002 yılında % 0,1 gibi oldukça küçük bir oranken, 2019 yılına gelindiğinde neredeyse hiç değişim olmamış, sadece % 0,2’ye yükselbilmiştir. Aynı şekilde en zengin %20’lik harcama grubunun eğitime ayırdıkları pay, yıllar içerisinde belirgin olarak artış göstermiştir. Bu verilerden hareketle, en yoksul kesimin eğitime yaptığı harcama oranında belirgin bir iyileşme olmaması ancak zengin kesimin oranında artışlar yaşanması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin bir göstergesi niteliğindedir.

Sağlık hizmetleri analizi sonuçlarına bakıldığında, bin kişi başına düşen hastane yatakları kapasitesi yükselmiş; kişi başına düşen hekim sayısı da artmıştır. Bir diğer gösterge olan hastaneden taburcu olma süresi ise azalmış , hastanede yatan bireyler daha hızlı taburcu edilip evlerine gönderilmişlerdir. Yaşam süresi uzunluğunun artış göstermesi ve bebek ölüm oranlarındaki düşüş eğilimi ise, sağlık

hizmetlerinde görece iyileşmeler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu sağlık hizmeti göstergeleri, uluslararası düzeyde yetersiz kalmakta ve OECD ortalamasını yakalayamamaktadır.

Bu göstergeler ışığında sağlık harcamalarına bakıldığında ise, Türkiye’de kamu toplam sağlık harcamalarının GSYİH’a oranı 2000 yılında % 2,9; 2019 yılında ise, % 3,4 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen kamu toplam sağlık harcamaları ise, 2000 yılında 266 ABD Doları, 2019 yılında ise, 1.041 ABD Doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, 2000 yılında toplam sağlık harcamalarında kamu sektörünün payı % 61,6 iken; 2019 yılına gelindiğinde % 77,8’e yükselerek kamunun sağlık alanında yıllar içerisinde ağırlık kazandığını söylemek mümkündür.

2019 yılı itibariyle toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı % 4,4; kamu sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ise, % 3,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde bütçe giderleri içerisinde de sağlık harcamaları artmıştır. Sağlık harcamalarının, harcama gruplarına göre toplam tüketim harcamaları içerisindeki paylarına bakıldığında ise, en yoksul % 20’lik harcama grubu açısından 2002 ila 2019 yılları arasında belirgin bir artış görülmemiş ancak, en zengin % 20’lik harcama grubu açısından bir düşüş gerçekleşmiştir.

Bu analizlerin sonucu olarak, Türkiye ile seçilmiş OECD ülkeleri arasında yapılan eğitim ve sağlık hizmetleriyle bu hizmetlere yönelik harcamalarda Türkiye, gerek OECD ortalaması gerekse diğer ülkeler açısından geride kalmaktadır. Ancak, ulusal düzeyde daha önceki yıllarla karşılaştırıldığında, gelişme sağladığı görülmektedir. Son olarak, Türkiye için Gini katsayısında ulusal düzeyde iyileşmeler söz konusu olsa dahi, seçilmiş OECD ülkelerinin seviyeleri henüz yakalanamamıştır. Bu sebeple, çalışmada Gini katsayısındaki ulusal iyileşmelere paralel olarak refah devleti çerçevesinde toplumsal refahı arttırmaya yönelik olan sağlık ve eğitim hizmetleriyle bu hizmetlere yönelik harcamalar niceliksel olarak olumlu, niteliksel olarak ise görece olumlu bulunmuştur.

Gerek eğitim gerekse sağlık alanlarında OECD ülkelerinin seviyesinin yakalanabilmesi için, öncelik verilmesi gereken alanlar eğitim ve sağlık olmalı; bu alanlardaki harcamalar ise daha çok kırılgan kesime yönelik olmalıdır.

KAYNAKÇA

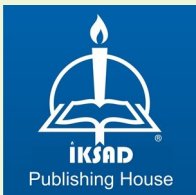
- Adaçay, Rana, Funda ve Islatince, Hasan (2013). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. 3. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Adaçay, Rana, Funda ve Islatince, Hasan (2009). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Akalın, Güneri (1986). *Kamu Ekonomisi*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No: 554.
- Akbulut, Eyüp (2015). *Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksu, Ömer (1993). *Gelir ve Servet Dağılımı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi.
- Aktan, Can, Coşkun (2009). “Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 1 (1).
- Aktan, Can, Coşkun ve Özkıvrak, Özlem (2008). *Sosyal Refah Devleti*. 1. Baskı. İstanbul: Okutan Yayınları.
- Aktan, Can, Coşkun ve Vural, Yaşar, İstiklal (2002). *Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. ss. 19-38. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Akyüz, Ferhat (2008). “Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1 (5).
- Alkin, Erdoğan (1975). *Gelir ve Büyüme Teorisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aydan, Seda ve Arıkan, Cengiz (2021). “OECD Ülkelerinde Hastane Yatış Süresini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi”. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. 24((1)).
- Bayraktar, Cahide (2012). “Keynes ve Refah Devleti”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (2).
- Briggs, Asa (1999). *The Welfare State at Historical Perspective*. Archives Europeennes de Sociologie, Vol.: 2, Issue: 2.
- Çelebi, Kemal (2003). *Liberal Ekonomik Düşüncede Kamu Kesiminin Büyüklüğü Sorunu*. 1. Baskı. Manisa: Emek Matbaası.
- Demirci, Fatih (2007). “İki Siyasal Eğitim Modeli: Sokrates ve Platon’un Eğitim ve İnsan Anlayışları (Sokratik ve Platonik Eğitim)”. 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*.
- DİE, (1990). “1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları”, Gelir Dağılımı, Yayın No: 1441, Ankara.
- DİE (1996). “1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Geçici Sonuçları”, *DİE Haber Bülteni*, 18.10.1996.
- DPT (2007). Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yayın No: DPT: 2742- ÖİK: 691, Ankara.
- Durdu, Zafer (2009). “Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(22).
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO) (1946). *Frequently Asked Question-What is the WHO Definition of Health?, Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference*, New York, 19 June-22 July 1946; signed on 22 July 1946 by the

- representatives of 61 States. <http://www.who.int/suggestions/faq/en/index.html>. (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021)
- Ebbinghaus, Bernhard ve Manow, Philip (2001). *Introduction: Studying Varieties of Welfare Capitalism. Comparing Welfare Capitalism: Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA*. London: Routledge.
- Eğilmez, Mahfi (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye*. 1. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdem, Metin (2015). *Devlet Borçları*. 6. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Eser, Hamza, Bahadır, Memişoğlu, Dilek, Özdamar, Gökhan (2011). “Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (2).
- Esping-Andersen, Gosta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton–N.J.: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, Gosta (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press.
- Eurostat (2021), Eşdeğer Harcanabilir Gelirin Gini Katsayısı, EU-SILC Anketi, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?lang=en&dataset=ilc_di12. (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021)
- Gregory, Mary (2011). *Gender And Economic Inequality*, Chapter 12. The Oxford Handbook Of Economic Inequality.
- Gül, Sallan, Songül (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa/Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti*. 2. Baskı. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Gürsoy, Bedri (1975). *Kamusal Maliye*. 1. Cilt. 3. Baskı. Ankara: S. Yayınları.
- İpek, Selçuk (2014). *Kamu Maliyesi*. 1. Baskı. Ankara: Pozitif Matbaa.
- Karaman, İsmail (1995). *Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı*. Cilt: VI. Ankara: YÖK Basımevi.
- Kaymaz, Volkan (2018). “OECD Ülkelerinde Sosyal Harcamaların Belirleyicileri”. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*. 4 (2).
- Kızılboğa, Ruveyda (2012). “Kamu Tercihi Ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi”. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2 (23).
- Kirmanoglu, Hülya (2017). *Kamu Ekonomisi Analizi*. 6. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kol, Emre (2014). “Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli Ve Türkiye”. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*. 3(5).
- Kurşun, Arzu ve Rakıcı, Cemil (2016). “Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*. 2 (2).
- Legatum Prosperity Index, 2010-2020, <https://www.prosperity.com/>. (Erişim Tarihi: 07 Mart 2021)
- Mutluer, Kamil Mehmet, Öner, Erdoğan, Kesik, Ahmet. (2010). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. 2. Baskı.
- OECD (2014), “How was life? Global Well-Being Since 1820”. http://englishbulletin.adapt.it/wp-content/uploads/2014/10/oecd_2_10_2014.pdf. (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2021).
- OECD (2021), Doctors (indicator). doi: 10.1787/4355e1ec-en. (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021)

- OECD (2021), Gross domestic product (GDP) (indicator). doi: 10.1787/dc2f7aec-en (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2021)
- OECD (2021), Health spending (indicator). doi: 10.1787/8643de7e-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Hospital beds (indicator). doi: 10.1787/0191328e-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Household disposable income (indicator). doi: 10.1787/dd50eddd-en (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2021).
- OECD Income Inequality Database (2021), Income inequality (indicator). doi: 10.1787/459aa7f1-en. (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021).
- OECD (2021), Infant mortality rates (indicator). doi: 10.1787/83dea506-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Length of hospital stay (indicator). doi: 10.1787/8dda6b7a-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Life expectancy at birth (indicator). doi: 10.1787/27e0fc9d-en (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021).
- OECD (2021), Mathematics performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/04711c74-en (Erişim Tarihi: 19 Mart 2021).
- OECD (2021), Population with tertiary education (indicator). doi: 10.1787/0b8f90e9-en (Erişim Tarihi: 19 Mart 2021).
- OECD (2021), Private spending on education (indicator). doi: 10.1787/6e70bede-en (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- OECD (2021), Public spending on education (indicator). doi: 10.1787/f99b45d0-en (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- OECD (2021), Reading performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/79913c69-en (Erişim Tarihi: 19 Mart 2021).
- OECD (2021), Science performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/91952204-en (Erişim Tarihi: 19 Mart 2021).
- OECD (2021), Spending on tertiary education (indicator). doi: 10.1787/a3523185-en (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- OECD (2021). Social Expenditure Database, Social spending (indicator). doi: 10.1787/7497563b-en. (Erişim Tarihi: 07 Mart 2021).
- OECD Stats (2021), <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=26067&Lang=en>. (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021).
- OECD Stats. <https://web.archive.org/web/20120219032905/> (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021)
- Özdemir, Dilek, Emsen, Selçuk Ö., Gencer, Hiç, Ayşen, Kılıç, Hakan, Cemil (2011). “Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi”. *International Conference On Eurasian Economies*. Session 6C: Orta Asya Ekonomileri III.
- Özdemir, Süleyman (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özdemir, Süleyman (2009). “Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri”. *Sosyal Siyaset Konferansları*. 57.

- Özdemir, Süleyman (2010). “Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir İnceleme”. *Journal of Social Policy Conferences*. 0 (49). <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/897/10024>. (Erişim Tarihi: 17 Ocak 2021).
- Özdoğan, Serdal (2020). “Locke, Kant ve Russell’in “Eğitim Üzerine” Düşünceleri”. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 6 (1).
- Öztürk, Nazım ve Göktolga Gökalp Ziya (2010). “Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler”. *Bütçe Dünyası Dergisi*. Sayı: 34.
- Pınar, Abuzer (2019). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*. Güncellenmiş 10. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Sarc, C. Ömer (1970). *Gelir Dağılımı*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- Sayım, Ferhat, (2017), “Türkiye’de Sağlık Ekonomisi İstatistikleri ve Sağlık Harcamalarının Gelişimi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 15.
- Serter, Nur (1994). *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*. İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayınları.
- Seyidoğlu, Halil (1999). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyyar, Ali. (2008). *Sosyal Siyaset Terimleri*. 2. Baskı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Smith, Adam (1985). *Ulusların Zenginliği*. Çev. A. Yunus-M. Bakırcı. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sözer, Nazım, Ali (1994). *Türkiye’de Sosyal Hukuk*. Ankara: Kamu-İş Yayınları.
- Stiglitz, E. Joseph (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*. Çev. Ömer Faruk Batirel. Yayın No: 59. 2. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Stiglitz, E. Joseph (2014). *Eşitsizliğin Bedeli*. Çev. Ozan İşler. 1. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şen, Hüseyin ve Sağbaş, İsa (2015). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Ankara.
- Şener, Orhan (2006). *Kamu Ekonomisi*. 8. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020 Yılı Bütçe Gerekçesi, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/11/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021)
- Toker, Gökçe, Asiye (2012). *Eğitimde Radikal Düşüncüler ve Görüşleri. Eğitim Felsefesi (ss. 135-147)*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Toprak, Düriye (2015). “Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 21.
- Tuncer, Selahattin (1970). *Gelirin Yeniden Dağılımı*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Turhan, Salih (2020). *Vergi Teorisi ve Politikası*. 7. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu [TDK]. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 07 Eylül 2020)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2019. <https://data.tuik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Web Haber Bültenleri. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33670>. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021)

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Hanehalkı Tüketim Harcaması 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593>. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Kazanç Yapısı Anketi. <https://data.tuik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 24 Mart 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2019. <https://data.tuik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 22 Mart 2021)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla. 2017. <https://www.tuik.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 11 Mart 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre Gini katsayısı, P80/P20 ve P90/P10 oranları (Erişim Tarihi: 20.12.2020).
- Ulutürk, Süleyman ve Ersezer, Devrim (2005). “Gelir, Gelir Dağılımı Yaklaşımları ve Devletin Rolü”. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi. Seri: 47.
- Ünal, Özlem, Eda (2017). *Türkiye’de Seçilmiş Temel Sağlık Göstergeleri İle Kişi Başı GSYİH ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Ünsal, M. Erdal (2016). *İktisada Giriş*. Genişletilmiş 5. Baskı. Ankara: BB101 Yayınları.
- Voorhis, Van, A. Rebecca (2002). “Different Types of Welfare States? A Methodological Deconstruction of Comparative Research”. *Journal of Sociology and Social Welfare*, Vol.: 29. No: 4.
- World Bank (Dünya Bankası) (2021), Gini Katsayısı, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2018&locations=CH&start=1980>. (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2021)
- World Inequality Database (WID). https://wid.world/data/#countriestimeseries/sptinc_p99p100_z/US;FR;DE;GB;WO/1930/2019/eu/k/p/yearly/s. (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2021)
- Yıldırım, Buğra ve Şahin, Fatih (2019). “Esping-Andersen’in Refah Devleti Sınıflandırması ve Makro Sosyal Hizmet Uygulamaları Temelinde Türkiye’nin Konumu”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 11(18).

978-625-367-688-9